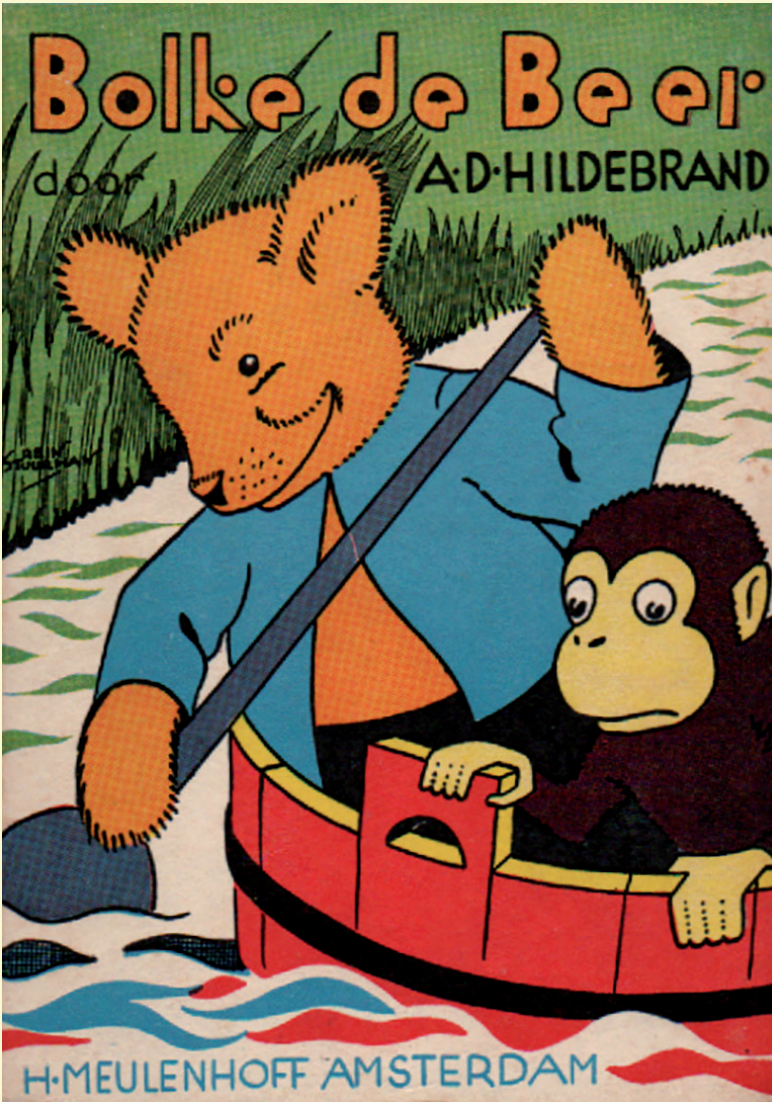

TVE Tussen Vecht en Eem

Colofon

De Stichting Tussen Vecht en Eem (TVE) is een samenwerkingsverband van meer dan 40 lokale en regionale organisaties op historisch en aanverwant gebied. De Stichting bevordert en verbreidt de kennis op historisch gebied betreffende de streek. Voorts ijvert zij voor het behoud van cultuurhistorische en karakteristieke waarden. Donateurs van TVE ontvangen het tijdschrift gratis.

Website www.tussenvechteneem.nl

Donatie/Abonnement en ANBI

De minimumdonatie bedraagt € 22,50 per jaar. Aanmelding als donateur kan het hele jaar door plaatsvinden. Het bedrag wijzigt niet, maar u ontvangt de al verschenen nummers in dat jaar. U kunt zich aanmelden via de website, onder gelijktijdige overmaking van uw donatie op bankrekening NL 95 INGB 0003 8920 84, t.n.v. Stichting Tussen Vecht en Eem, Naarden, onder vermelding van 'Nieuwe donateur'. De Stichting Tussen Vecht en Eem is door de Belastingdienst aangemerkt als een culturele ANBI.

Bestuur

e-mail: secretariaat@tussenvechteneem.nl

Voorzitter: Ana van der Mark – tel. 06-46423312

voorzitter@tussenvechteneem.nl

Secretaris: J.W. (Jan) Siebenga, Julianalaan 10,1412 GS Naarden – tel. 035-6944956

secretaris@tussenvechteneem.nl

Penningmeester: C.(Corné) Zandbergen, Waldenlaan 46, 1406 TX Bussum, tel. 035-6949763

penningmeester@tussenvechteneem.nl

Lid: J.J.L. (Joris) Cammelbeeck, Naarden, tel. 035-6839318

Lid: H.M. (Hetty) Laverman, Naarden, tel. 06-23618314

Lid: A. (Anne) Schley, 's Graveland, tel. 06-40865090

Deelnemersraad

Gooi e.o.- AWN *Naerdincklant* Archeologie tussen Eem en Vechtstreek, Stichting Stad en Lande van Gooiland, Stichting Omgevingseducatie Gooi, Vecht- en Eemstreek; **Baarn** – Historische kring *Baerne*; **Blaricum** – Historische kring Blaricum; **Gooise Meren** – Historische kring Bussum, Historische kring Stad Muiden; **Hilversum** – Hilversumse Historische Kring *Albertus Perk*, Stichting *Hilversum, Pas-Op!*; **Huizen** – Historische kring Huizen, Stichting Huizer Museum; **Laren**: Geologisch Museum Hofland, Historische kring Laren; **Muiderberg**: Stichting Monumentaal & Historisch Muiderberg; **Weesp** – Historische kring Weesp; **Wijdmeren** – Historische kring Ankeveen, 's-Graveland, Kortenhoef, Historische kring Loosdrecht, Historische kring Nederhorst den Berg, Kasteel Museum Sypesteyn.

Nog ca. 18 andere historische organisaties zijn op een andere wijze verbonden aan TVE

Gooi e.o. – Gemeentearchief Gooise Meren en Huizen, Landschap Erfgoed Utrecht, Nederlandse Genealogische Vereniging, afdeling Gooiland, Stichting Geopark Gooi en Vecht, Streekarchief Gooi en Vechtstreek, Vereniging Vrienden van het Gooi; **Blaricum**: Stichting Couleur locale Blaricum; **Eemnes**: Historische kring Eemnes; **Gooise Meren**: Stichting De Vesting, Stichting tot behoud Oude Begraafplaats Naarden, Vereniging Vestingstad Naarden, Comenius Museum; **Hilversum**: Stichting *De Hof*; **Huizen**: Vrienden van het Oude Dorp Huizen; **Laren**: Singer Laren; **Loenen**: Historische kring Loenen; **Soest**: Historische vereniging Soest/Soesterberg; **Weesp**: Museum Weesp.

Het tijdschrift *Tussen Vecht en Eem* is een uitgave van TVE en verschijnt viermaal per jaar.

Redactie tijdschrift 'Tussen Vecht en Eem'

J.J.L. (Joris) Cammelbeeck, Naarden (hoofdredacteur)

F.J. (Frits) Booy, Baarn (eindredacteur)

C.F. (Claudette) Baar-de Weerd, Nederhorst den Berg

S. (Sander) Koopman, Hilversum (redacteur archeologie)

J.L. Vollers, Naarden

Voor themanummers e.d. kan de redactie uitgebreid worden met tijdelijke gastredacteurs.

Redactieadres Juliana van Stolberglaan 32, 1412 BH, Naarden, tel. 035-6839318,

redactie@tussenvechteneem.nl

Technisch (vormgeving/opmaak) wordt de redactie ondersteund door

Anneke van de Koppel, Nieuw-Loosdrecht

Druk Drukkerij J. Bout & Zonen, Huizen NH

Voor vragen over bezorging en nabestelling kunt u terecht bij penningmeester@tussenvechteneem.nl

TVE 41ste jrg. nr. 2, juni 2023

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

Een ravelijn van de vesting Naarden (foto Rick Ruhland).

Uitgegeven door de Stichting Tussen Vecht en Eem

Redactioneel

Wie van de oudere lezers heeft in haar of zijn jeugd niet genoten van *Bolke de Beer*, *Belfloor en Bonnevu*, *Monus, de man van de maan*, of *Het kleine mannetje Lodewijk*? Of van hoorspelen over Monus en andere helden? De bedenker van al deze verhalen was A.D. Hildebrand. Frits Booy laat zijn licht schijnen over het oeuvre van deze veelschrijver.

Onder nog oudere lezers is wellicht bekend dat in de jaren dertig werd geëxperimenteerd met het opzetten van inheemse zijdeteelt. Het scheppen van nieuwe werkgelegenheid was in 1934 het doel van de Gooise Zijdeteelt Vereniging. Eddie de Paepe zocht uit hoe het de Hilversumse onderafdeling verging die in 1936 werd opgericht.

Na de herdenking van de Tweede Wereldoorlog in mei aandacht voor een minder bekende episode uit de Koude Oorlog, toen de Sovjet-Unie zich na 1945 aandiende als nieuwe vijand, die beschikte over massavernietigingswapens. Daardoor was de burgerbevolking doelwit, met de oprichting van de Organisatie Bescherming Burgerbevolking in 1952 als gevolg. Wim van Schaik ging na wat de functie was van de commandopost van de B.B. in Nieuwersluis.

In dit nummer ook het tweede artikel over het particulier archief van de amateurgeoloog Lucas Hofland waarin redacteur archeologie Sander Koopman inzage kreeg. Eveneens in een tweede artikel, in december volgt het derde, van Jaap Groeneveld over de geschiedenis van De Vuursche waarin hij zich bezighoudt met de wederwaardigheden van de afzonderlijke heerlijkheid *Drakenstein*.

In Huizen was de productie van schelpkalk ooit de oudste industrie. Vier karakteristieke torens bij de haven getuigen daar nog van. Sarah Remmerts de Vries beschrijft hun geschiedenis en de nieuwe functie van de fabriek als evenementenlocatie.

Ook Naarden beschikt over zo'n gezichtsbepalende locatie, *Het Nederlands Vestingmuseum*. Met directeur Tammo ter Hark een interview over teruggelopen bezoekersaantallen tijdens corona, subsidies en de hoge energierekening. En hoe nu verder.

Henk Michielse benadrukt het belang van lokale archieven, zonder welke het schrijven van het boek over soldaten aan de Vecht in 'het verschrikkelijke jaar 1572' en het Rampjaar 1672-1673 niet mogelijk was geweest. Tot slot in de rubriek *Het lezen waard* een recensie van het tiende deel van de serie 'Oud Huizen in beeld' en van een indringend en informatief boek over de Hilversumse verzetsstrijder Bob de Geus.

Wij wensen u veel lees- en kijkplezier.

Joris Cammelbeek

Voor de **inhoudsopgave** zie de achterzijde van de omslag.

Afbeelding omslag:

Boekband van A.D. Hildebrand, 'Bolke de Beer' (Amsterdam, 1935), ontworpen door Rein Stuurman.

©TVE 2023

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

A.D. Hildebrand (1907-1977)

De schepper van Bolke, Belfloor en Monus

Frits Booy

Het is algemeen bekend dat er tussen Vecht en Eem diverse schrijvers van naam hebben gewoond en gewerkt. In *TVE* is al geschreven over Comenius, P.C. Hooft, Lodewijk van Deyssel, Jan Feith, Hella Haasse en haar vader, W.H. van Eemlandt, en over de kinder- en jeugdboekenauteurs Jean Dulieu, Freddie Langerer en haar man, Eelco ten Harmsen van der Beek, Cor Bruin en zijn dochter Margreet. Maar A.D. Hildebrand was daar nog niet bij, misschien wel de meest productieve schrijver voor de jeugd van zijn tijd. Over hem en zijn werk gaat dit artikel.

Wie van de oudere lezers heeft in haar of zijn jeugd niet genoten van *Bolke de Beer*, *Belfloor en Bonnevu*, *Monus, de man van de maan*, of *Het kleine mannetje Lodewijk*? Of van hoorspelen over Monus en andere helden? De bedenker van al deze boeiende verhalen was A.D. Hildebrand, die aanvankelijk helemaal niet van plan was om voor de jeugd te gaan schrijven.

Wie was A.D. Hildebrand?

Annettes Dideric (Tonnie) Hildebrand werd in 1907 in Groningen geboren en groeide op in Amsterdam en Apeldoorn. Na zijn hbs-tijd wilde hij vlieger worden, maar zijn ouders vonden dat niets. Zijn vader zag hem liever als zeeofficier, maar dat betekende volgens Hildebrand weinig. *Als adelborst krijg je een pakje om te zoenen, mevrouw, maar geen cent op zak*, zegt hij in een interview met Betty van Garrel in de *Haagse Post* van 24 februari 1973. Op aanraden van zijn vader ging hij werken op een bank, maar daar werd Hildebrand heel melancholiek van. Uiteindelijk koos hij voor een studie Duits met een onderwijsbevoegdheid. Hij behaalde zijn diploma, maar heeft nooit voor de klas gestaan.

Hildebrand trouwde in 1930 met Ada van Oordt, afgestudeerd in de geneeskunde en

De schrijver Hildebrand aan een diner (detail van een foto in *'Hilversum riep de Reiger'* door A.D. Hildebrand en A. Viruly, Amsterdam 1941).

schrijfster van kinderverhalen, onder meer gepubliceerd in *Prins AVRO*, het kindertijdschrift van de AVRO in die tijd. Ze woonden enige tijd in Blaricum. In 1943 zijn ze gescheiden. Hildebrand is hertrouwd en woonde in verschillende

landen, hij overleed in 1977 in Kollum. Zijn zoon Tonio was een bekende autocoureur en levensgenieter. Tonio was zeer bevriend met Hein, de zoon van Eelco ten Harmsen van der Beek en Freddie Langeler, schrijvers en illustratoren van talloze kinderboeken, vooral bekend door hun populaire serie *Flipje, het fruitbaasje van Tiel*. Ze waren goede vrienden van de Hildebrands en woonden vlakbij.

Omroepen en verhaaltjes schrijven

In 1928 werd Hildebrand omroeper bij de AVRO en later bij de VARA. Er moest brood op de plank komen, want hij wilde gaan trouwen. Uit hetzelfde interview: *Ik had een goeie radiostem, altijd gehad en ik kreeg die baan. Hij ging ook verhaaltjes voor volwassenen schrijven, niet zo zeer voor mijn genoegen als wel om een drankcentje te verdienen. 'De Telegraaf' had toen een verhaaltjesrubriek 'Duizenden-een-dag', daar schreef ik een detectieffe voor, een liefdesverhaaltje, een reisavontuurtje. U kent dat soort geschrijf wel, eigenlijk uitgebreide mopjes met een pointe. Ik schreef het verhaaltje, ontving een bonnetje en ging daarmee naar de kassa om f 15,00 op te halen. Dan ging ik linea recta de kroeg in.*

Er is dan nog geen sprake van verhalen voor de jeugd. *Ik heb het nooit in mijn hoofd gehaald om voor kinderen te schrijven, ik wilde helemaal niet voor kinderen schrijven. Later, als ik het een beetje geleerd had, wilde ik wel eens iets goeds gaan schrijven. Romans die net zo goed waren als die van Tolstoj. Ik wilde net zo beroemd worden als Dostojewski.*

Niet mis! De lat werd hoog gelegd. Bescheiden kun je Hildebrand niet noemen, zoals ook hierna zal blijken.

Hildebrand werd wel beroemd maar door een heel ander genre, dankzij een verzoek van zijn vriend Eelco. Hildebrand: *Toen kwam mijn vriend, de tekenaar Ten Harmsen van der Beek, op een middag bij me voor teksten. Die schreef Freddie gewoonlijk, zijn vrouw, maar die was ziek. Ik zei: "Maar ik heb nog nooit een letter voor kinderen geschreven." Hij zei: "Kan niet verdommen, ik moet teksten hebben." "Dat wordt rotzooi," zei ik. "Dondert niet," zei hij, "als ik maar teksten heb." Met het zweet op mijn voorhoofd ben ik begonnen en toen zeiden de mensen dat het zo leuk was, wat ik schreef. Ik vond er niets aan, ik vond het ook niet leuk. Nou, zo is het begonnen.*

Drie delen uit de Bolke-serie met boekbandtekeningen van Rein Stuurman.

Bolke de Beer bestaat echt!

Hildebrands grootste succes waren de kinderboeken over de circusbeer Bolke. Dat leek aanvankelijk niet het geval, doordat hij moeite had om een uitgever te vinden. Eerst nadat het verhaal als feuilleton in het socialistische dagblad *Het Volk* was verschenen, wilde de Amsterdamse uitgever H. Meulenhoff eraan. Deze zou bijna alle kinder- en jeugdboeken van Hildebrand uitgeven.

Hildebrand schreef wel tien delen over deze bij de jeugd zeer geliefde beer. Deel 1 (*Bolke de Beer*, 1935) verhaalt dat Bolke is ontsnapt uit het circus, waar hij zijn zusje Olke helaas heeft moeten achterlaten. Hij gaat wonen in een bos bij Apeldoorn en beleeft er allerlei avonturen met dieren als de hazenfamilie Buizer, de vos Vlens, de egel Drubbieluu en het hertje Rosientje. Een van de avonturen is de bevrijding van Olke uit het circus. In deel 2 (*De zoon van Bolke de Beer*, 1936) verhuizen Bolke en Olke naar het Harzgebergte in Midden-Duitsland, omdat de bossen bij Apeldoorn te druk en te gevaarlijk voor hen zijn geworden. Latere delen gaan over Dorus Das en de zoon van Bolke en de familie Beer die terugkeert naar de Veluwe, omdat de Harz nu te druk is geworden. In deel 10 verdwijnen de dieren voorgoed naar Amerika, zodat Hildebrand van hen af is. *Ik ben helemaal ziek geworden van Bolke de Beer*, stelt de schrijver in een interview.

Betty van Garrel: *Hoe ziet u Bolke?* Hildebrand: *Hij bestaat, hij is er. Hij had succes en dan zegt de boekhandel, nog een deeltje maken, ze lopen lekker. Zo zijn er 10 gekomen. In het laatste deel heb ik Bolke naar het Yellowstonepark gestuurd met medewerking van de toenmalige president Truman. Het laatste deeltje was aan hem opgedragen. Hij schreef me een briefje dat hij zich zeer vereerd voelde, maar dat hij het niet kon lezen. Sindsdien is Bolke zoek. Ik heb hem weggestuurd uit zelfbescherming. Ik begon mezelf te herhalen.*

Voor Hildebrand bestaan de dieren uit de

verhalen dus echt: Bolke vertelt zijn avonturen aan de schrijver die ze optekent. *Maar die figuren leven zo voor me, die praten wel. Ik zit alleen maar achter de machine, ik tik dat wel. Zij zwammen wel door, ze zitten werkelijk naast me. Ik kan er ook echt wel een gesprek mee opzetten en zeggen: "Nou grote ezel, hou nou je*

Met stralende gezichten kijken de acht beren naar de pot honing (blz. 25).

Auteur Hildebrand ontmoet acht beren. Illustratie van Rein Stuurman in *'Bolke de Beer naar Amerika'* (1951), opgedragen aan Harry S. Truman, president der Verenigde Staten en berenvriend.

mond, je verveelt me. Nou, dan zegt hij iets onaardigs en later worden we weer vrienden." [...] Bolke ben ik veel tegengekomen en ik weet ook precies wat zijn antwoord is, als ik iets tegen hem zeg. Het is dus helemaal niet moeilijk om het op te schrijven.

De illustratoren van de Bolke-serie

De Bolke-serie kent twee soorten illustraties: tekeningen en foto's. In deel 1 tonen de foto's van N.J. De Graaf plekje in de werkelijke na-

tuur waarin de verhaalpersonages als speelgoedbeesten of eendimensionale figuurtjes zijn neergezet. Door deze foto's kwamen de Bolke-verhalen nog meer tot leven.

Rein Stuurman verzorgde van alle delen de omslag- en boekbandtekening en van sommige delen de illustraties (waarbij de auteur zelfs wordt afgebeeld!). Stuurman groeide op in de Zaanstreek en was tekenaar, schilder, houtgraveur en beeldhouwer. Hij is vooral bekend geworden door zijn 360 aquarellen in het handzame vogelgidsje *Zien is kennen* (1937) van N. Binsbergen en D. Mooij, jarenlang hét naslagwerk voor vogels. Hij illustreerde 142 kinderboeken en de vierde druk van *Het vogelboekje* van Jac. P. Thijsse. Stuurman ontwierp ook vele kalenders en met veldbioloog en 'natuurpropagandist' Rinke Tolman maakte hij een aantal plaatjesalbums voor de koffiebranderij Kanis & Gunnink. In 1941 verhuisde hij naar Laren, waar hij tot zijn dood verbleef; hij overleed in 1984 in het Rosa Spierhuis. De foto's in sommige delen van de Bolke-serie zijn van *E. van de Stadt*, die zelf het decor en de figuurtjes vervaardigde. Op een van mijn sinterklaaslezingen ontdekte ik wie *E. van de Stadt* in feite was. Een van de aanwezigen, Mieke Goris, vertelde mij dat zij de dochter is van Rien Goris en Eva van de Stadt. Goris behaalde de M.O.-akte tekenen en leerde zichzelf fotograferen. De foto's in de Bolke-boeken publiceerde hij onder de naam van zijn vrouw. Hij werd leraar aan de technische avondschool te Krommenie en daarna aan de Bakkersvakschool te Amsterdam. Hij was reclameontwerper en illustrator van diverse tijdschriften. Lange tijd woonde Goris met zijn gezin in Blaricum. Hij leerde daar het kunstenaarsrechtspaar Langeler en Ten Harmesen van der Beek kennen.

Nieuw leven voor Bolke

Jaren later kwamen de bijna vergeten avonturen van Bolke weer tot leven als poppenspel op de televisie. Het was een gezamenlijk initiatief van Chanowski Productions BV en Wim

Bolke de Beer als speelgoedbeest. Foto van N.J. de Graaf in de negende druk van 'Bolke de Beer'.

Hazeu, die toen verantwoordelijk was voor de jeugdprogramma's bij de NCRV. De verhalen werden door Renée van Utteren voor televisie bewerkt en verschenen in veertig afleveringen in 1976 en 1977. Zo kwamen de bekende dieren allen weer tot leven. De poppen spraken met de stemmen van onder meer Robert Paul, Hellen Huisman en Rob van de Meeberg. Van deze tv-serie werd een boek met grote kleurenfoto's en weinig tekst uitgegeven; ook verscheen er een grammofoonplaat van.

Werken bij de omroep

Zoals al vermeld begon Hildebrand bij de AVRO als omroeper. Daar kreeg hij de kans om hoorspelen voor de jeugd te maken. Hildebrand: *Ik ben een uitstekende dialoogschrijver, vandaar ook dat mateloos grote aantal hoorspelen dat ik heb gemaakt. Van 'Monus, de man van de maan' heb ik alleen al 118 delen geschreven. Nou, dan weet u het wel. [...] Ik woonde toen in Blaricum, was een goddelijke tijd, je kon*

zo experimenteren. En als omroeper verveelde je je altijd en dan ging je imiteren. Dat is me nog van pas gekomen in serietjes die ik maakte van Sancho, Panzo en Pedro, dan deed ik in mijn eentje drie en soms wel vijf stemmetjes.

Het meest populaire hoorspel van Hildebrand was *Monus, de man van de maan*. Het was een veel en graag beluisterd hoorspel, dat van 27 oktober 1951 tot 6 juli 1955 in ruim honderd afleveringen bij de VARA werd uitgezonden. *Monus* werd gespeeld door Paul Deen, professor Andree door Flip van der Schalie, zijn assistent Harm Peters door Sacco van der Made, de moeder van Harm door Eva Jansen en het dienstmeisje Sientje door Fé Sciarone. De regie was eerst in handen van Willy van Hemert, daarna van Ben Steggerda.

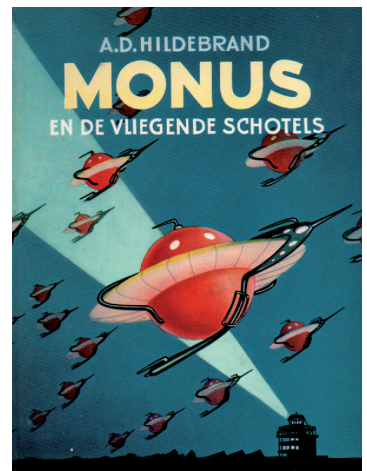
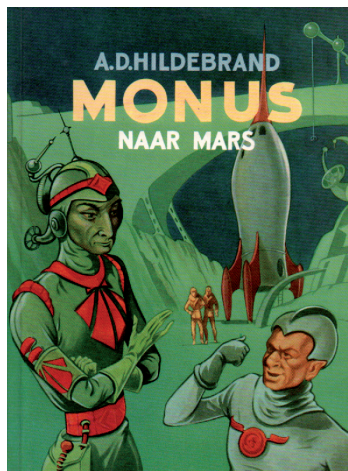
Hoe levensecht dit hoorspel gebracht werd, bleek in november 1952, toen er een algemene opschudding ontstond, omdat het hoorspel begon met een nieuwslezer die melding maakte van een vloot vliegende schotels boven Nederland!

Een enorme productie

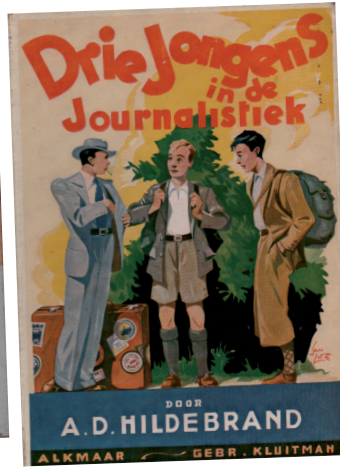
Hildebrand was een veelschrijver: ruim 250 kinder- en jeugdboeken! Zijn eerste boek voor de jeugd lijkt te zijn: *Een slimme vos in een die-*

renstad, een leesboek voor de lagere scholen, geïllustreerd door Tjeerd Bottema (P. Noordhoff N.V., Groningen, 1930). In 1930, 1931 en 1933 verscheen er per jaar één boek, in 1935 waren het er drie en 1937 zes. Daarna wisselt het aantal. De jeugdboeken waardoor hij bekend is gebleven, verschenen bijna alle vóór 1940. Het zijn de avonturen van de beer Bolke, de vos Valko, de reuzen Belfloor en Bonnevu en de *Monus, de man van de maan*. Hildebrand schreef vele genres: dieren-, historie-, zee-, sf-, familie-, fantasieverhalen en combinaties ervan. Ze zijn alle geïllustreerd, vele door Rein Stuurman en vaak door (indertijd) bekende kunstenaars als J. F. (Eppo) Doeve, Rein van Looy (illustreerde ook boeken over Pinkeltje), Jan Lutz, Willy Schermelé en Marten Toonder. De laatste maakte afbeeldingen voor de jeugdboeken over *Monus*.

In een aantal van zijn boeken treedt Hildebrand als personage op. Hij praat met de dieren of spreekt zijn jonge lezers toe. Hierdoor en door de vele dialogen worden zijn verhalen sterk verlevendigd. In zijn jeugdboeken is de hoofdpersoon meestal een jongen (*De schildknaap van generaal Cortez*) of het zijn enkele middelbare scholieren (*Drie jongens in de journalistiek*). Het thema verdraagzaamheid vinden we vaak bij Hildebrand zoals in de series

Drie delen uit de serie over *Monus, de man van de maan*, met boekbandtekeningen van Marten Toonder.

'Postduiven voor den Prins' (1941) gaat over het beleg en ontzet van Leiden. Bandtekening van J.F. Doeve.
 'Drie jongens in de journalistiek' (Alkmaar, Gebr. Kluitman, 1937). Bandtekening van Jan Lutz.
 Nieuwe avonturen van Belfloor en Bonnevu (Amsterdam, N.V. De Arbeiderspers, 1941). Bandtekening van G. van Raemdonck.

over Bolke en Monus. Ook spanning, humor en moderne techniek typeren de verhalen van Hildebrand.

Vindt Hildebrand zichzelf dan een typische kinderboekenschrijver? Tegen Betty van Garrel zei hij: *Ik heb nooit het gevoel gehad dat ik voor kinderen schreef. Het is moeilijk te beoordelen. Ik weet dat men zegt: kinderen zijn zo lief, welnee, er zijn verschrikkelijke kinderen en ongelooflijke schatten net als er verdomd vervelende volwassenen zijn. Is er affiniteit tussen een kind en mij, dan is het twee handen op één buik, dan sta ik er misschien dichter bij dan de eigen vader. Maar soms is die er ook helemaal niet. Ach, je kan schrijven of niet, daar gaat het om. Waarom sla je aan, omdat een kind die rare humor van Bolke nou net leuk vindt. Een ander kind vindt er niks aan, nou dat begrijp ik. Als ik van mijn vrouw naar Toon Hermans moet, vind ik dat ook vreselijk.*

Diverse soorten boeken

Van Hildebrands *dierenboeken* is de reeks over Bolke de Beer of diens zoon het bekendst. Van zijn hand zijn ook vier boeken over de avontu-

ren van een eend (o.a. *Karel, de kleinzoon van Daan de Eend*); drie over een vos (o.a. *Valko Vos, de kleinzoon van Reinaert*); over een poes (*De avonturen van Mieke en haar kindertjes*); een duinkonijn (*Bibo graaft door de wereld*); een muis (*Makkie Piepmans, de muis*); een hond (*Mikkie, de hond van de witte bergen*); een eekhoorn (*Kiloe, de eekhoorn*) en een pinguïn (*Stapal, de vriend van Daan de Eend*).

De dieren worden stereotiep neergezet: zo is de vos slim en zijn de konijnen dom (want ze kunnen niet tellen...). En alle dieren zijn vegetariër! Daardoor werden prooidieren niet opgegeten door roofdieren, zodat de tere kinderziel gespaard kon blijven...

De *historische verhalen* van Hildebrand gaan over de Tachtigjarige Oorlog (*Postduiven voor den Prins, beleg en ontzet van Leiden*), veroveringen van de Spanjaarden (*De schildknaap van generaal Cortez*), Antonie van Leeuwenhoek (*De lenzenlijper van Delft*) en de Franse Tijd (*Machiel de spion*). Zijn historische informatie is niet altijd juist. En ook hier vinden we stereotypen: de Spanjaarden en de Fransen zijn onze vijanden, dus wreed en onbetrouw-

baar. Ook *eigentijdse verhalen* werden door Hildebrand verzonnen, bijvoorbeeld over het krantenbedrijf en het trein- en vliegverkeer in de Benelux (*Drie jongens in de journalistiek*) en over een reclamebureau en technische zaken als ultrakortegolfzender, peilontvanger en motorfiets (*De wedstrijd der radio-amateurs*). In zijn *fantasieverhalen* gaat het meestal om heel kleine mensen zoals Lodewijk (o.a. *Dat kleine mannetje Lodewijk*) of heel grote mensen zoals de reuzen Belfloor en Bonnevu (o.a. *Belfloor en Bonnevu, de twee goede reuzen*). Heel populair waren de sciencefiction boeken over Monus, de man van de maan, ook hiervan verschenen vervolgen (o.a. *Met Monus naar Mars*).

Het leerzame aspect

Kinderen houden van leerzame *reisavonturen*, ze zijn spannend en vergroten hun wereldbeeld. Het gaat bij Hildebrand vaak over enkele jongens die op stap gaan in eigen land of het buitenland (*Vier Hollandse jongens in de Alpen*). Samen met KLM-gezagvoerder A. Viruly schreef hij *Hilversum riep de Reiger* (1941). *Reiger* was de eerste vogelnaam voor een vliegtuig van de KLM, een Fokker, uit 1929. Beide schrijvers zijn de hoofdpersonen: de een is een radioreporter die radiotelegrafisch met de *Reiger* in verbinding blijft en tevens meldt wat hij in Hilversum en Amsterdam meemaakt, en de ander is de piloot die de reporter over zijn vliegreis naar Kaapstad vertelt. Om beurten schrijven zij een hoofdstuk. Het verhaal wordt spannender gemaakt door het feit dat van de maharadja die de *Reiger* huurt, in Amsterdam een ontzettend kostbare diamant is gestolen.

Van lieverlee gaat het reisverhaal over in de zoektocht naar die diamant en de dief. Fantasie en werkelijkheid wisselen elkaar dus af. Doordat er foto's van de *Reiger*, van een woestijn en Caïro vanuit de lucht, Egyptische politiemannen op kamelen en Hildebrand en Viruly in het boek voorkomen en Hildebrand zich soms nadrukkelijk tot de jonge lezers

richt, wordt dit verhaal levensecht. Een piloot en een reporter in actie en de speurtocht naar een verdwenen diamant vormen natuurlijk dé ingrediënten van een modern spannend jongensboek in die jaren!

Ook uit Hildebrands *reclameboeken* viel voor de jeugd iets te leren. Dat blijkt uit *De geschiedenis van het brood*, een prentenboek

'Hilversum riep de Reiger' (Amsterdam, N.V. De Arbeiderspers, 1941). Bandtekening van Uschi.

in de vorm van een broodmandje; *Kijk uit! Reisavonturen van Pim en Bram Snor. Jeugdverkeersalbum*, een uitgave van de firma Van der Plaats, koffiebranderij en theehandel te Bolsward; *De kilometer-kampioen, een spannend verhaal met alles er in, wat je niet wist van de Nederlandsche spoorwegen*, een boek met plakplaatjes van A. Hooimeijer & Zonen, beschuitfabrieken te Barendrecht, de N.V. Puddingfabriek te Groningen en de pepermunt- en suikerwerkfabriek Van Slooten N.V. te Leeuwarden, en *Spekkie Spaarduit*, een serie van vijf deeltjes, een uitgave van diverse Bondsspaarbanken, waarin de jeugd geleerd werd te sparen.

Pagina met plakplaatjes van locomotieven in 'De kilometerkampioen'; getekend door Charles Burki. Het boek werd in 1954 uitgegeven door enkele levensmiddelenfabrieken, waar de plaatjes te verkrijgen waren.

Bewerkingen en vertalingen

Een aantal boeken van Hildebrand is vertaald. Hij bewerkte en vertaalde voor de jeugd vele verhalen uit de wereldliteratuur zoals *Reinaart de vos*, *Gulliver bij de reuzen*, *Alleen op de wereld*, *Aladdin en de wonderlamp*, *De kleine zee-meermin* en *Robinson Crusoe*.

Waardering

Sommige kinder- en jeugdboeken van Hildebrand werden vele malen herdrukt, kennen vervolgdelen of werden vertaald; van sommige verhalen werden hoorspelen gemaakt. Hieruit blijkt dat zijn werk populair was bij de jeugd. De critici reageerden indertijd am-

bivalent: ze vonden zijn boeken vlot geschreven, levendig door de dialogen, humoristisch en handig gecomponeerd. Echter, in de verhalen was volgens hen veel effectbejag, clichétaal, klopten de historische feiten niet altijd en was er weinig nuancering in de typing van de personages. Werd een verhaal populair, dan wilde de uitgever een vervolg en verzoon Hildebrand nieuwe avonturen met dezelfde hoofdpersoon of diens (klein)zoon. Dat kwam de kwaliteit van de vervolgdelen vaak niet ten goede. Met Hildebrands jeugdboeken konden alleen jongens zich identificeren. De meeste van zijn jongensboeken zijn nu nogal gedateerd, terwijl zijn dieren- en fantasieboeken de jeugd nog steeds kunnen aanspreken.

Onwaardig gedrag

Hildebrand publiceerde ook tijdens de Tweede Wereldoorlog. *Postduiven voor den Prins* verscheen in 1941 bij H. Meulenhoff te Amsterdam. *Mikkie, de hond van de witte bergen* (1942). *Sancho,*

'Sancho, Panzo en Pedro. De drie vrolijke muzikanten' (1942) met bandtekening van Wim van Nieuwenhoven.

Panzo en Pedro, de drie vrolijke muzikanten (1942) en *De grote reis van kabouter Karperton* (1943) kwamen uit bij N.V. Uitgevers-maatschappij A. Rutgers in Naarden. Deze uitgeverij raakte meteen na de bevrijding haar erkenning kwijt wegens 'onwaardig gedrag'. Heeft Hildebrand beseft in welke situatie deze uitgeverij en dus ook hij als auteur zich in die oorlogsjaren bevonden? Of maakte hij zich daarover niet druk en ging het hem alleen maar om inkomsten uit publicaties te genereren?

De woning van Hildebrand aan de Bloemlandseweg in Blaricum, ontworpen door Gerrit Rietveld.

Een woning van Rietveld

In de jaren dertig was Hildebrand blijkbaar in goeden doen geraakt. Hij gaf architect Gerrit Rietveld de opdracht om voor hem in Blaricum aan de Bloemlandseweg een vrijstaande woning met een ruime en lichte werkkamer te ontwerpen. De bouwkosten werden geraamd op f 9.000. De architect had al in de jaren twintig in Utrecht voor mevrouw Schröder een woning ontworpen, geheel in de stijl van het Nieuwe Bouwen. Hierbij staat het gebruik van moderne technieken en materialen en abstracte vormen centraal. In 1935 kwam de woning van Hildebrand gereed.

Het huis bestaat uit kubistische en half cilindrische volumes met twee bouwlagen en één bouwlaag en vele grote, in stalen kozijnen gevatte ramen. Het heeft witgepleisterde muren, een lange zwart geverfde schoorsteen en een plat dak. Beneden is links het woongedeelte met een veelhoekige erker met erboven een balkon. In het midden bevinden zich de

eetkamer en de keuken en rechts is de garage met een stalen deur en erboven een werkkamer. Deze is door zijn ligging en hoogte met uitzicht op de tuin een van de fraaiste vertrekken. Boven zijn de slaapkamers. Met schuifwanden kunnen sommige vertrekken in tweeën worden gedeeld.

Erg lang heeft de familie Hildebrand er niet gewoond. In 1940 werd de woning voor f 8.750 verkocht aan A. Viruly, die er ook kort met zijn gezin in verbleef. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de woning gehuurd door een joodse familie, die een schuilplaats had in een ruimte boven de garage.

Literatuur

- Interview met A.D. Hildebrand door Betty van Garrel in de *Haagse Post* van 24-2-1973.
 Niek Smit, 'Huis Hildebrand te Blaricum', in: *TVE* 35, nr. 2, 2017, p. 84 e.v.
 Jacques Vos, 'A.D. Hildebrand', in: *Lexicon voor de Jeugdliteratuur*, 1988
 N.J.W. [=Wagemaker], *A.D. Hildebrand*. Uitgave in eigen beheer, z.j.

Een leven in de zandgroeven

Het werk van amateurgeoloog Lucas Hofland (2)

Sander Koopman

Het eerste deel van deze dubbelpublicatie (zie *TVE* 41, nr. 1, 2023) behandelt de persoon Hofland en zijn archieven. Ook kwamen zijn geologische waarnemingen en onderzoeken aan de orde en de kanttekeningen die daarbij geplaatst werden en is zijn correspondentie behandeld. In dit tweede deel ga ik dieper in op Hoflands correspondentie met museum *De Vaart* en de betekenis van zijn werk voor de (regionale) geologiebeoefening.

Bekommernissen om de stenencollectie van *De Vaart*

In zijn nadagen bekommerde Hofland zich over de stand van zaken met betrekking tot het zwerfstenenonderzoek en de Nederlandse gesteentecollecties. Zijn frustraties op dat vlak schrijft hij van zich af in een brief, gedateerd 16 juni 1969, aan de directeur van het museum *De Vaart* (nu: *Museum Hilversum*) te Hilversum. Blijkbaar kent hij de directeur nog niet, want Hofland begint deze brief met een opsomming van de nodige wapenfeiten over zichzelf zoals zijn rol als medeoprichter van de Nederlandse Geologische Vereniging, zijn correspondentschap voor de Rijks Geologische Dienst en zijn vele onderzoeken en publicaties. Dit zou geïnterpreteerd kunnen worden als dikdoenerij, maar Hofland ontkracht dat meteen: *Ik liet deze bijzonderheden over mijzelf hier voorafgaan, omdat ik met u tot nu toe geen contact heb gehad, en ik van u, bestuur van een museum dat veel meer omvat dan geologie alleen, niet kan verwachten, dat mijn naam alleen al genoeg is om bij u een enigszins juiste voorstelling op te roepen van de persoon die erachter staat.* Vervolgens spreekt Hofland zijn zorg uit over de afnemende belangstelling in de universitaire wereld voor de ‘diluviale geologie’ en de daarbij behorende gesteenten- en fossielencollecties van de diverse instituten. Bijvoorbeeld bij de Rijksuniversiteit Utrecht,

waar: *De uitgebreide collectie zwerfstenen, er in hoofdzaak door Lorie bijeengebracht, evenzo uit de vitrines verdwenen is, en op een zolder zonder verlichting is opgeborgen.* Dit is overigens de exponent van een trend die zich in de navolgende decennia verder zou voortzetten waarbij universiteiten steeds meer hun fysieke collecties afstoten. Bij amateurs constateerde Hofland juist een groeiende belangstelling ervoor en ook anno 2023 kent Nederland nog steeds een grote groep enthousiaste amateurgeologen die dag na dag bezig zijn met zoeken en collectievorming. Hofland noemt hierbij in zijn brief belangrijke Nederlandse collecties zoals die van museum *Natura Docet*, museum *Schokland*, *Huis Bergh* en *Natuurmuseum Enschede*.

Na deze uitgebreide inleiding brengt Hofland de vroegere situatie in het museum *De Vaart* ter sprake: *In deze rij had ook de bescheiden geol. afdeling van uw museum een uitstekende plaats. De uitstalling daarvan was zo goed geordend, zo goed van bijschriften voorzien, dat ze, op die punten bezien, de uitstalling in *Natura Docet* ver in de schaduw stelde, en in geen van de andere, reeds genoemden, overtroffen werd.* Langzamerhand komt Hofland dan eindelijk tot de *pointe* van zijn brief. Bij een herinrichting van het museum was de geologische collectie duidelijk onderbelicht gebleven, want: *Bij een bezoek dit voorjaar, met de bedoeling er een aantal wetenschappelijk interessante Gooise*

vondsten, die ik in de catalogus had aangestreept te bezien, bleken deze stenen zo ordeloos geborgen, dat het onmogelijk was te zien in welke kist of kisten zich die nummers zich bevonden. Hofland steekt zijn teleurstelling hierover niet onder stoelen of banken en trekt hierbij de zaak ook meteen in een breder perspectief: *Veel meer toch betreur ik het dat het Gooi, dat in het verleden zoveel zwerfstenen heeft opgeleverd, nu geen enkele plaats meer heeft waarheen amateurs, ter vergelijking van hun eigen vondsten zich kunnen wenden en waar de gewone bezoekers, vooral ook de kinderen, enkele ogenblikken geconfronteerd worden met de schoonheid, die zo maar voor het rapen was en nog is, en met het geweldige verschijnsel landijs dat de landschapsvormen van het Gooi zo sterk bepaalde.*

Hofland verzoekt in zijn brief de directie dan ook concreet om tot een ordentelijkere uitstalling over te gaan. Voor zichzelf ziet hij daarbij helaas geen rol meer weggelegd, daar het einde van zijn leven op dat moment in beeld komt, doordat *een ongeneeslijke kwaal mij heeft aangetast.*

De directeur van het museum, G.N. Zijlstra, antwoordt terstond en stelt in zijn brief van 24 juni 1969 Hofland gerust over de

Kaart met globale aanduiding van de locaties waar Hofland waarnemingen heeft gedaan. Samenstelling: auteur.

- 1 = Huizen, groeve 'Rijsbergen';
- 2 = Huizen, 'Sijsjesberg'; 3 = Naarden, groeve 'De Kort'; 4 = Hilversum, 'Lange Heul & zanderij 'Crailloo';
- 5 = Laren/Hilversum, 'Sint Janskerkhof', groeve 'Koppel', 'Oude Eemnesserweg', 'Waterleidingkuil'; 6 = De Vuursche;
- 7 = Soesterberg, groeve 'Cirkel' & groeve 'Van der Linden'; 8 = Soest, groeve 'Ruttenberg'; 9 = Soest, Soesterduinen;
- 10 = Amersfoort, 'De Hoge Klei', 'Lichtenberg', De Genestetlaan, 'Zon en Schild'; 11 = Maarn, zanderij Nederlandse Spoorwegen.

kwestie: *Wat betreft de geologische verzameling uit het voormalig Goois Museum [het museum te Hilversum droeg tot tweemaal toe de naam Goois Museum, SK] kan ik u mededelen dat deze in 1970 onder deskundig toezicht een passende inrichting zal krijgen in De Vaart.* Het is echter deze gesteentencollectie die begin jaren 2000 alsnog slachtoffer werd van zwalkend gemeentebestuur en na de opheffing van het Goois Museum bijna 20 jaar in een gemeentelijk depot heeft gelegen. In 2020 is de collectie door de gemeente Hilversum afgestoten en na een waardstelling en advies door drs. S. Koopman en prof. dr. J. Sevink (Koopman & Sevink, 2015), uiteindelijk overgedragen aan het *Geologisch Museum Hofland*. Daarmee kwam het museum anno 2021 in bezit van twee belangrijke gesteentencollecties: de collectie van Hofland en de collectie van voorheen het Goois Museum. Hopelijk zullen er in het museum in de toekomst weer mogelijkheden ontstaan om ook de collectie van het Goois Museum op passende wijze voor het publiek te ontsluiten.

Tekening van door glaciale stuwung verschubde afzettingen, nabij het 'Sint-Janskerkhof'. Ongedateerd, deels gepubliceerd in *Glaciale stuwung* 2, 1962.

Tekening: Lucas Hofland (archief van L. Hofland-Cats).

Betekenis van Hofland voor de regionale geologiebeoefening

Allereerst moet hier gesteld worden dat Hofland niet alleen regionaal maar ook landelijk een grote betekenis voor de geologiebeoefening heeft gehad en een blijvende erfenis heeft achtergelaten. Zo was hij betrokken bij de oprichting van de Nederlandse Geologische Vereniging (NGV). Hij was – tezamen met dertien andere amateurgeologen – aanwezig bij de oprichtingsvergadering van deze vereniging in 1946 te Arnhem (Koenderink, 1986). Later droeg hij bij aan de vereniging met zijn vele publicaties in *Grondboor & Hamer*, het tijdschrift van de NGV.

Ook voor de geologiebeoefening in het Gooi en omgeving heeft Hofland een blijvende en prominente erfenis achtergelaten. De belangrijkste exponent hiervan is uiteraard het *Geologisch Museum Hofland*, dat in 1972 is opgericht als uitvloeisel van de schenking van Hoflands gesteentecollectie aan de gemeente Laren. Het museum is aldus de hoeder van een deel van de collectie Hofland. Helaas is deze col-

Profiel bij het 'Sint-Janskerkhof' met aanduiding 'Mammoetkies op 8 m – MV, ± 1953', niet gepubliceerd. Tekening: Lucas Hofland (archief van L. Hofland-Cats).

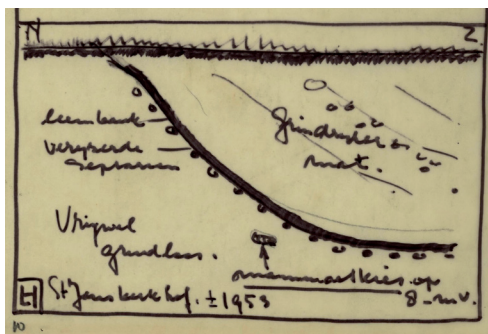
lectie niet in haar geheel bijeen gebleven, want een ander deel ervan, met name de zuidelijke zwerfstenen, was reeds in 1967 overgedragen aan het *Natuurmuseum Enschede* (Porceleyn, 1972).

Evenzeer van belang is Hoflands grote collectie tekeningen, van ontsluitingen en profielen in het Gooi en omgeving, waarvan een deel is gepubliceerd in artikelen. Hij heeft een wereld opgetekend die inmiddels niet meer bestaat en bij een aantal groeves en andersoortige ontsluitingen was hij ook de enige die de aardkundige fenomenen opmerkte en in detail vastlegde (uitzonderingen hierop zijn bijvoorbeeld de groeve *Rijsbergen* en de zanderij *Crailoo*, waar ook andere onderzoekers werk hebben verricht).

Een aantal locaties waar Hofland onderzoek heeft gedaan, zal hieronder nader worden besproken. Een volledig overzicht van zijn waarnemingslocaties in en rond het Gooi staat weergegeven op p. 77.

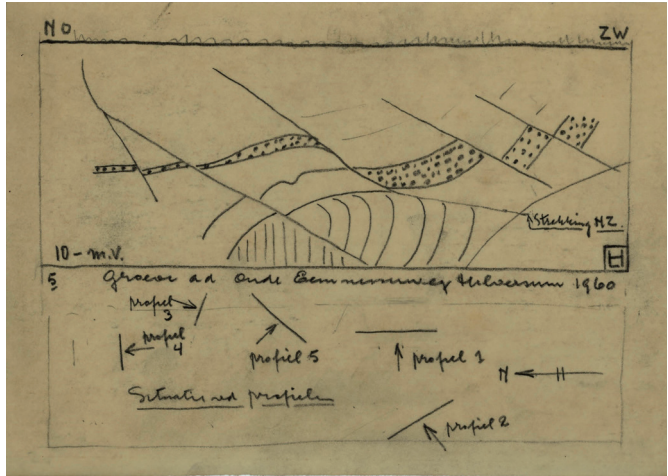
Groeve Koppel, Sint-Janskerkhof¹, Waterleidingkuil en Oude Eemnesserweg

Dit betreft een aantal groeven in het heide- en bosgebied tussen Laren en Hilversum. Hofland maakte hier in de periode 1953-1960 diverse tekeningen van de gestuwde afzettingen

die dagzoomden in de wanden van deze groeven. Zijn tekeningen tonen in de meest oostelijk gelegen groeven (*Koppel, Oude Eemnesserweg*) vele plooistrukturen en in mindere mate verschubde structuren die tot vrijwel aan het maaiveld reiken. Ook vond hij hier in 1953 op zo'n acht meter diepte een mammoetkies. In de *Waterleidingkuil*, wat verder naar het westen gelegen, ligt de top van de gestuwde afzettingen volgens Hoflands waarnemingen op zo'n zeven meter onder het maaiveld en zijn deze afzettingen bedekt door ongestuwde fluvioglaciale afzettingen, waarin plaatselijk geulopvullingen aanwezig zijn.

Deze set van tekeningen geeft hiermee een goed beeld van het interieur van de stuwwallen en de overgang naar de smeltwaterwaaiers ten westen ervan. Profielen uit de groeve *Koppel* en omgeving zijn door Hofland gepubliceerd in zijn artikelen over glaciële stuwning (Hofland, 1962, 1963).

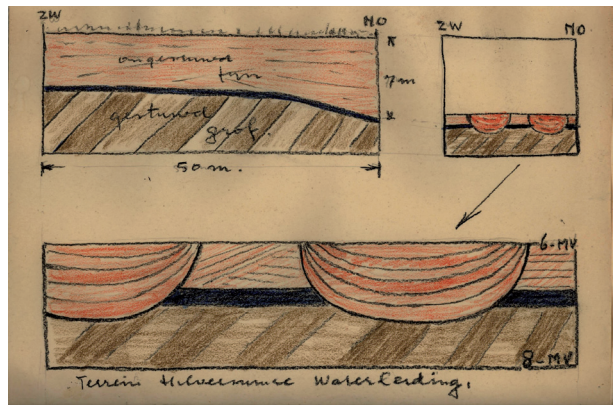
Profiel in de groeve 'Oude Eemnesserweg', Hilversum, 1960, niet gepubliceerd. Tekening: Lucas Hofland (archief van L. Hofland-Cats).

isoleerd voorkomende plooien is kenmerkend voor de uiterste buitenrand van een stuwwal, waar de schuifkrachten veroorzaakt door het landijs nog maar zeer gering waren en alleen plaatselijk het sediment hebben vervormd. Uniek aan deze tekeningen is dat Hofland, voor zover bekend, de enige persoon is die

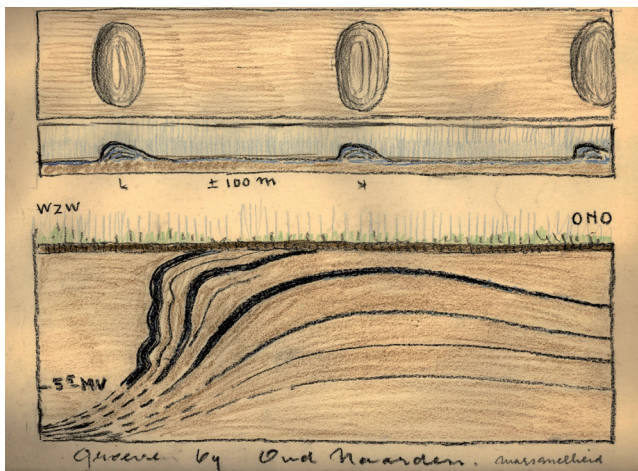
De Kort in Oud Naarden

In Naarden heeft Hofland in 1928 waarnemingen verricht in de groeve van de kalkzandsteenfabriek *De Kort*, in de omgeving van Oud Naarden. Hij tekende hier een profiel van de langgerekte wand van de zandgroeve, met een lengte van ongeveer 220 meter en een hoogte van zo'n acht meter. Dit profiel toont drie geïsoleerde anticlinale plooien (door Hofland aangeduid als leembulten), met een onderlinge afstand van ongeveer 100 meter en een hoogte van enkele meters.

Naast het overzichtsprofiel heeft hij ook een detail getekend waarin een van de plooien gedetailleerd is opgetekend. Een patroon met ge-

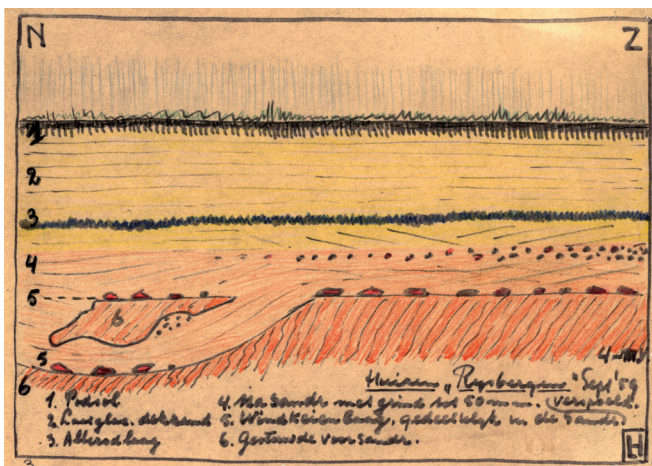
Profielen in de 'Waterleidingkuil', terrein van de Hilversumse waterleiding langs de Larenseweg. Het onderste profiel toont twee smeltwatergeulen die deels in de gestuwde afzettingen zijn ingesleten. Ongedateerd, niet gepubliceerd. Tekening: Lucas Hofland (archief van L. Hofland-Cats).

Tekening van distale stuwingsverschijnselen in de groeve van de kalkzandsteenfabriek 'De Kort' in de buurt van Oud Naarden. Naarden, ongedateerd. Vereenvoudigde versie gepubliceerd in *Glaciale stuwung III*. Tekening: Lucas Hofland (bron: archief van L. Hofland-Cats).

geologische waarnemingen heeft gedaan in het uitgestrekte zanderijencomplex rondom Naarden. Een aanzienlijk deel van deze zanderijen was reeds afgegraven, voordat rond 1850 de geologiebeoefening in Nederland op gang kwam. De groeve *De Kort* was in 1928 dan ook zo'n beetje de allerlaatste plek in het zanderijencomplex rondom Naarden waar nog steile, niet afgewerkte, groevewanden te zien waren.

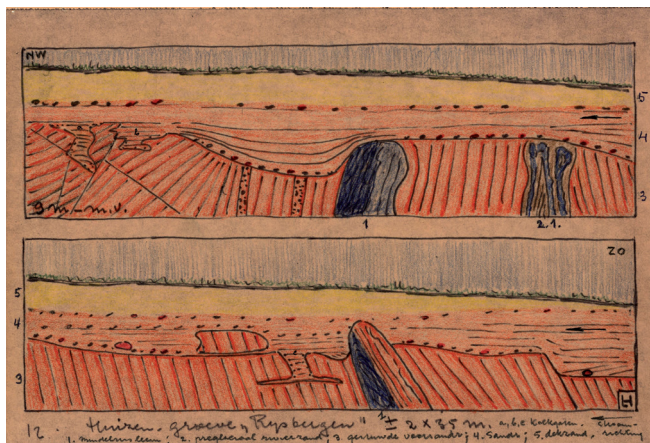
Profiel in de groeve 'Rijsbergen' bij Huizen. Gestuwde sandrafzettingen onderin ('voorsandr'), met daar bovenop ongestuwde sandrafzettingen ('nasandr') en dekzand met de Laag van Usselo. In het onderste pakket (6) is een geul uitgesleten waarin nog een brok van de voorsandr is overgebleven. Ongedateerd, niet gepubliceerd. Tekening: Lucas Hofland (archief van L. Hofland-Cats).

De groeve Rijsbergen

Het onderzoek in de groeve *Rijsbergen* ten zuiden van Huizen is zonder twijfel Hoflands *magnum opus*. In totaal tekende hij hier maar liefst zestien profielen. Deze tekeningen vonden hun weg in een geheel aan deze groeve gewijd artikel in *Grondboor & Hamer* (Hofland, 1959). Hofland deed hier onderzoek verspreid over een periode van zo'n 35 jaar. Hij startte met zijn waarnemingen rond 1925, het eerste in het archief aanwezige profiel dateert van circa 1928. Daarna zijn uit 1946 en 1948 profielen bekend, maar pas eind jaren 1950 kwam hij goed op gang hier, want in de periode 1958-1960 tekende hij in twee jaar tijd veertien profielen begeleid door een handgeschreven toelichting.

De groeve *Rijsbergen* ligt op de overgang van de stuwwallen naar het dekzandgebied. In de wanden van deze groeve zijn talloze bijzondere structuren te zien geweest die hun oorzaak hadden in de glaciale stuwung en de werking van het ijssmeltwater. Plooiën, verschuivingen en breuken zijn in groten getale door Hofland vastgelegd, maar ook raadsel-

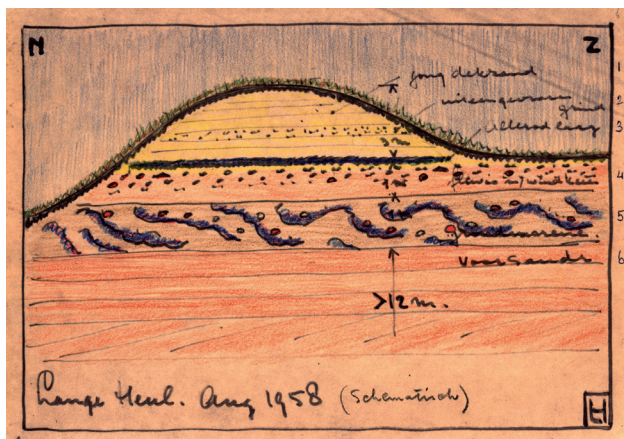

Profiel in de groeve 'Rijsbergen' bij Huizen. Gestuwde afzettingen met verticaal staande leemhoudende lagen, afgedekt door ongestuwde sandr en dekzand. Ongedateerd, niet gepubliceerd. Tekening: Lucas Hofland (archief van L. Hofland-Cats).

achtige erosiestructuren die waarschijnlijk door smeltwater zijn ontstaan (waarvan één door Hofland aangeduid als 'kolkgat'). Naar het oosten toe tonen de profielen de naar beneden wegduikende top van de gestuwde afzettingen, afgedekt door fluvioglaciale afzettingen en dekzand. Hierin zijn ook windkeienlagen aangetroffen en in het dekzand de *Laag van Usselo*.

Ook heeft Hofland in deze groeve voorkomens van keileem aangetroffen met vele noordelijke zwerfstenen erin. Zijn publicatie over deze groeve leidde ertoe dat onderzoekers als Ruegg en Gonggrijp in de jaren 1970 eveneens aandacht kregen voor de bijzondere verschijnselen aldaar en er in 1976 wederom een publicatie verscheen over de

Tekening van een schematische dwarsdoorsnede door de 'Lange Heul', Hilversum, met aanduiding van de verschillende lagen. Augustus 1958, niet gepubliceerd. Tekening: Lucas Hofland (archief van L. Hofland-Cats).

geologische betekenis van de groeve (Gonggrijp, 1976). Helaas zijn door voortgaande afgraving tot circa 1978 veel bijzondere structuren verdwenen en in de overgebleven wanden is door afstort, de latere afwerking en steeds dichtere begroeiing niets meer te zien.

De heuvelrug Lange Heul

De *Lange Heul* is een markante heuvelrug van zo'n twee kilometer lang op de Bussumer- en Westerheide. De rug is zo'n twee tot vijf meter hoog en vooral het westelijke deel is een opvallende verheffing in het relatief vlakke heideterrein. De wetenschappelijke verklaringen voor het ontstaan van deze rug wisselden in de loop der tijd. Begin twintigste eeuw werd wel gedacht dat het hier ging om een zogeheten esker, een rug ontstaan door stromend water onder het landijs. De bekende amateurgeoloog P. van der Lijn verkondigde deze interpretatie nog tijdens zijn lezing over de geologie van het Gooi in september 1942.² Hofland geeft er een enigszins verwante verklaring van, maar komt er met de *Lange Heul* niet helemaal uit. Reeds in 1950 had hij al een profiel door de *Lange Heul* getekend, gepubliceerd in zijn artikel 'Wind-

kei-gepeinen'. In dat profiel interpreteert hij de *Lange Heul* nog als *Fluviatile en glaciale afzettingen* (Hofland, 1950, afb. 46-2). En in een van zijn verslagen³ interpreteert hij de Lange Heul als een 'pseudo-osar'⁴: *De Lange Heul bij Crailo heeft +- dijkvorm, maar niet rechtstreeks op grondmorene, noch heeft hij inwendig duinstructuur. Hij toont zich in doorsnede als restant van een Sandrvlakte.*

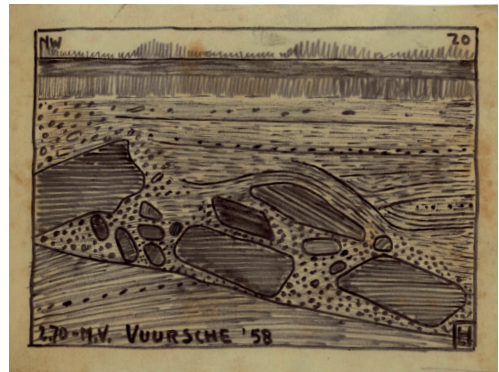
Echter in 1951 publiceerde Maarleveld over een onderzoek naar soortgelijke heuvelruggen op de Veluwe, waarvoor ook een boring was verricht in de *Lange Heul*. Uit dit onderzoek bleek dat houtskoolbrokjes aangetroffen in een paleobodem onder de heuvelrug een ouderdom hadden van 12.594 ± 133 kalenderjaren (Maarleveld, 1951). De paleobodem bleek dus de *Laag van Usselo* te zijn en hiermee was aangetoond dat de heuvelrug dus dateert van na het Allerød-interstadiaal. De huidige interpretatie is dan ook dat de *Lange Heul* een lengteduin is, ontstaan door grootschalige verstuiwing tijdens het Jonge Dryas-stadiaal, een zeer koude tijd van 11.650 - 12.850 kalenderjaren geleden. Hofland had blijkbaar kennis genomen van deze publicatie, want in 1958 tekende hij een dwarsdoornede van de *Lange Heul* met daarin de *Laag van Usselo* (Allerød laag) aangegeven en de bovenliggende afzettingen aangeduid als 'jong dekzand', in overeenstemming dus met de resultaten van Maarleveld.

De Vuursche

In 1958 en 1959 heeft Hofland drie tekeningen gemaakt van profielen in zandgroeves in de stuwwal ten noorden van Lage Vuursche. De exacte locaties van deze profielen zijn door hem slechts globaal aangegeven op een schetsje en daarom niet meer met zekerheid te achterhalen.⁵ Wel valt uit zijn tekening te halen dat twee van de profielen ten westen van de Hoge Vuurseweg liggen en één profiel ten oosten ervan. De westelijke profielen tonen smeltwaterafzettingen van enkele meters dik, liggend op gestuwde afzettingen. Een van de

twee profielen (gepubliceerd in Hofland, 1958) toont een vrij uitzonderlijke situatie: een groot aantal blokken ijszandsteen⁶ met zand en grind ertussen.

Volgens de interpretatie van Hofland gaat het hier om blokken die door een smeltwaterstroom zijn getransporteerd en afgezet, maar gezien de wanordelijke ligging van de blokken valt een massabeweging als ontstaansmechanisme niet uit te sluiten. Het oostelijke profiel toont uitsluitend gestuwde afzettingen: een liggende plooi die doorsneden wordt door een

Tekening van een profiel in een zelf gegraven kuil in de Soesterduinen, gekleurde versie, met in de rechter kolom de interpretatie. Soest, 1952. Zwartwit-versie gepubliceerd in *Profielen in de Soesterduinen 1*.

Tekening: Lucas Hofland (bron: archief van L. Hofland-Cats).

breuk, waarlangs enige verplaatsing is opgetreden. De profielen van Hofland zijn bijzonder, omdat er over de stuwwal ten noorden van Lage Vuursche verder geen publicaties bekend zijn.

De Soesterduinen

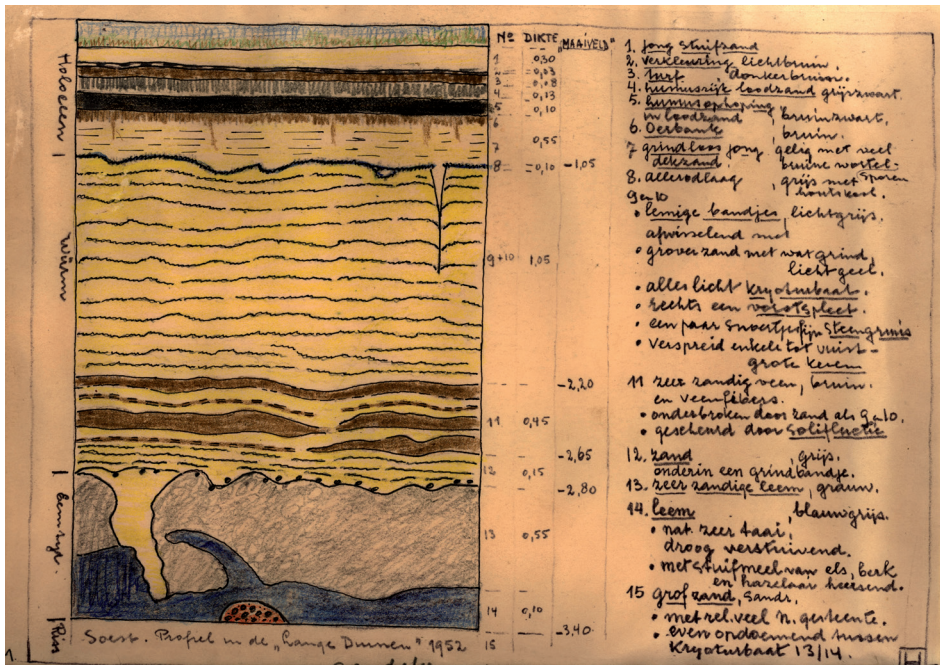
In 1952 bracht Hofland een vakantie week door in de Soesterduinen, samen met zijn vrienden A. Bruin en W. Peletier. Zij besteedden hun tijd aan geologisch onderzoek, waarbij werd geboord, gegraven en gewaterpast. De resultaten zijn door Hofland uitgewerkt in drie

artikelen getiteld *Profielen in de Soesterduinen* (Hofland, 1956 (2x) en 1957). In het eerste artikel beschrijven zij de wanden van een zelf gegraven profielkuil van maar liefst 3,4 meter diep! Hofland ziet hier een volledige *Riss-Eemien-Würm stratigrafie* voor zich. Naar zijn interpretatie stamt het grove grind dat hij in de onderste centimeters van zijn profiel aantreft uit de Riss ijstijd (=Saalien), met daar bovenop zandige en lemige afzettingen uit het Eemien, gevolgd door dekzand uit de Würm ijstijd (= Weichselien) met daarin de Laag van Usselo.

Naar de inzichten anno 2021 bezien is het onwaarschijnlijk dat zijn interpretatie klopt. Allereerst blijken continentale afzettingen uit het Eemien zeldzaam te zijn en alleen beperkt tot natte gebieden waar veenvorming is opgetreden. Fossiele droog-terrestrische bodems uit het Eemien zijn tijdens de navolgende ijstijd, het Weichselien, vrijwel zonder uitzonde-

ring opgeruimd door intensieve erosie. Voorts blijkt uit boringen dat de *Formatie van Bostel*, die de eolische en fluvioperiglaciale afzettingen uit het Weichselien omvat, in het deel van het stuifzand waar Hofland zijn kuil had gegraven een dikte bereikt van meer dan acht meter⁷. De grindrijke laag onderin betreft dan ook hoogstwaarschijnlijk het *Beuningen complex*⁸ waarmee het hele door Hofland waargenomen profiel uit het Weichselien dateert. Om bij de Saalien afzettingen te komen had het trio nog vijf meter door moeten graven; met andere woorden, zij waren nog niet eens op de helft.

In het tweede artikel behandelt Hofland enkele grootschaligere profielen door de Soesterduinen, waarbij hij onder meer begraven veen en begraven bodemprofielen heeft waargenomen. In sommige forten (hoge delen in het stuifzand) neemt hij zelfs twee begraven bodemprofielen boven elkaar waar. In het

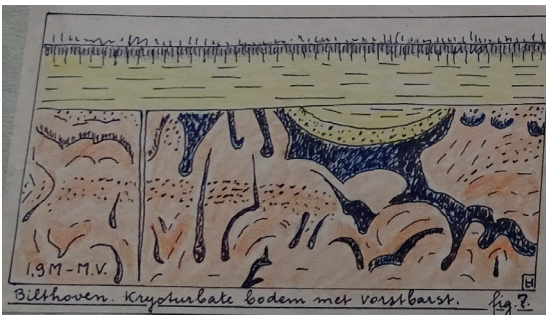

Tekening van een profiel in een zelf gegraven kuil in de Soesterduinen, gekleurde versie, met in de rechter kolom de interpretatie. Soest, 1952. Zwartwit-versie gepubliceerd in *Profielen in de Soesterduinen 1*. Tekening: Lucas Hofland (bron: archief van L. Hofland-Cats).

derde artikel uit 1957 plaatst hij zijn waarnemingen in een breder perspectief en vergelijkt hij deze met andere onderzoeken uit de omgeving van Hamburg (D) en de Veluwe. Hoewel Hoflands interpretatie van zijn profielkuil dus zeer waarschijnlijk onjuist is, zijn met name zijn eerste twee publicaties over de Soesterduinen toch zeer waardevol, omdat er ook van dit gebied geen soortgelijke publicaties voorhanden zijn en de geomorfologie van het gebied voortdurend verandert door de verstuing. Hofland heeft hiervan een momentopname vastgelegd.

De Julianalaan in Bilthoven

Hofland werkte grotendeels in zandgroeven, maar zoals bij de hiervoor behandelde locatie al bleek, werkte hij soms ook met kleinschaligere ontsluitingen. Een mooi voorbeeld daarvan is de waarneming die Hofland deed in oktober 1959 aan de Julianalaan te Bilthoven (Hofland, 1964). In een rioolsleuf aldaar tekende hij een

Tekening van kryoturbate structuren en een vorstbarst in een rioolsleuf. Julianalaan, Bilthoven, oktober 1959. Gepubliceerd in *Windkeien en klimaat*. Tekening: Lucas Hofland (archief van L. Hofland-Cats).

sterk kryoturbaat verstoorde bodem op, een zogeheten *drop soil*, waarbij een bovenliggende bodemlaag door de werking van vorst en dooi vervloeid is geraakt en in de vorm van ballen, slieren en druppels in onderliggende bodemlagen is gezakt. Hofland heeft dit in zijn tekeningen gedetailleerd weergegeven.

Uit de beschrijving in zijn artikel blijkt helaas niet wat de exacte aard is van de kryoturbate laag. Het zou zowel om een fossiele bodem als om een leemhoudende laag kunnen gaan. Vanwege de spaarzame beschrijving van het profiel is de wetenschappelijke waarde van deze tekeningen beperkt, wel bieden ze een interessant kijkje in de ondergrond van Bilthoven.

Tot besluit

Uit het voorgaande blijkt wel dat Hofland voor de Nederlandse (amateur) geologiebeoefening een niet te onderschatten betekenis heeft gehad. Weliswaar zijn Hoflands interpretaties maar in beperkte mate oorspronkelijk (hij ontleende veel inzichten aan de professionele vakgenoten), en ook niet altijd juist naar latere inzichten, zijn vele tekeningen zijn daarentegen uniek en bieden de lezer inzicht in een wereld die nu niet meer waarneembaar is. Hierbij is ook bijzonder dat Hofland erin slaagde om een groot aantal van zijn waarnemingen te verwerken in publicaties in bekende tijdschriften, waardoor de meeste van zijn publicaties tegenwoordig gewoon via het Internet raadpleegbaar zijn.⁹ Ook de mate waarin hij wist door te dringen tot de gevestigde orde van de Nederlandse academische geologiebeoefening mag – in combinatie met Hoflands achtergrond en opleidingsniveau – bijzonder genoemd worden. En niet te vergeten: het meest fysieke onderdeel van zijn erfenis, het *Geologisch Museum Hofland* te Laren met daarin een deel van de collectie Hofland, staat na een halve eeuw nog altijd als een huis en brengt elk jaar weer duizenden bezoekers rijke inzichten in de geologie.

Dankwoord

Mijn grote dank gaat uit naar drs. Gerard Ruegg uit Haarlem, die het archief van mevrouw Hofland-Cats meer dan vijftig jaar heeft bewaard

en ook heeft geschoond en geordend. Voorts gaat mijn dank uit naar de tussenpersonen via wie het archief van mevrouw Hofland-Cats uiteindelijk beschikbaar is gekomen en door de auteur geleend kon worden voor digitalisering en studie ten behoeve van deze publicatie: Henk Pagnier en Huib van den Brink. Voorts dank aan Lenie Vogelenzang de Jong voor ondersteuning bij het archiefonderzoek en aan Wout Goetsee voor het beschikbaar stellen van extra documenten van Hofland. Huib en Lenie waren voorts zo vriendelijk om de conceptversie van dit artikel te reviewen, waarvoor ik hen zeer erkentelijk ben.

Erratum TVE 2023-1: Het onderschrift bij de afbeelding op pagina 22 is helaas niet correct weergegeven. Het onderschrift had moeten zijn: *Windkanterlaag aan de top van gestuwde afzettingen, Vredelaan te Laren, maart 2017 (foto Sander Koopman)*.

Literatuur

- G.P. Gonggrijp, *De geologische betekenis van de groeven Warandebergen (gem. Huizen) en Oosterveent (gem. Blaricum)*. R.I.N.-rapport, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Leersum, 1976.
- L.H. Hofland, 'Windkei-gepeinzen', in: *Grondboor & Hamer* 2(9), NGV, 1950.
- L.H. Hofland, 'Profielen in de Soesterduinen I', in: *Grondboor & Hamer* 10(4/5), NGV, 1956.
- L.H. Hofland, 'Profielen in de Soesterduinen II', in: *Grondboor & Hamer*, 10(6), NGV, 1956.
- L.H. Hofland, 'Profielen in de Soesterduinen', in: *Grondboor & Hamer*, 11(2), NGV, 1957.
- L.H. Hofland, 'Grondijs, bodemijs en ijsbergen', in: *Grondboor & Hamer* 12(7), NGV, 1958.
- J.H. Hofland, 'De Zandgroeve van de kalkzandsteenfabriek 'Rijsbergen' te Huizen (Gooi)', in: *Grondboor & Hamer*, 13(10), NGV, 1959.
- L.H. Hofland, 'Glaciale stuwing I', in: *Grondboor & Hamer* 16(2), NGV, 1962.
- L.H. Hofland, 'Glaciale stuwing II', in: *Grondboor & Hamer* 16(4), NGV, 1962.
- L.H. Hofland, 'Glaciale stuwing III', in: *Grondboor & Hamer* 17(1), NGV, 1963.
- L.H. Hofland, 'Windkeien en klimaat', in: *Grondboor & Hamer*, 18(3), NGV, 1964.
- A.G. Koenderink, 'De oprichting van de Nederlandse Geologische Vereniging in 1946 en haar voorgeschiedenis', in: *Grondboor & Hamer* 40(5), NGV, 1986.
- G.C. Maarleveld, 'De pseudo-osar van de Veluwe', in: *Geologie en Mijnbouw*, 13, 1951.
- S. Koopman & J. Sevink, *Advies waardstelling geologische collectie van voorheen het Goois Museum*. Interne notitie Geologisch Museum Hofland, Laren, 2015.
- E.M. Porceleyn, *NIVON Geologisch Museum Hofland*. Notitie van het NIVON, Laren, 26-2-1972.

Noten

- Hofland gebruikt de toponiemen groeve *Koppel* en *Sint-Janskerkhof*, maar uit de stukken blijkt niet expliciet of dit om één en dezelfde ontsluiting gaat of om twee verschillende ontsluitingen.
- De Gooi- en Eemlander* van 29 september 1942, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=dd:010309928:mpeg21:pdf>
- Enkele gegevens betreffende het Pleistoceen van Utrecht en het Gooi. Verslag van L.H. Hofland, zonder datum.
- Osar* is een synoniem voor *esker*, een langgerekte rug van zand en stenen ontstaan door smeltwaterstromen onder het landijs.
- Zoals eerder beschreven gebruikte Hofland geen coördinaten. In het hier behandelde gebied ten noorden van Lage Vuursche liggen meerdere kuilen in de bossen. Ook is het de vraag in hoeverre alle kuilen staan aangegeven op de oudere topografische kaarten. Tot slot kunnen kuilen ook naderhand zijn dichtgegooid.
- Ijszandsteen is een in bevroren toestand getransporteerd blok zand. Na het smelten van het ijs blijft de oorspronkelijke gelaagdheid van het blok zand bewaard.
- <https://www.dinoloket.nl/ondergrondmodellen, boring ID B32A0407>.
- Grindrijk pakket daterend uit en net na het koudste deel van het Weichselien. Vanwege het grindrijke karakter is makkelijk verarring mogelijk met fluvioglaciale afzettingen uit het Saalien.
- Zie voor een groot deel van Hoflands oeuvre: https://natuurtijdschriften.nl/search?trefwoord=Gelderland;smode=simple;rmode=none;portal=natuur;f1-author=Hofland,%20L.H.#filter=author:Hofland;facet=affiliation_label_partOf:Nederlandse%20Geologische%20Vereniging.

Hilversum en het ‘zachte goud’

Mislukte proeven met zijdeteelt

Eddie de Paepe

In navolging van Frankrijk en Duitsland zijn in ons land vanaf het einde van de zestiende eeuw talrijke pogingen gedaan om een nieuwe tak van bedrijvigheid op te zetten: de inheemse zijdeteelt. De winning van het kostbare zijdegaren – ook wel het ‘zachte goud’ genoemd – heeft eeuwenlang tot de verbeelding gesproken. De een zag vooral de hoge winsten, de ander de economische innovatie. Een derde hoopte werklozen aan een baan te kunnen helpen. Dit creëren van nieuwe werkgelegenheid was het doel van de in 1934 opgerichte Gooische Zijdeteelt Vereniging (GZV). In Hilversum werd eind jaren dertig een onderafdeling van de GZV opgericht, die diverse activiteiten ondernam. Dit artikel probeert wat licht te doen schijnen op dit vergeten stukje geschiedenis.

Zijderupsen eten moerbeibladeren (bron Wikipedia).

Allereerst: Hoe gaat de productie van natuurzijde in zijn werk? Zijde is een natuurlijke substantie die wordt afgescheiden door sommige insecten en stolt bij contact met de lucht. Voor de productie is de zijderups (*Bombyx mori*), de larve van de zijdevlinder, het bekendst. De rups moet gevoed worden met jonge en verse bladeren van een moerbeiboom of -struik. Na verloop van tijd spint het diertje zich in, waardoor er een cocon ontstaat. Voordat de vlinder uit de cocon breekt en daarmee het kostbare

omhulsel beschadigt, wordt die met hete lucht gedood. De cocon wordt in heet water gelegd om de gom op te lossen, waarna de draad kan worden afgehaspeld. De draad van zeven of acht cocons levert verstrengeld een zijdedraad op waarmee kan worden geweven.

Glans en souplesse

Zijden weefsels waren (en zijn) geliefd vanwege hun glans, souplesse en zachte textuur

maar door de intensieve productiemethode ook kostbaar. Aanvankelijk werd zijde in ons land geïmporteerd uit zuidelijker streken. Vanaf het eind van de zestiende eeuw, toen bleek dat de (witte) moerbei- of moerbezieboom ook in noordelijke streken goed gedijde, is geprobeerd om ook hier zijderupsen te telen en de draad van hun cocons af te haspelen. H.F.J.M. van den Eerenbeemt geeft in zijn boek over zijdeteelt een chronologisch overzicht van al die pogingen.¹ Ook analyseert hij waardoor al die – soms veelbelovende – initiatieven op niets zijn uitgelopen.

In het veel beperktere kader van dit artikel is het aardig om in ieder geval een van de oudste initiatieven in de regio te noemen. In 1704 zijn in Muiden enkele duizenden moerbeibomen verkocht, die vijftien jaar eerder waren aangeplant en *uitstekend voedsel voor zijde wormen leverenden*.²

De Heidemaatschappij

In de twintigste eeuw speelde de Nederlandse Heidemaatschappij in Arnhem een belangrijke rol in de proeven met de zijdeteelt. De Heidemij ondersteunde eind jaren twintig voortrekker A. van Italie, die in 1929 – kort

voor het uitbreken van de crisis – aan de wieg stond van de Nederlandsche Zijdeteelt Vereniging (NZV). Deze vereniging had op de eerste plaats tot doel het invoeren en bevorderen van de zijdeteelt in de Nederlanden en te proberen met alle wettige middelen *dezen tak van nijverheid tot hoogen bloei te brengen in het belang der welvaart van ons land*.³

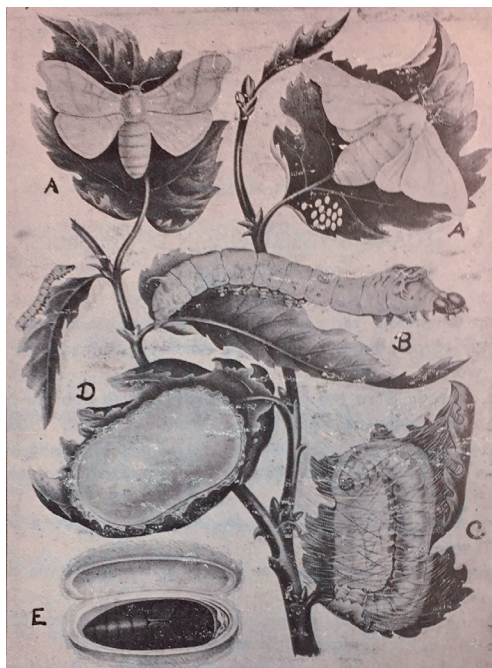
Vijf jaar later ontstond in Huizen de Gooische Zijdeteelt Vereniging⁴ (GZV), in eerste instantie bedoeld als regionale afdeling van de NZV. Na onenigheid over de hoogte van de contributie ging de Gooise vereniging echter haar eigen weg. Op initiatief van burgemeester J.W. Egberts van Huizen werd de GZV op 19 september 1934 opgericht. Present waren de leden van de gemeenteraad, de leden van het plaatselijke armbestuur en bestuursleden van diverse organisaties en verenigingen. Anders dan bij de landelijke vereniging ging het in het Gooi (aanvankelijk ging het alleen dus om Huizen) om een vorm van werkverschaffing, het organiseren van projecten om werklozen een nuttige tijdsbesteding te geven.

*Reeds voor de jaarwisseling was een groep werklozen bezig een stuk gemeentegrond, gelegen aan de Blaricumsestraatweg en ruim 8.000 m² groot, te bewerken onder supervisie van een opzichter van de Nederlandse Heidemaatschappij. De grond werd 60 cm. diep omgespit en daarna geëgaliseerd. Ter stimulering kregen de hier te werk gestelde werklozen naast de gewone uitkering door het burgerlijk armbestuur daarenboven een extra-toelage.*⁵

Het armbestuur bekostigde de aankoop van de moerbeistruiken, de gemeente nam de kosten van de bewerking van de grond voor haar rekening. Verder kwam er subsidie van het Rijk en

De afdeling 'Natuurlijke Historie' van het Museum voor het Gooi en Omstreken.

A. Vlinders van *Bombyx mori*, mannetje en wijfje met eitjes. B. Moerbeizijderups = *Bombyx mori*. C. Zijderups bezig met spinnen van haar cocon. D. Voltooide cocon. E. Doorgesneden cocon met levende pop.

de provincie los. Het was de bedoeling dat de plaatselijke bevolking van de gemeente tegen een geringe vergoeding moerbeiblader zou krijgen om de zijdeteelt te gaan beoefenen. Het animo onder de Huizers was echter zeer gering, omdat de cocons relatief weinig opbrachten. Dit probleem werd opgelost, toen bij het begin van de Tweede Wereldoorlog enkele particulieren nabij Amsterdam een zijdefabriekje oprichtten en beloofden de cocons tegen een interessante prijs van zes gulden per kilo af te nemen.⁶

Nationale huisindustrie

De activiteiten tot bevordering van de zijdeteelt – een ‘nationale huisindustrie’ als additionele bron van inkomsten – bleven niet beperkt tot Huizen. Na het versturen van een wervende circulaire werden 46 gemeenten in

den lande lid van de GZV. Deze vereniging zocht de publiciteit en timmerde onder meer aan de weg met circulaires, lezingen, tentoonstellingen, demonstraties en propagandabijeenkomsten. Zo’n bijeenkomst was er bijvoorbeeld op 5 oktober 1934 in het Silo-gebouw in Huizen. De voorzitter, burgemeester Egberts, benadrukte die avond dat uitbreiding van het aantal leden in het Gooi van groot belang was. *Enkele aanwezigen traden toe, aldus De Gooi- en Eemlander. We vernamen dat bij de stichting ‘Zonnestraal’ te Hilversum 2 H.A. zullen beplant worden met moerbeistruiken, die voedsel zullen leveren voor de rupsen.*⁷

Rupsen op zolder

Op de voorpagina van *De Gooi- en Eemlander* van 8 augustus 1935 stond – naast een artikel over de stijgende werkloosheid in Hilversum (‘1609 steuntrekkenden’) – een groot artikel met als kop *Zesduizend zijderupsen op zolder. Het begin van een Nederlandsche zijde-industrie?* De krant meldde onder meer: *Iedereen, die zich eenige moeite wil getroosten kan de zijdeteelt ter hand nemen, om te beginnen wellicht als liefhebberij, hoewel het zeer zeker ook loonend kan worden.* Diverse leden van de GZV hadden dat jaar een teelt van enkele honderden rupsen, maar de ‘fraaiste’ bevond zich in Hilversum, *waar de heer N. H. van Asselt op een zolderkamer van zijn woning aan den Koninginneweg niet minder dan duizend rupsen heeft.*

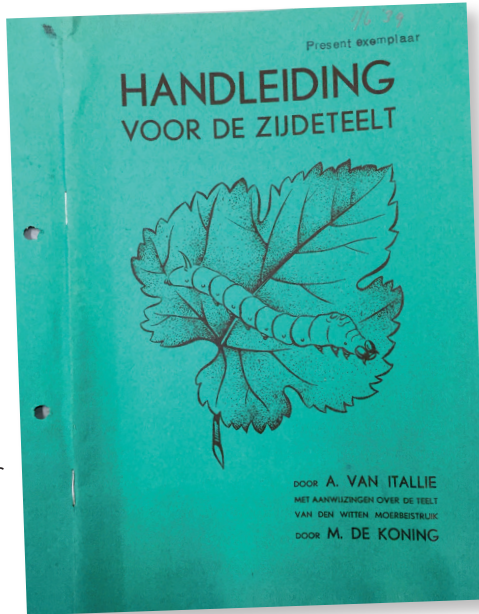
Op 28 juni waren de eitjes, gekocht bij een Frans zijdecentrum, uitgekomen en enkele dagen later zag de verslaggever van de krant *kleine, witte rupsjes, nauwelijks een paar millimeter lang. Dagelijks werden de rupsjes met moerbeiblader gevoed en steeds gingen zij meer eten, tot precies 38 dagen na het uitkomen, op den 5den Augustus, de eerste rupsen, nu tot 5, 6 en 7 centimeter lang, zich begonnen in te spinnen.* Twee- of driemaal daags werden de rupsen gevoed en de laatste dagen waren elke dag ongeveer duizend bladeren hiervoor nodig. *De grootste moeilijkheid van de zijdeteelt ligt dan ook in het voorradig hebben van moer-*

bestruiken, die voldoende blad leveren, want de zijderups leeft uitsluitend hiervan, aldus de krant. Van Asselt beschikte op dat ogenblik over zo'n tweehonderd struiken aan de Oud-Loosdrechtseweg en toch moest de Hilversummer af en toe bij andere telers voor moerbeiblad aankloppen.

De krant omschrijft het voederen van de rupsen als een merkwaardig schouwspel. *Nauwelijks zijn een paar bladeren neergelegd, of tientallen rupsen vallen er op aan en hun scherpe kaken snijden het bladgroen langs de randen weg. Binnen twintig minuten is alles dan ook volkomen verdwenen.* Zodra het spinnen van de cocons begint, 38 dagen na het uitkomen van de eitjes, worden achter de bladeren waarop de rupsen liggen, staande stukken gegolfd karton geplaatst. De rupsen kruipen in de plooiën omhoog en spinnen daar hun cocons, wat ongeveer vier dagen duurt. Dan zijn de zesduizend cocons gereed. Zij leveren, meldde de krant, ongeveer vijf kilo ruwe zijde, die op dat moment vier gulden per kilo opbracht.

De rupsen worden in de cocons gedood door deze te stoomen. Pas daarna worden ze naar Lyon verzonden, waar de zijde afgehaspeld en verder verwerkt wordt. Ook dit zal in Nederland kunnen geschieden. [...] Van één cocon komt ongeveer 1000 Meter zijdedraad en

1000 Meter shantung-zijde. Deze 6000 rupsen van den heer van Asselt leveren zeker zijde voor een drietal japonnen, aldus de krant, die besluit met de constatering dat in Nederland de zijdeteelt pas in haar allereerste kinderschoenen staat, terwijl die in de meeste omringende landen bloeit.⁸

Demonstraties

In de zomer van 1935 verzorgde de GZV succesvolle demonstraties in Huizen, Bussum en Hilversum. Die laatste werd gehouden in de etalage van de winkel aan de Koninginneweg 131, die door een firma

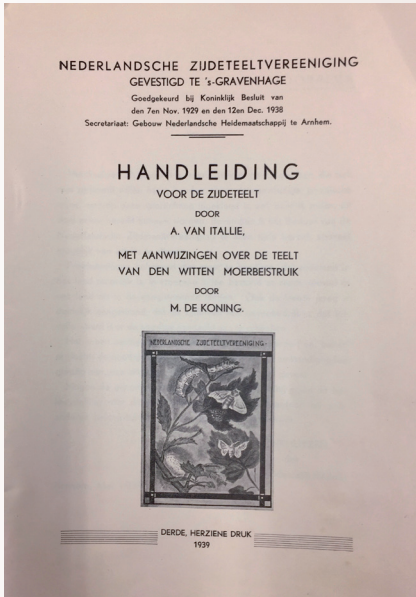
ter beschikking was gesteld. Op maandag 2 september was er (van 15.00 tot 18.00 uur en van 19.30 tot 22.00 uur) een *leerrijke demonstratie van het leven van de zijderups en het winnen en spinnen van de zijde.*⁹ Koninginneweg 131, een winkelwoonhuis, was ook het woonadres van N.H. van Hasselt met zijn zolderkamer met duizend zijderupsen.

Omstreeks die tijd bekeek de gemeente Kortenhoef overigens de mogelijkheden voor exploitatie van terreinen (bij elkaar tussen de drie en de vier hectare) aan de noordkant van het in aanleg zijnde Hilversums Kanaal (even ten westen van het Zuidereind in 's-Graveland), dus 'onder de rook van Hilversum'. De burge-

meester ging een onderzoek instellen naar de mogelijkheden, die de zijdeteelt – in de eerste plaats het kweken van de moerbeistruiken –

gang kwam, was het resultaat bemoedigend. De GZV maakte melding van een flinke proef met ettelijke duizenden cocons door de heeren v. Asselt in Hilversum en Smitt alhier. Huizer J.H. Smitt was de zeer actieve secretaris van de GZV. De cultuur van het eerste jaar bracht dus ver over de 10.000 cocons bij verschillende personen verspreid.¹³

Lokale afdeling

In Hilversum was dus sprake van de aanplant van moerbeistruiken op in ieder geval twee plekken: aan de Oud-Loosdrechtseweg (door Van Hasselt) en op Zonnestraal. Op 16 januari 1936 werd in Hilversum een lokale afdeling van de GZV opgericht, de Hilversumsche Zijdeteelt Vereniging.¹⁴

Tijdens de jaarvergadering van de GZV werd vermeld dat het ledental van de (inmiddels landelijk opererende) vereniging in 1935 was opgelopen van 17 tot 189. Circulaires, gezonden aan lagere- en middelbare scholen, hebben geen resultaat gehad, wat vermoedelijk zijn oorzaak had, dat men niemand kon vinden om de rupsen op de vrije middagen te verzorgen.¹⁴ Daarentegen trok, bijvoorbeeld, een stand van de GZV in de Jaarbeurs in Utrecht veel belangstelling.¹⁵

Op 10 maart 1936 wendde het bestuur van de lokale GZV zich in een brief tot het Hilver-

biedt om den grond rendabel te maken en werkgelegenheid voor de werklozen te scheppen.¹⁰

Op 18 november 1935 opende het Museum voor het Gooi en Omstreken (het latere Goois Museum, nu Museum Hilversum) officieel zijn deuren in het Oude Raadhuis op de Kerkbrink. Een van de vijf afdelingen was gewijd aan de flora en fauna ('natuurlijke historie') van het Gooi. Bij de opening van het museum bestond deze afdeling, die later ondanks alle inspanningen nooit goed van de grond is gekomen, uit wat gedroogde kruiden, enkele houtachtige paddenstoelen en mossoorten, een verzameling betreffende de bijenhouderij en een verzameling betreffende de zijdeteelt in het Gooi.¹¹ Een aparte stand is ingericht ter leering over de zijderups-teelt, die den laatsten tijd ook in deze streken ingang gaat vinden.¹²

Hoewel de zijdeteelt in startjaar 1935 in het Gooi om diverse redenen laat op

Gooische Zijdeteelt
Vereniging
Gevestigd te Huizen (Gooi)

Stand 4107 4de étage
Jaarbeurs September 1936

Meldt U aan als lid bij stand 4107
4de étage

Minimum contributie f 1.— per jaar
Onze vereniging maakt propaganda voor verruiming
— van werkgelegenheid en aangename bezigheid —

Art. 2 sub 1 der statuten:
Doel: „Het invoeren en bevorderen van de Zijdeteelt“

J. W. EGBERTS, Burgemeester van Huizen, Voorzitter
J. H. SMITT, Nv. Bussumersweg 62, Flaijen, Secretaris
B. BLOOT, P. Heinsstraat 3, Huizen, Penningm., Postgiro 13732.

sumse college van burgemeester en wethouders. Nu de belangstelling voor de zijdecultuur in de gemeente Hilversum zoo groot is geworden, dat daar ter plaatse reeds een afzonderlijke afdeling kon worden opgericht, zij het ons vergund, Uwe bijzondere aandacht te vragen voor het groote sociale werk, dat in het aanleggen van een moerbeiveveld en in het kweken van zijderupsen tot uitdrukking komt. Het bestuur wees – net als de in september 1935 verzonden circulaire – op de mogelijkheid om rijkssubsidie (via werkverschaffing) te krijgen voor de aanleg van een moerbeiveveld. En op het feit dat het kweken van cocons in een tijd van grote werkloosheid weliswaar geen lonende arbeid was, maar dat het wel de mogelijkheid gaf om de winning van natuurzijde onder de knie te krijgen, wat voor veelen in de toekomst een bron van inkomsten kan worden.

Vandaar dat het GZV-bestuur het Hilversumse college in ernstige overweeging gaf om ten eerste lid te worden van de vereniging (tegen een minimumcontributie van een gulden per jaar) en ten tweede een moerbeiveveld binnen de gemeentegrenzen aan te leggen. Moerbeiestruiken en zijderupsseitjes zijn bij onze vereniging verkrijgbaar gesteld.¹⁶

Spanderswoud

Op het eerste verzoek werd een week later positief gereageerd. Het tweede was, meldde het college aan de GZV, nog een punt van nadere overweeging. Directeur Groote van de gemeentelijke dienst Publieke Werken (PW) bracht vervolgens, op 24 maart, advies uit aan het college. Naar zijn mening was een bouwland aan de Oude Meentweg in het Spanderswoud geschikt te maken voor de aanleg van een moerbeiveveld. Het aspect van het Spanderswoud zal daardoor niet lijden, mits de struiken niet hoger zijn dan ± 1.40 m. Het niet verhuurde (en op dat moment ook niet te verhuren) deel van het terrein was ongeveer 1,3 ha groot en lag beschut tegen de wind, meldde de directeur. Een vaalt mest is op het terrein aanwezig. De beste

voorbereiding voor het gebruik is diepspitten ter diepte van 50 cm. en bemesting in den herfst en beplanting in het voorjaar.

De directeur had ook een berekening gemaakt van de kosten die gemoeid zouden zijn met de aanleg van het moerbeiveveld door werkelozen. Het ging om: het verdelfen en egaliseren van de grond, het vervoer en de verwerking

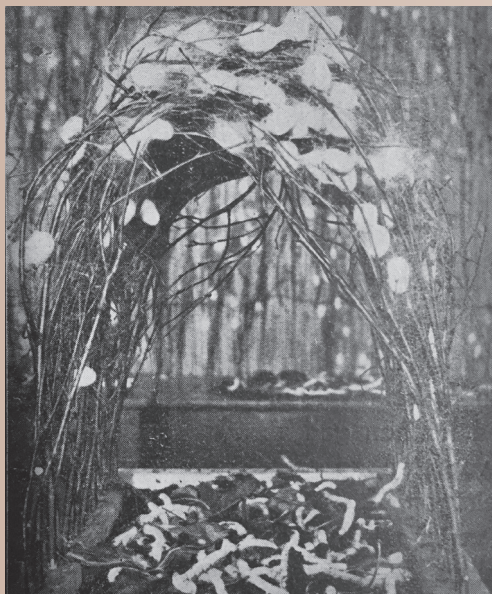

Broedhuis voor zijderupsen.

van mest, het planten van de struiken, het plaatsen, onderhouden en weer weghalen van een keet, het toezicht, onwerkbaar en feestdagen, de sociale wetten en de assistentie van de Nederlandsche Heidemaatschappij. Alles bij elkaar zou de klus 2.650 gulden gaan kosten, waarvan 2.230 gulden arbeidsloon en andere te subsidiëren uitgaven. De kosten voor de aankoop van de struiken waren in de berekening niet meegenomen, die moesten gratis door de GZV worden aangeleverd.

De gemeente zou vervolgens, zo luidde het advies, het omgespitte, bemeste en beplante terrein voor een niet te hoogen prijs aan de vereniging als exploitant kunnen verhuren. Voor

de zomer van dat jaar (1936) kon het een en ander zijn beslag niet meer krijgen. Op de eerste plaats doordat de onderhandeling met het Rijk over het werkverschaffingsproject nog wel wat voeten in de aarde zou hebben. Daarbij kwam dat er op dat moment al drie belangrijke Hilversumse werkverschaffings-

Poppen van zijderupsen.

projecten in behandeling of uitvoering waren, de *rijwielpaden etc. op 't Hoogt van 't Kruis, vliegveld en rioolwaterzuivering*. Op de tweede plaats werd geduld gevraagd omdat het, zoals gezegd, kansrijker was om de moerbeistruiken in de herfst te planten.

Twintigduizend struiken

Geheel volgens dit advies kwam het college met een aanbod aan de GZV, waarbij de jaarhuur op 25 gulden werd gesteld. Het bestuur was daar *zeer erkentelijk* voor, maar had nog wel een probleem. De jonge vereniging miste, naar eigen zeggen, het geld voor de aankoop van de struiken. Op het terrein was plek voor zo'n twintigduizend struiken. Duizend (twee-

jarige) exemplaren kostten veertig gulden, waarmee de totale uitgave op achthonderd gulden uit zou komen. Daarbij kwam dat er in Nederland een groot tekort aan moerbeistruiken was, waardoor er geen twintigduizend maar slechts zesduizend beschikbaar waren voor het terrein in het Spanderswoud. Als de gemeente nu die kosten (240 gulden) voor haar rekening zou nemen, een deel van het terrein zou beplanten en een ander deel met moerbeizaad inzaaien? Dat zou minstens zesduizend struikjes opleveren, die de gemeente vervolgens voor zesduizend gulden kon verkopen. *De verkoop is zoo goed als verzekerd*, aldus het GZV-bestuur.

Daar voelde de gemeente echter niets voor. *Ik zie niet in, waarom de gemeente hier als concurrentie van het toch al noodlijdende kwekersbedrijf zou moeten optreden en het risico daarvan zou moeten dragen*, aldus de directeur van PW aan het college. Daarbij kwam, stelde hij, dat de GZV het alleen over mogelijke opbrengsten had en niet over de kosten. De kans dat de gemeente winst zou maken op een dergelijke onderneming, was nihil, oordeelde de directeur. Geld erop toelaggen, dat lag eerder in de verwachtingen.

Het college berichtte de vereniging op 4 mei 1936 in die geest, waarna een uitgebreide briefwisseling volgde. Het GZV-bestuur wees onder meer op de grote teleurstelling bij de Hilversumse vereniging en stelde voor om op korte termijn toch een terreintje van 1.000 vierkante meter in te richten. De GZV stelde vervolgens – het was inmiddels januari 1937 – voor die 1.000 m² dan maar zelf om te spitten. Daarvoor ging op het raadhuis wel het licht op groen. De vereniging mocht voor de rest van dat jaar een deel van het beoogde perceel huren.

Werkverschaffing

De gemeente zond in april 1937 de aanvraag voor het werkverschaffingsproject naar de minister van Sociale Zaken. De kostenraming

Fikse domper

Medio juli arriveerde een fikse domper vanuit Den Haag. De minister meldde Hilversum af te zien van subsidie. *In verband met de van deskundige zijde verkregen ongunstige rapporten betreffende de mogelijkheden van de zijdeteelt in ons land, acht ik geen termen aanwezig deze industrie te bevorderen.* Daarmee kwam een einde aan de gemeentelijke inbreng in het project. De GZV mocht wel de grond in het Spanderswoud blijven huren, voor slechts 3,50 gulden per jaar.

was met het oog op de kleinere oppervlakte (nu gesteld op 1.200 m²) van de te bewerken grond naar beneden bijgesteld. De geraamde kosten bedroegen nu 2.485 gulden, waarvan 2.070 gulden als arbeidsloon (het gemiddeld weekloon in de werkverschaffing was in die tijd 18,25 gulden) en andere te subsidiëren uitgaven.

Het Hilversumse project had eindelijk de wind in de zeilen, maar al snel dienden tegenslagen zich aan. Allereerst binnen de Hilversumse vereniging, die slechts 25 leden telde, en onder meer te kampen had met *bestuurswisselingen en moeilijkheden met bestuursfuncties*. Toch slaagden voorzitter N.H. van Asselt en secretaris J. Oyens erin om het proefveld te laten bewerken en beplanten met twee- tot vierjarige moerbeistruiken en zo'n duizend stekken. *Wij onderhouden dit stuk ook voorlopig nog zelf*, meldde het tweetal in juni 1937, in een oproep aan alle (toekomstige) leden om het project (financieel) te steunen.

Op 15 juni 1937 verscheen overigens het eerste nummer van *De Cocon*, het verenigingsblad van de GZV. Dit blad (gratis voor leden, niet-leden betaalden een dubbeltje per nummer) had een vaste groep medewerkers uit Huizen, Hilversum en andere plaatsen in het land.

Tussen de beide landelijke opererende, GZV en de NZV woedde overigens vijf jaar lang een vinnige concurrentiestrijd, waarachter in 1938 door middel van een fusie een punt werd gezet. Men ging voortaan eensgezind verder onder de vlag van de Nederlandse Zijdeteelt Vereniging. In het bestuur zaten onder anderen de burgemeester van Huizen (voorzitter) en ir. A.C. de Frenne, vicevoorzitter en tevens bedrijfsleider van het zijdeteeltbedrijf op de *Pampahoeve* van de inrichting *Zonnestraal*. Op 20 september 1939 bevonden zich onder de 229 leden enkele tientallen gemeenten, waaronder de Gooise gemeenten Laren, Blaricum, Bussum, Hilversum en Huizen.⁶

Propaganda

In de jaren voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog kreeg de propaganda voor de invoering van de inheemse zijdeteelt meer positieve aandacht, ook van de kant van de landelijke overheid. Dit leidde echter niet tot het verlenen van subsidie vanuit Den Haag, en ook niet tot het opzetten van een proefbedrijf. Meijuffrouw Gerda van Ede, tweede secretaris van de NZV, ontpoppte zich – onder meer door het geven van lezingen in het hele

land, het schrijven van artikelen en het geven van interviews – als groot pleitbezorger van de zijdeteelt. In de serre van haar woning in Naarden had zij op een gegeven moment zelf dertigduizend zijderupsen aan het werk. Vele mensen kwamen daar een kijkje nemen.⁷

Tijdens de bezetting stakte de import van natuurzijdegaren uit het buitenland, waardoor de belangstelling voor de inheemse teelt weer toenam. De rijksoverheid kwam daarom met geld over de brug. De NZV kreeg subsidies toegezegd, onder meer voor het in 1941 gestarte proefbedrijf in het leegstaande oude raadhuis van Huizen. *In de vroegere raadzaal waren grote rekken getimmerd, waarop de bakken waren geplaatst waarin de rupsen verbleven. In de voormalige burgemeesterskamer stond*

*een broeikast, waarin de eitjes van de zijdevlinder werden uitgebreed. De capaciteit van dit proefbedrijf was in het eerste jaar ruim 300.000 rupsen.*⁸

Een jaar later was het proefbedrijf verhuisd naar vier bovenlokalen van de plaatselijke Ambachts-Teekenschool. Daar was ook een tentoonstelling over de zijdeteelt ingericht. Als directrice fungeerde Gerda van Ede. Het proefbedrijf in Huizen had een duidelijke propagandafunctie. Zo werden tussen 30 juli en 17 september 1942 circa 450 bezoekers geteld en kregen vijf klassen van scholen uit onder meer Hilversum een rondleiding.⁹

De weersomstandigheden (met name droogte) bemoeilijkten met regelmaat de

bladgroei van moerbeien. Zo was de kweek bij *Zonnestraal* in 1941 goeddeels verdroogd. De rupsen dreigden dat seizoen te verhongeren.¹⁰ Van het proefveld, dat voor de oorlog in het Spanderswoud was aangelegd, maken de bronnen geen melding meer.

Von Bönninghausen

Opvallend genoeg is er wel sprake van een initiatief vanuit de gemeente. Drijvende kracht daarachter was waarschijnlijk NSB-burgemeester E.J.B.M. von Bönninghausen tot Herinkhave. Hij liet in oktober 1942 de directeur van Publieke Werken bij de Nederlandse Heidemaatschappij informeren naar de verkoop(prijs) van zaden of jonge planten

van een voor de zijderupsenteelt geschikte moerbeisoort uit Italië. Diezelfde dag stuurde de directeur een briefje naar de NZV. Daarin maakte hij melding van een gemeentelijk plan om voor werk ongeschikte mensen bezigheid te verschaffen.

Hoeveel planten heeft een normaal mens nodig voor een bepaalde hoeveelheid rupsen? En wat zou de opbrengst kunnen zijn?

De Heidemij meldde enkele duizenden witte moerbeistruiken te kunnen leveren voor vijftien cent per stuk. Ook de informatie vanuit de zijdeteeltvereniging droeg bij aan een positief advies van Publieke Werken aan de burgemeester. De directeur stelde in november 1942 voor op bescheiden schaal te beginnen. De betrokken *maatschappelijk onvolwaardigen* konden zich dan *inwerken en langzamerhand ondervinding opdoen*. Een halve hectare ‘driest’ naast de gemeentelijke boomkwekerij in het Spanderswoud zou, om te beginnen, bewerkt en beplant kunnen worden, en vervolgens ‘ter verdere uitvoering’

(voorlichting aan de rupsentelers, verdeling van het moerbeiblad etc.) overgedragen aan de afdeling het Gooi van de NZV. Geschatte kosten voor het bewerken van de grond, de aankoop van de witte moerbeistruiken, het planten en afwerken en de aanvoer van mest bedroegen zestienhonderd gulden. *Het valt niet te verwachten, dat de teelt voorloopig een loonend bestaan voor iemand zal opleveren, stelde de directeur van PW. Het doel diverse onvolwaardigen trachten bezigheid te verschaffen kan echter zeer wel en met voor betrokkenen zeer eenvoudigen middelen worden bereikt waardoor aan hen eenige levensvreugde kan worden verschaft.*

Moerbeiveld beplant

Burgemeester Von Bönninghausen zette daarop het licht op groen voor het plan en zocht contact met het bestuur van de vereniging. Eind maart 1943 was de halve hectare in het Spanderwoud met moerbeistruiken beplant. NZV-secretaris Van Ede meldde dat zij het veld nog niet had kunnen bezichtigen *door een lichte ongesteldheid* (ziekte). Zij vroeg om een lijst met namen van Hilversummers die voor de zijdeteelt en het verzorgen van het veld in aanmerking kwamen. Ook stelde zij een gesprek met de burgemeester of *de heer Meyer* ('plantsoenmeester' Jan Hendrik Meijer was sinds 1926 belast was met de groenvoorziening in Hilversum). Op haar brief heeft iemand van de gemeente in potlood het commentaar *Daar zorgen wij niet* voor geschreven.

Drie weken later had Van Ede dan toch een kijkje in het Spanderswoud kunnen nemen. *De struiken zijn wel erg klein nog en geven weinig blad*, meldde zij aan de gemeente. De droogte was niet bevorderlijk geweest voor het veld. Net als de tussenbeplanting – *misschien noodig voor het voedselprobleem* – met

aardappelen (gewassen als andijvie of sla waren een betere keuze geweest). Nog een tegenvaller: doordat de zending vanuit Italië te lang onderweg was geweest, waren de rupsentjes uitgelopen aangekomen.

Zeer goed gewas

Dat het in de periode daarna nog steeds niet van een leien dakje ging, blijkt uit de brief die de directeur van Publieke Werken op 2 mei 1944 schreef. *De struiken hebben nu een zomer gegroeid en een zeer goed gewas gemaakt. Dit voorjaar zijn ze weer kort gesnoeid, zoodat ze wel weer lange takken zullen vormen en*

BEGROOTING 1933.			
EXPLOITATIE LAND- EN TUINBOUWBEDRIJF.			
HOOFDSTUK III.			
No.	Grootboekrekening	Lasten	Baten
1	a. Jaarwedden en Loonen . . .	/ 10.235.—	/ 2.075.—
	b. Waardeering Pat. arb. . . .	1.200.—	—
2	a. Pensioenpremiën	2.330.—	400.—
	b. Ouderdomspensioenen	248.—	—
3	Ongev., Inval.- en Ziekteverz. .	204.—	—
4	Verwarming	135.—	120.—
5	Verlichting en Drijfkracht . . .	50.—	50.—
7	a. Onderhoud Gebouwen	100.—	—
	b. Onderhoud verharde wegen . .	600.—	200.—
8	a. Gereedschappen, Machines en landbouwwerktuigen	170.—	—
	b. Onderhoud idem	60.—	—
9	Brand- en andere schadeverz. . .	100.—	—
10	Diverse onkosten	400.—	—
11	Expl. Grasland	200.—	345.—
12	Expl. Bouwland	300.—	785.—
13	Expl. Boomgaard	25.—	—
14	Expl. Moestuin	175.—	300.—
15	Expl. Naald-, loof- en hakhout . .	—	—
16	Expl. Bloem- en Boomkweekerij .	215.—	350.—
17	Expl. Woeste gronden en niet verharde wegen	10.—	—
18	Expl. Bijenteelt	160.—	100.—
19	Expl. Varkensteelt	880.—	1.520.—
20	Expl. Hoenderpark	3.250.—	3.910.—
21	Expl. Zijderupsenteelt	10.—	—
	Paardedagen	—	—
	Nadeelig Saldo (zie II/47)	—	11.102.—
		Totaal / 21.057.—	/ 21.057.—

De Bedrijfs-Directeur van „Zonnestraal”,
Hilversum, December 1932. Ir. A. C. DE FRENNE.

veel blad. Wanneer nam de vereniging de exploitatie van dat moerbeiveld nu eens over? Maar de NZV had een goed excuus. *Ik moet u berichten, dat de tydsomstandigheden ons, even als het vorigen jaar, beletten een proefbedrijf te houden*, schreef Van Ede, die nu als directrice proefbedrijf ondertekende. *Lokaleiten noch personeel staan ons ten dienste,*

terwyl èèn der assistenten in Duitschland is.

De vereniging kon wel eventuele thuistellers van rupsen ondersteunen. En het moerbeiblad kon – net als al in Huizen gebeurde – worden verkocht aan geëvacueerde leden van de vereniging die in hun nieuwe woonplaats nog geen planten hadden. Waarmee de bal weer bij de gemeente lag. *Het is my door ongesteldheid vooreerst niet mogelyk met u een bespreking hierover te hebben.*

De directeur van PW begreep dat ook in 1944 de exploitatie van het moerbeiveld niet van de grond zou komen. Hij stelde voor om via een advertentie in de dagbladen of via

Mislukking

Het kan zijn dat Beneker en de andere plukkers nog een of meer keer het veld hebben bezocht, maar de gemeentelijke dossiers zwijgen verder over het Hilversumse zijdeteelt-proefbedrijf. Dit initiatief is dus – zo kunnen we concluderen – nooit van de grond gekomen. Voor die mislukking zijn diverse oorzaken aan te wijzen. Een van de belangrijkste is de koerswijziging bij de rijksoverheid, die vrij plotseling haar handen van de inheemse zijdeteelt aftrok. Daar kwamen de economische schommelingen en de interne

Geen rupsen in de Moerbeilaan

De lanen in de 'bomenwijk' in Hilversum-Zuid zijn allemaal vernoemd naar een boomsoort, die er ook daadwerkelijk aangeplant werd. In 1935 ging de gemeentelijke plantsoendienst aan de slag met de beplanting van de taluds van de Kastanjevijver en die rondom het hemelwaterbassin aan de Elzenlaan en de Kastanjelaan, meldde *De Gooi- en Eemlander* van 8 november van dat jaar. De krant sprak daarover met J.H. Meyer, de bekende chef van de plantsoendienst. Dat leverde een *aardige bijzonderheid voor dit nieuwe complex* op. Meyer vertelde de krant dat *de lanen elk zullen worden beplant met de boomen, waarvan zij de naam dragen*. Dus met elzen, rode kastanjes, lijsterbes, hazelaar en moerbei. *Voor deze laatste is gekozen de broussonetia papyrifera* ['papiermoerbei', EdP], een moerbeisoort met onbeteekende vruchten, waarvan het blad ook niet voor de zijdeteelt – als voedsel voor de rupsen – wordt gebruikt. *Daarvoor is immers in de eerste plaats de witte moerbei, de morus alba, aangewezen*. De Moerbeilaan kreeg in dat jaar (1935) zijn naam, net als de Hazelaar-, Elzen- en Lijsterbeslaan. De Eikenlaan (1918) en Kastanjelaan (1922) zijn van ouder datum.

de Vereniging tot bestrijding der Tuberculose plukkers en rupsentelers te zoeken. Of hieraan gehoor is gegeven, is onbekend. Wel klopte de Gooise afdeling van de NZV in juli 1944 bij de gemeente aan met de vraag of assistent F. Beneker uit Naarden en enkele helpers/helpsters een paar keer per week in Hilversum moerbeiblad mochten oogsten. Dat werd toegestaan *mits dit geschiedt zonder de struiken te beschadigen*. Het blad bleek van goede kwaliteit. De vereniging bood een bedrag van tussen de 7,50 en de 10 gulden ter vergoeding aan. De gemeente accepteerde de betaling van tien gulden.

problemen van de zijdeteelt-aanhangers bij.

Omstreeks 1948 begon in de hele Nederlandse zijde-industrie een neergang. Daaraan lag een combinatie van factoren ten grondslag. Ten eerste was daar de toenemende concurrentie van kunstzijde. En ten tweede de aanhoudende problemen met het aanplanten van moerbeibomen. Symbolisch was het besluit van de gemeente Huizen, in het begin van de jaren vijftig, om het terrein van drie hectare waarop moerbeistruiken waren geplant te bestemmen voor woningbouw.

Midden jaren vijftig was de inheemse zijdeteelt in Nederland op sterven na dood. Uit-

zondering op de regel vormde de kort voor de Tweede Wereldoorlog gestarte zijdeteelt in het *Sint-Liobaklooster* in Egmond-Binnen. De zusters augustinessen daar vervaardigden onder meer liturgische gewaden uit pure zijde voor de kerkelijke eredienst. Deze zijdeteelt in Egmond-Binnen ging door tot 1980.²⁰

Dit artikel verscheen eerder in *Hilversums Historisch Tijdschrift Eigen Perk*, september 2019.

Bronnen

H.F.J.M. van den Eerenbeemt, *Pogingen tot innovatie via een zijdeteelt in Nederland 17^e-20^e eeuw*. Tilburg 1993.

Streekarchief Gooi en Vechtstreek (SAGV) 020, Archief gemeentebestuur Hilversum 1851-1939, nr. 7447. Verhuren van een stuk grond in het Spanderswoud aan de Gooische Zijdeteelt vereniging om door hen gebruikt te worden voor het planten en telen van moerbeistruiken 1934-1939.

(SAGV168.1), Archief dienst Publieke Werken gemeente Hilversum 1915-1981, nr. 1757. Correspondentie met de Nederlandsche Zijdeteelt vereniging betreffende het kweken van moerbeistruiken door onvolwaardigen, 1939-1944.

Noten

1. H.F.J.M. van den Eerenbeemt, *Pogingen tot innovatie via een zijdeteelt in Nederland 17^e-20^e eeuw*. Tilburg 1993.
2. Eerenbeemt, *Pogingen*, p. 13; citaat uit de *Amsterdamse Courant* van 13 maart 1704.
3. Idem, p. 175-178.
4. Aanvankelijk werd gesproken van de 'Vereeniging tot bevordering van de zijdeteelt in het Gooi'.
5. Eerenbeemt, *Pogingen*, p. 188/189.
6. Idem, p. 189/190.
7. *De Gooi en Eemlander (G&E)* van 6 oktober 1934.

8. *G&E* van 8 augustus 1935.
9. *G&E* van 31 augustus 1935.
10. *G&E* van 17 augustus 1935.
11. P.J.A van Mensch en E.E. van Mensch, 'Geschiedenis van de natuurhistorische afdeling van het voormalige Goois Museum te Hilversum', in: *Hilversums Historisch Tijdschrift Eigen Perk* 1982/3, p. 14-43. E.E. van Mensch, 'Goois Museum – historische afdeling de Vaart', in: *Tussen Vecht en Eem*, jg. 9, afl. 3, oktober 1979, p. 185-193.
12. *De Gooische Post* van 15 november 1935.
13. *Laarder Courant De Bel (De Bel)* van 8 oktober 1935.
14. *De Bel* van 21 januari 1936. Tijdens de oprichtingsvergadering (in Huizen) werd besloten dat de helft van de contributie van de Hilversumse afdeling naar de GZV ging. Overigens hadden diverse kranten (onder meer de *Haagsche Courant* en *Het Vaderland*) al begin maart 1930 melding gemaakt van de oprichting van een Hilversumse afdeling van de Nederlandsche Zijdeteeltvereniging, onder voorzitterschap van de heer A. van de Hoek uit Bussum.
15. *G&E* van 7 februari 1936.
16. Eerenbeemt, *Pogingen*, p. 201.
17. Deze brief en de daaropvolgende, in dit artikel gecompriëerde, interne en externe correspondentie zijn terug te vinden in: SAGVo20 nr. 7447. En: SAGV168.1, nr. 1757.
18. Eerenbeemt, *Pogingen*, p. 219.
19. T. Kruijmer-Vos, 'De Gooische Zijdeteeltvereniging gevestigd te Huizen', in: *TVE* 13, 1995, p. 93.
20. Eerenbeemt, *Pogingen*, p. 232-239.

EDDIE DE PAEPE studeerde geschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij is redacteur van *De Gooi- en Eemlander*, waarvoor hij vele artikelen over lokale en regionale geschiedenis schreef. Sinds 1991 is hij als auteur en sinds 1999 als (eind)redacteur betrokken bij *Hilversums Historisch Tijdschrift*.

Het Nederlands Vestingmuseum na corona

Interview met directeur Tammo ter Hark

Tijdens de jaren van het coronavirus heeft *Het Nederlands Vestingmuseum* in Naarden zijn bezoekersaantal zien teruglopen en daarna zijn door de oorlog in Oekraïne de energiekosten fors gestegen. Genoeg redenen om met directeur Tammo ter Hark te praten over de toekomst van zijn museum en zijn ideeën om de exploitatiekosten en het bezoekersaantal in evenwicht te brengen.

Tammo, je bent sinds 1 september 2022 directeur van *Het Nederlands Vestingmuseum*. Wat deed je daarvoor en wat waren je overwegingen om te solliciteren naar die functie?

Ik was al jaren actief in het museum als vrijwilliger in de kanonniersploeg. Ik had een eigen bedrijf als IT'er en daarnaast was ik als projectleider in de energietransitie actief. Toen ik van het vertrek van de vorige directeur Pieter Koudijs hoorde, heb ik gesolliciteerd en na wat heen en weer praten mocht ik dit gaan doen.

Wie stelde je aan en wat was in grote lijnen de functieomschrijving?

Ik heb diverse gesprekken gehad met het bestuur en ik kreeg als actiepunten vooral het team (de staf en de vrijwilligers) en de gedaalde bezoekersaantallen mee als prioriteiten. Direct na mijn start merkte ik dat onze energierekening mogelijk vijfmaal hoger zou worden dan de begroting, als we niet zouden ingrijpen, dus daar zat ook een dringend actiepunt.

Je trad aan als directeur na een lange periode van coronamaatregelen. Hoe stond het toen en staat het nu met de bezoekersaantallen?

De coronajaren waren qua bezoekersaantallen natuurlijk dramatisch en ook in 2022 was de loop naar het museum nog niet teruggevonden. In een goed, pre-coronajaar konden we met gemak de twintigduizend be-

zoekers halen, vorig jaar zaten we op 16.500. Voor dit jaar is het streven weer boven de twintigduizend uit te komen en dat is ook echt nodig, want de tekorten lopen hard op, als je te weinig bezoekers krijgt.

Met welke ingrepen/maatregelen denk je het aantal bezoekers te laten toenemen?

Volgens mij is het aantal bezoekers het resultaat van een hoop dingen die je als museum goed in orde moet hebben: allereerst moet het museum natuurlijk voldoende te bieden hebben. Op een aantal wat kleinere dingen na hebben we dat volgens mij nu wel op orde. Daarnaast moet het team dat de mensen ontvangt, er klaar voor zijn. Dus voldoende mensen die weten wat ze moeten doen om de bezoekers een fijne dag te bezorgen en die er zin in hebben. Ik merk dat

de vrijwilligers die we hebben, er wel zin in hebben, maar dat we er nog wel een paar bij kunnen gebruiken. Met name in de publieksfuncties en de groep kanonnières kan ook wel wat uitbreiding gebruiken. En als derde punt: voldoende bekendheid genereren rond Naarden en verder in Nederland. We hebben weinig geld om te adverteren, we zoeken nu de bekendheid vooral via de sociale media en via *free publicity*.

Re-enactment in 'Het Nederlands Vestingmuseum'
(foto Maarten van Haaff).

Heeft het museum al zichtbare veranderingen ondergaan? Zo ja, welke?

Aan zichtbare ingrepen ben ik nog vrijwel niet toegekomen, wel staat er een aantal zaken te gebeuren die duidelijk zichtbaar worden: zo willen we een deel van kazemat Y beschikbaar gaan maken voor tijdelijke tentoonstellingen.

Merk je een aanwijsbare belangstelling voor het museum als gevolg van de oorlog in Oekraïne?

De bezoekers die ik spreek hebben het daar niet over, maar je raakt hier wel een punt dat ik van belang vind voor het museum. *Het Nederlands Vestingmuseum* richt zich met name op de vroegste periode van Naarden tot het einde van de periode dat Naarden een militaire functie had, dat was in 1926. Daarnaast maken we deel uit van het Unesco Werelderfgoed van de Hollandse waterlinies, die in gebruik waren tot 1940. Speel je in het algemeen in op de actualiteit of mik je vooral op historische belangstelling van de bezoekers voor de periode dat de vesting een rol speelde in de verdediging van

Naarden en onderdeel was van de Hollandse Waterlinie?

Als je je alleen op de vesting van baksteen of op de waterlinies richt, dan mis je de band met wat er nu speelt in de wereld. Ik wil heel graag dat *Het Nederlands Vestingmuseum* relevant is in 2023 en verder, dus we zijn met een aantal mensen aan het brainstormen over wat het in deze tijd betekent om een 'vesting' te zijn. Een vesting bouw je om je te beschermen tegen vijandelijkheden. Vroeger waren die vestingen dus van steen. Maar tegen wat beschermen we ons nu? Tegen nepnieuws? Tegen aanvallen op de democratie? Tegen spionage? En hoe zien vestingen er dan uit? Dat vind ik relevant.

Hoe is de relatie van het Vestingmuseum met de Hollandse Waterlinie?

Als Vestingmuseum zijn we deelnemer in Liniebreed ondernemen en doen we mee met de overleggen over de waterlinie, samen met de andere musea en kastelen aan de waterlinies.

Wordt de relatie met Amsterdam, in verband met de toeristische overlast aldaar, door het maken van publiciteit voor Naarden en ook

bij bezienswaardigheden elders rondom Amsterdam benut?

Nog niet, we zijn aan het kijken hoe we dat het beste kunnen gaan doen. Zowel in Amsterdam als in Muiden komen regelmatig cruises aan met allemaal mensen die graag de mooie plekken in het Gooi willen bezoeken. We willen graag bij hen in beeld komen.

Hoeveel bezoekers trok het museum in 2022?

In 2022 hadden we in totaal 16.500 bezoekers. Dat is te weinig om de begroting van het museum rond te krijgen, we moeten weer naar minimaal twintigduizend, maar liefst meer. Ik hoop in 2023 die twintigduizend ruimschoots te halen, de eerste maanden geven een beeld dat dit haalbaar moet zijn.

Hoeveel subsidie ontvangt het museum nu en uit welke bronnen?

We ontvangen een jaarlijkse subsidie van 84.000 euro van de gemeente Gooise Meren. In het verleden was dit voldoende, maar met de inflatie van de laatste jaren en vooral de sterk gestegen energiekosten merken we dat we dringend andere geldstromen nodig hebben. Daarnaast kunnen we op projectbasis gebruik maken van fondsen zoals het Cultuurfonds en de Lakeland Foundation, die ervoor zorgen dat we speciale tentoonstellingen kunnen maken. En we hebben natuurlijk de Stichting Vrienden van *Het Nederlands Vestingmuseum*. Onze vrienden hebben ruimhartig bijgedragen aan speciale projecten en ook in 2023 doen we weer een beroep op hen.

Hoeveel vrijwilligers zijn er werkzaam in het museum?

Op dit moment hebben we 57 actieve vrijwilligers en vier vrijwilligers in opleiding. We streven naar zeventig vrijwilligers, met name in de winkel kunnen we nieuwe mensen ge-

bruiken om de bezoekers te ontvangen en we kunnen ook weer nieuwe kanonniërs plaatsen. Ik ben zelf zeven jaar geleden begonnen als kanonniër, het is dus een groeifunctie wordt wel eens gegrapt.

Een van je voorgangers, Bas Kreuger, vroeg zich in een interview met TVE in 2005 af of het woord museum nog wel aantrekkelijk was. Wat vind jij?

Ik vermoed dat hoe er over het woord 'museum' wordt gedacht nogal tijdsafhankelijk is. Ik heb er nu geen moeite mee om in een museum te werken en er bezoekers te ontvangen. Volgens mij is het een prima woord.

Wat weet je van de bezoeker van het museum? Wordt er onderzoek naar gedaan?

Dat is een ontwikkelpunt, we zouden hierover veel meer willen weten. Dat wordt de uitdaging. Ik hoop dat we hiervoor vrijwilligers kunnen werven.

Komen er veel scholieren, ouders met kinderen, grootouders met kleinkinderen?

Gelukkig groeit het aantal scholen dat een bezoek wil brengen, weer behoorlijk, dat was stilgevallen. We zijn aan het kijken hoe we via de gemeente alle scholen kunnen aanschrijven. En we proberen weer aantrekkelijk te zijn voor kinderen door het ontwikkelen van extra materiaal voor kinderen. We denken nu ook over een luistertour voor kinderen.

Heb je contact met het Legermuseum in Soesterberg? Liggen daar flyers?

Tja, daar noem je wat. Toen ik begon was er helemaal geen flyer. We zijn die nu aan het ontwikkelen en als de lezer van TVE dit interview leest, zou de folder klaar moeten zijn.

Joris Cammelbeeck

De Kalkovens aan de Huizer haven

Ooit karakteristieke bakens voor de vissers

Sarah Remmerts de Vries

De Gooise havenplaats Huizen telt één provinciaal monument: de Kalkovens. Als oudste industrie van Huizen vormen de vier torens nog altijd een karakteristiek gezicht aan de haven. Niet voor niets is de voormalige schelpkalkfabriek nu een gewilde evenementenlocatie. Maar wat werd hier vroeger precies gemaakt en waarom was deze industrie zo belangrijk voor Huizen?

De industrie kwam pas laat op gang in Huizen. Inwoners van het dorp leefden eeuwenlang vooral van wat er verbouwd werd op de 'eng' (weide) en wat er gevangen werd op zee. Om wat bij te verdienen legden sommigen zich toe op het houden van bijen of het spinnen en weven van stof voor de plaatselijke lakenhandel. De komst van de haven in 1854 veranderde alles. Heel het dorp stond voortaan in het teken van de visserij. Tijdens het haringseizoen werd dag en nacht gewerkt in de 'hangen' (visrokerijen), waarbij het hele gezin de kans kreeg om een centje bij te verdienen.

Aan het begin van de twintigste eeuw kwam er een einde aan deze situatie. De afsluiting van de Zuiderzee kwam in zicht en de opbrengsten liepen terug. Vissers verlieten massaal de visserij, waardoor er een overschot aan goedkope, onbetaalde arbeidskrachten beschikbaar kwam. De rokerijen vertrokken uit de haven en verkochten hun panden voor een habbekrats aan nieuwe bedrijven. Dit waren vaak kleine werkplaatsen, die binnen enkele decennia uitgroeiden tot grote werkgevers in het dorp. Zo nam de opkomende industrie de plaats van de rokerijen in.

Gebluste kalk

Aan de haven verrezen onder meer een visconservenfabriek, een aardewerkfabriek en

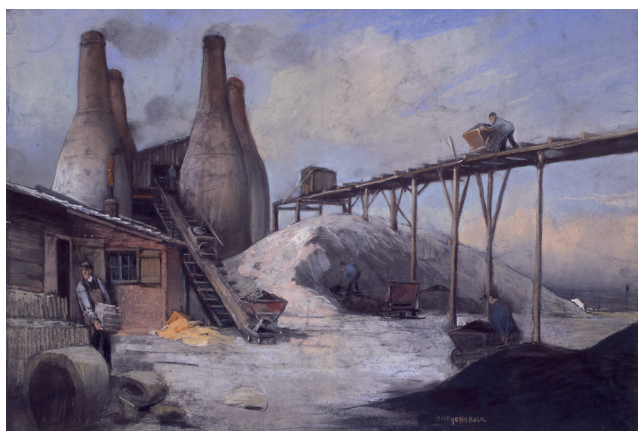

Jaap Ploos van Amstel. Kalkbranderij aan de haven van Huizen, 1950 (collectie Provinciale Atlas, Noord-Hollands Archief).

een steenfabriek. Maar ook een schelpkalkfabriek, waar schelpen gebrand werden tot schelpkalk. De schelpen werden door schelpvissers met grote schepnetten uit de toenmalige Zuiderzee (het huidige Goimeer) gevestigd, daar waren ze immers in groten getale voorhanden. Vervolgens werden ze naar de kalkovens vervoerd, waar ze met steenkool werden vermengd en gebrand. Dat gebeurde in hoge, flesvormige ovens, met een temperatuur van 900 à 1200 graden Celsius. Na deze behandeling bleef ongebluste kalk over die in het blushuis vermengd werd met water. Het eindproduct: gebluste kalk, dat in de bouw gebruikt werd als metselspecie.

De vier torens van de Huizer kalkovens zijn tussen 1918 en 1920 gebouwd. Drie van

de torens zijn zo'n 14 à 15 meter hoog, de vierde steekt er 17,5 meter bovenuit. Door hun hoogte vormden de kalkovens voor vissers op de Zuiderzee lange tijd een baken. Rondom de torens is een aantal gaten te zien, die gebruikt werden om de trek van de wind te regelen en de ongebluste kalk na het branden uit de oven te scheppen. Het blushuis, dat het eindstation van de kalk vormde, stond als middelpunt tussen de vier ovens in.

Herman Heyenbrock. Schelpkalkfabriek in Huizen, circa 1925 (collectie Provinciale Atlas, Noord-Hollands Archief).

Huizer bouwlui

Het is niet zo verwonderlijk dat juist een product dat in de bouw werd gebruikt, het zo goed deed in Huizen. Naast de industrie vormde de bouw destijds namelijk een grote bron van werkgelegenheid voor de voormalige vissers. Velen van hen lieten zich met behulp van steunregelingen omscholen in bouwtechnische richtingen. Ze konden een opleiding volgen aan de Ambachtstekenschool en een in 1921 opgerichte nood vakschool, waardoor ze bijvoorbeeld metselaar, timmerman, schilder, elektricien of loodgieter werden. Op een bepaald moment woonden in Huizen zelfs het grootste aantal bouwvakkers van heel Nederland.

En die vaklui hadden veel werk. Bijvoor-

beeld aan het bouwen van woningen voor welgestelde forensen uit Amsterdam, die sinds de aanleg van de spoorlijn in 1874 het Gooi hadden ontdekt. In het bosrijke Gooi werden uitgestrekte villaparken voor hen aangelegd. Of aan het bouwen van wijken voor de groeiende bevolking van hun eigen dorp. Ook het zogenaamde 'burgerwerk' (het verbouwen van bestaande huizen) hield nooit op. In de periode na de Tweede Wereldoorlog trokken de Huizer bouwlui door het hele land om oorlogsschade te herstellen en mee te helpen aan de wederopbouw van Nederland.

Nautisch Kwartier

Maar aan alle industrieën komt een einde. Zo ging het vanaf de jaren zestig steeds slechter met de schelpkalkindustrie. De Huizer kalkovens zijn tot het midden van de jaren zeventig in bedrijf geweest. Daarna stapten de eigenaars, de gebroeders Vos, over op de handel in bouwmaterialen. De kalkovens werden in 1989 afgebroken, maar niet vernietigd. Met vooruitziende blik heeft de gemeente de karakteristieke torens opgeslagen, in afwachting van een nieuwe bestemming.

En die kwam er. De kalkovens zijn herbouwd in het Nautisch Kwartier, een recreatiedorpje in Zuiderzeestijl op de kop van de Huizer haven, waar ze tegenwoordig in gebruik zijn als feest- en trouwlocatie.

De Huizer kalkovens zijn niet de enige die je in Noord-Holland kunt bewonderen. Ook in het Zuiderzeemuseum in Enkhuijzen staan drie flesvormige torens aan de waterkant. Deze kalkovens waren van de firma Ruigeward, een familiebedrijf uit Akersloot. De kalkovens stonden van 1921 tot 1976 aan de oever van het Alkmaardermeer, waar ze zes dagen per week van 's morgens zeven tot 's middags vijf uur rookten. De kalkovens van Akersloot bleven als

een van de laatste in bedrijf, maar werden in 1978 toch afgebroken. Drie van de oorspronkelijke vier torens zijn in het Zuiderzeemuseum in originele staat herbouwd, net als de kalkovens aan de haven van Huizen.

Provinciaal monument

De Huizer kalkovens hebben tegenwoordig als enig bouwwerk in Huizen de status van provinciaal monument. Daarnaast kent Huizen een flink aantal rijks- en gemeentelijke monumenten, die de gemeente op een handige interactieve kaart inzichtelijk heeft gemaakt. In heel Noord-Holland zijn er ongeveer vijfhonderd provinciale monumenten, die typerend zijn voor de provincie en het unieke landschap van Noord-Holland. Dat zijn onder meer stolpboerderijen, dijken, molens en gemalen. Deze worden door de provincie beschermd en de eigenaren geholpen bij restauratie, herbestemming en verduurzaming.

Eigenaren van provinciale monumenten kunnen kosteloos een monumentenschildje

aanvragen bij de provincie. Met het aanbieden van de monumentenschildjes wil de provincie eigenaren van provinciale monumenten bedanken voor hun inzet en helpen meer bekendheid te geven aan ons erfgoed.

Literatuur

Sarah Remmerts de Vries, *Canon van Huizen*.

Huizen 2019.

A.E. van der Hulst, *Help ons het hoofd boven water houden. De visserij in Huizen gedurende de eerste decennia van de twintigste eeuw*. Lelystad 1994.

M. Heijder, 'De kalkovens van Huizen', in: *TVE* 13, nr.2, 1995, p. 77-82.

Gemeente Huizen, Nautisch Kwartier.

Zuiderzeemuseum, Kalkovens Akersloot.

SARAH REMMERTS DE VRIES studeerde geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Zij werkt als redacteur voor het verhalenplatform *Oneindig Noord-Holland*. Als publiekshistoricus streeft zij ernaar de geschiedenis op een aantrekkelijke en toegankelijke manier te presenteren.

Evenementenlocatie 'De Kalkovens' in het Nautisch Kwartier (foto PvVoorst).

De heerlijkheden van De Vuursche (1359-1671)

Hofstede en heerlijkheid *Drakenstein* tot 1625 (2)

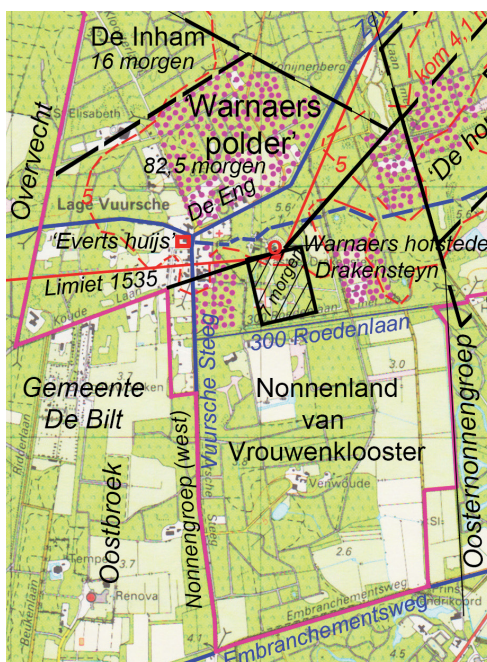
Jaap Groeneveld

Deel 2 vervolgt met de wederwaardigheden van de afzonderlijke heerlijkheid *Drakenstein*¹, die zich als bisschopsleen onderscheidt van de heerlijkheid *De Vuursche* als leen van het kapittel van Sint-Jan te Utrecht (zie deel 1 in het vorige nummer). Sinds omstreeks 1360 zijn beide tot 1546, met een korte onderbreking, verbonden geweest aan de Utrechtse familie Van Drakenburg. *Drakenstein* kent echter zijn eigen bijzondere geschiedenis waarin het Vrouwenklooster van Oostbroek een belangrijke rol speelt.

Overgeleverde afspraken met dit klooster zijn cruciaal voor de ontwarring van hoe *Drakenstein* zich als hofstede en heerlijkheid verhoudt tot *Warnaers hofstede*. Juist daarover bestaan verschillende opvattingen en verwarringen in de literatuur. In dit deel probeer ik daar vooral helderheid in te krijgen.

De voorgeschiedenis van *Drakenstein*

In de oudst bekende oorkonde uit 1394 met betrekking tot de belening met het bisschoppelijke gebied staat: *Die hofstede toe Drakesteyne mitten gerichte, tyns ende tienden [...], item een veen, dat daer an leecht mitten wege, mit synen sloten [...], item een wech tussen Vu-erzeberch ende Baerenberch [...]*.² Het gaat om drie bestanddelen: het oorspronkelijke bisschopsleen, een stuk veen dat daarbij hoort en een weg over De Vuursche, die ik al in deel 1 behandelde. Dezelfde strekking vinden we steeds terug bij hernieuwde beleningen, zo ook op 10 september 1571, toen Charles van Bourgondië ermee werd beleend.³ Het overschrijven zal ook een gangbare praktijk zijn geweest wat oudere documenten betreft. Doordat er geen documenten over het bisschopsleen bestaan van vóór 1394, moeten we het doen met indirecte gegevens over die tijd. Oorkonden over de zeven morgen veen in het *Nonnenland*, de erfpacht en de belening

Kaart 1. 'Warnaers polder' als de heerlijkheid 'Drakenstein' en het aangrenzende 'Nonnenland' met de 'zeven morgen' daarin gearceerd (auteur, op basis topografische kaart 2004, Kadaster).

daarvan uit 1360 en 1362 leveren die gegevens met enkele belangrijke details.

Het Nonnenland van het Vrouwenklooster

Op 22 februari 1308 (1307 oude stijl) had bisschop Guy van Avesnes aan de adellijke nonnen van het Vrouwenklooster van Oost-

broek acht hoeven land in de *Vuursche Waard* geschonken die daarna *Nonnenland* werden genoemd.⁴ Een hoeve land was destijds circa 16 morgen groot, dus tezamen ongeveer 128 morgen (ca. 110 ha). De oostgrens ervan werd bepaald door de *Oosternonnengroep*, die met een knik ook ongeveer langs de huidige Stulpse Laan lag. De zuidgrens werd gevormd door de Praamgracht, langs de weg die nu Embrachementsweg heet. Afgezien van twee percelen die afwijken, volgt de huidige gemeentegrens van Baarn, vóór 1858 die van De Vuursche, deze begrenzing (zie kaart 1).

De noordgrens van het *Nonnenland* was blijkbaar niet erg duidelijk, maar lag noordelijker dan de 300 Roedenlaan. Het gebied ten zuiden van deze laan blijkt kadastraal gemeten circa 120 ha groot te zijn, voor het goede begrip dus circa 140 morgen groot. In 1535

is er een proces geweest waarbij de procureur-generaal van het hof van landsheer Karel V het Vrouwenklooster verweet dat het veel meer dan acht hoeven in gebruik had genomen. Karel V had namelijk in 1528 het wereldlijke gezag van de bisschop van Utrecht overgenomen en daarmee ook de daarbij behorende wereldlijke bezittingen. De adellijke nonnen konden zich verdedigen, omdat bisschop Jan van Arkel in 1360 de situatie had erkend, nadat Werner van Drakenburg buiten zijn gerechtigheid in het *Nonnenland* een huis had 'opgetimmert'.⁵

Het oorspronkelijke bisschopsleen

Blijkbaar had de bisschop uit onbekende overwegingen na 1308 een stuk veen ten noorden van het *Nonnenland* aan zich gehouden. Het is onduidelijk hoe groot precies

Afb. 1. Hendrik Spilman, prent van het voormalige Vrouwenklooster naar een tekening van Jan de Beijer, 1744 (Het Utrechts Archief).

dat gebied was, maar mogelijk een terrein dat ongeveer overeenkomt met *Warnaers polder* op kaart 1, maar ten minste een hoeve groot. Daarover liep een weg vanuit Utrecht langs de Vuursche naar Baarn. Hierlangs kon hij bijvoorbeeld naar Eembrugge reizen om zich in te schepen naar het *Oversticht* (Overijssel en Drenthe). Een andere route was die via de *Soestdijk*, die pas in 1378 winterhard is gemaakt, want de dorpsbesturen van Baarn en Soest kregen toen de opdracht de *Zoestdijk* binnen hun respectievelijke rechtsgebieden op te maken *alsoe dat men [er] te winter riden ende gaen mocht*.⁶ De weg langs het *Nonnenland*, de Vuursesteeg, zal overigens in de winter evengoed onbegaanbaar zijn geweest.

Zoals reeds in deel 1 is uitgelegd, vermoed ik dat de voorganger van de huidige Zevenlindenweg de grens heeft gevormd tussen de grond van het kapittel en het lager gelegen veen dat oorspronkelijk bisschoppelijke wildernis was. Op enig moment, maar verscheidene jaren vóór 1359, is 'het wilde veen' direct rond De Vuursche door de bisschop aan het kapittel toebedeeld, zoals hij meerdere venen in de eerste helft van de veertiende eeuw verdeelde.⁷

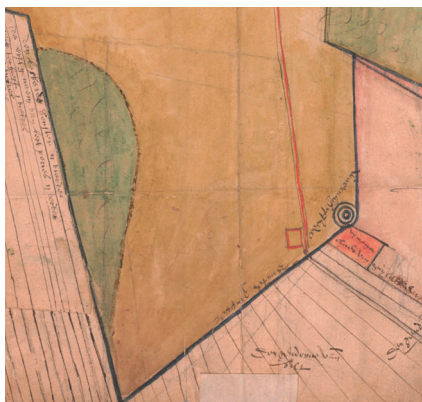
Het gebied dat de heerlijkheid *Drakenstein* ging vormen, waarover we het hier hebben en dat we ook *De Lage Vuursche* kunnen noemen, heeft landschappelijk een ander karakter. Kijken we naar de 5 m hoogtelijn, dan zien we dat deze naar het zuiden uitstulpt ten opzichte van de 7,5 m lijn, die we als de minimumbegrenzing van 'het harde van De Vuursche', c.q. de *Vuursche Berg* kunnen beschouwen. Het gaat om relatief vlak, licht bollend terrein met een maximale hoogte van 8,0 m NAP in het midden, waarop een oud akkercomplex (enkeerdcomplex) ligt dat in 1779 *De Eng* (werd genoemd. In het oosten van het land is 'es' of 'enk' vice versa synoniem met 'eng'. Dit gebiedje was relatief gunstig om een boerenbedrijf te vestigen: niet te nat, niet te droog en door de geologische aard van de stuwwal licht leem- en daardoor mineraalhoudend.⁸

Het zou kunnen dat er reeds veel langer vóór de belening aan Werner een hofstede of hoeve stond die tevens als pleisterplaats fungeerde, halverwege Utrecht en Eembrugge. De historicus Anton Kos houdt het voor mogelijk dat er een 'hoeve van Elten' (*mansus*) in of bij De Vuursche heeft gestaan als gespreid bezit.⁹ In dit verband is het nuttig te noemen dat het Stift van Elten nog in 1400 in Soest zes hoeven bezat als gespreid bezit uit het erfdeel van de eerste abdis, Liudgard, de dochter van graaf Wichman van Hamaland.¹⁰ Afgaande op de oudste getuigenis van een aantal oude mannen uit 1449, die verklaarden dat 'de hofstede van Elten' op De Vuursche halverwege tussen *Vosbergen* en *Goyer bos* lag, kom ik uit op de omgeving van *Everts huijs*, ruimer bepaald *De Eng*.¹¹ Intrigerend, maar buiten het bestek van dit artikel en voor wat deze getuigenis waard is.

Vóór 1360 heeft Werner dit gebied met de weg in leen gekregen. Hij had ook in leen van de bisschop een stuk van het *Baarnse Veen* bij Eemnes, dat zijn vader Frederick omstreeks 1300 al in leen had. Voor hen was deze weg dus ook van belang. Toen Werner zijn huis had 'opgetimmerd', dat hij *Drakesteyne* noemde, bleek dat in het land van de adellijke nonnen van het Vrouwenklooster te staan. Ook de hofstede die de Van Drakenburgs bij Eemnes bouwden, werd toen nog *Drakensteyn(e)* genoemd en als zodanig stond deze in de lijst van ridderhofsteden, maar de naam daarvan is later aangepast in *Drakenburg*. De hofstede *Drakensteyn* in de Vuursche heeft daarentegen nooit de status van ridderhofstad gehad tot 1671.¹² Dit heeft natuurlijk voordien tot veel verwarring en wensdenken over de status geleid, want aan die status waren voordelen verbonden.

De zeven morgen in het 'Nonnenland'

Aanvankelijk corrigeerde Werner zijn fout door op 16 oktober 1360 een eeuwige erfpacht aan te gaan met de *priorinne en het ghemene convent van Vrouwenklooster* voor een *stuck veens*

Kaart 2. Fragment van de kaart van 'Die Vuerse Heerlijckheit' door François de Lattre, 1597 (Nationaal Archief 4.VTH-3018). Het rode gebiedje is de zeven morgen van Claes van Zuylen bij Warnaers hofstede (cirkels).

dat gelegen is aen de Vuersche streckende van des voorsejde Waernaers hoeve daer hy synen wech op gelegen heeft te Soeswaers langes bij de Vuersse alste van seventich roeden breed ende van der Vuersse tot Seyswaers sestich roeden lancx met eene hofstede dye daerin gelegen is daer Warnaeer voor feyt nu opgetimmert heeft [...].¹³

Wat staat hier nu? Mijn interpretatie is: Een stuk veen, dat tegen de Vuursche aan ligt, zich uitstrekkend vanaf Warnaers hoeve (hier: stuk land), met een breedte van 70 roeden en 60 roeden lang (bij 600 vierkante roeden, dus 7 morgen) in de richting van Zeist. Hierop heeft hij een huis gebouwd. Op Warnaers hoeve (dus het land) lag 'synen wech' die langs De Vuursche naar Soest loopt. Uit deze tekst blijkt verder dat Waernaers hoeve een oriëntatieobject is buiten de zeven morgen, terwijl er ook een hofstede binnen de zeven morgen lag. De lengte en de breedte van de zeven morgen lijken later verwisseld te zijn, zoals op kaart 2 uit 1597, maar dat is verder van weinig belang.

Werner van Drakenburg wilde deze zeven morgen met de hofstede daarin opdragen aan bisschop Jan van Arkel om deze daarna weer in leen terug te ontvangen. Dat ging niet zomaar, want het was niet zijn eigendom. Er

is toen geregeld dat het Vrouwenklooster de grond in erfpacht gaf aan de bisschop. In de betreffende ontvangstbevestiging door bisschop Jan van Arkel op 1 februari 1362 staat een belangrijk tekstdeel: *een stucke veens dat ghelegghen is an der Vuersen streckende van Weernaers vene van Drakenborch dat hy van ons en ons Stichte te lene hout [...]*.¹⁴ Uit de tekst blijkt dat de zeven morgen veen van het Vrouwenklooster grensde aan *Weernaers vene*, waarmee Werner al door de bisschop was beleend. Dit is doorslaggevend, mocht men zich afvragen of het kapittelleen op De Vuursche zich uitstreckte tot aan *het Nonnenland* of niet.

Op zijn beurt, met toestemming van de adellijke nonnen, beleende de bisschop op de volgende dag Werner van Drakenburg met de zeven morgen waarbij nog andere interessante gegevens worden gegeven: *alsulicken goet ende in allen schyn [...] mits dyen huysse dat daer op getimmert staet geheten Draeckensteyn met synen toebehoren. [...]*. Hier wordt het huis *Draeckensteyn* genoemd binnen de zeven morgen. Werner moest er jaarlijks op Sint-Maartensavond een pond penningen en twee 'cappoenen' (gecastreerde hanen) voor geven.

De hofstadt Drakesteyn

De omschrijvingen in oude taal zijn soms lastig te interpreteren en de cartografie is ook nog niet eenduidig omstreeks 1600, maar opmerkelijk is dat op de kaart van Jacob Aertsz Colom uit 1647 (kaart 4 in deel 1, afb.2) *Drakensteyn* precies op de grens van een zuidelijke verkaveling wordt geplaatst en dat komt ook mij voor als een plausibele verklaring. Al of niet opzettelijk in *Nonnenland*, maar ongetwijfeld om een gracht om de hofstede met water te kunnen vullen, is de hofstede in laag gelegen gebied geplaatst.¹⁵ In november 1625 schreven mr. Cornelis van Vianen en jhr. Ernst van Rheede in de overeenkomst: *de plaetse ofte oude hofstadt genaempt Drakesteyn ofte Warnaers hofstede*.¹⁶ Dat wil nog niet per

Afb. 2. Fragment met de naaste omgeving van 'Drakensteyn' van de kaart van Jacob Aerts Colom uit 1647, noorden boven (Het Utrechts Archief). Let op de Slotlaan als verbinding tussen het inmiddels gebouwde kasteel 'Drakensteyn' en het Rechthuis.

se zeggen dat van oorsprong met deze benamingen hetzelfde object bedoeld was. Dat wordt hierna nader onderzocht.

Warnaers hoeve en hofstede

In het voorgaande zagen we dat in 1360 *Waernaers hoeve* en in 1362 *Weernaers vene* als Werners eigendommen buiten de zeven morgen worden genoemd. En in 1362 is er verder sprake van een hofstede binnen de zeven morgen die *Draeckensteyn* wordt genoemd. Dat suggereert dat *de hofstede Draeckensteyn* niet dezelfde is als *Waernaers hoeve*. In het algemeen worden tegenwoordig 'hoeve' en 'hofstede' als synoniemen beschouwd en als 'boerderij' verklaard, dus als een gebouw. We zagen eerder dat het bij de term 'hoeve' ook om de daarbij behorende grond kan gaan. Land ter grootte van circa 16 morgen en het gebouw vormen samen 'de hoeve' in ruimere zin. Daarom kon geschreven worden: *Waernaers hoeve daer hy synen wech op gelegen heeft*.

Met 'hofstede' moeten we eveneens oppassen. Strikt genomen is een 'hofstede' het (huis)erf of 'de plaetse', waarop 'een hof' is gevestigd. We zien dat terug in omschrijvingen bij verkopen, zoals: 'huijs, hofstede, schuur en plantagieën'. Zo kan ook een '(lege)

hofstede' verkocht worden, waarop geen huis meer staat, dus alleen het (huis)erf. Ergo, een hofstede kan een terrein zijn waarop ooit een huis heeft gestaan. Verwijzend naar 'de plaetse ofte oude hofstade' ben ik van mening dat er geen huis meer stond aan het eind van de zestiende eeuw. Op de kaarten van Lucas Jansz Sinck is daar ook geen teken van te vinden (kaart 5 in deel 1). Waarom wel een paar boerderijen tekenen en geen veel belangrijker woontoren, als daar al sprake van was?

Deze zienswijze wordt ondersteund door de tekst in de laatste post van de verkoop van de ambachtsheerlijkheid *De Vuursche en Drakenstein* in 1779: *mitsgaders nog de hofstede vanouds genaemd Warnars hofsteede, waarvan de getimmertens lang zijn geamoveerd, met zeven morgen veens daaromme gelegen aan de Nonnenland*. De hofstede was samen met het Nonnenland erfpachtplichtig aan de Ridderschap van Utrecht.¹⁷ Deze tekst is ongetwijfeld aanleiding geweest tot twijfel en de suggestie dat *Warnaers hofstede* op een andere plaats dan *kasteel Draeckensteyn* lag of stond.¹⁸ Voordat, kort na 1640, het huidige huis werd gebouwd, is echter *Warnaers hofstede* met zijn wallen en grachten in 1619 door Sinck op zijn kaarten betreffende de grenzen van Gooiland aangegeven. Deze landmeterskaarten zijn, voor wat het aangeven van de grenzen betreft, voor die tijd aantoon-

Afb. 3. Fragment 'Warnaers hofste' met de wallen en grachten, een hoeve met een hooiberg en een bijgebouw, mogelijk een schaapskooi, achter elkaar, L.J. Sinck 1619, noorden onder (Nationaal Archief, 4.VTH-2582).

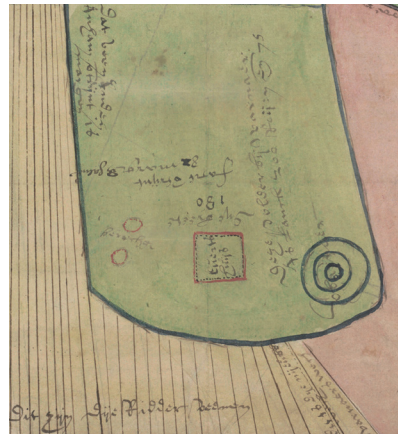
baar ijselijk nauwkeurig. Het hoekpunt van de grens ten zuidoosten van *Warnaers hofstede* ligt precies ten zuidoosten naast kasteel *Drakensteyn*, zoals ik in 2005 al kon aantonen.¹⁹ De getekende cirkels als grachten en wallen zijn daarbinnen puur illustratief en niet op schaal, net als de getekende hoeve (afb. 3), maar geven wel aan wat daar lag of stond.

In 1779 lijkt hetzelfde gebeurd te zijn als bij een verkoop in 1806, waarvan Damsté suggereert dat men een oud document zou hebben gevonden dat de rechtstitel voor de zeven morgen documenteert en die tekst uit onbegrip en voor de zekerheid ook maar weer heeft opgevoerd.²⁰ Het was blijkbaar al eerder gebeurd. Men kopieerde de teksten van de rechtstitels steeds weer opnieuw. Belangrijk is nu dat het *huis Drakensteyn* vóór de bouw van het huidige huis of kasteeltje al lange tijd afgebroken was. We zien op afb. 3 geen enkele verwijzing naar een bouwwerk van belang binnen de cirkels van *Warnaers hofstede*, hooguit een heel klein excentrisch geplaatst rechthoekje van onduidelijke betekenis. Hier lag blijkbaar wat door Van Doesburg e.a. een 'ringgrachtenkasteel' wordt genoemd, maar wat niet noodzakelijkerwijs een stenen huis of versterkte toren betrof.²¹ Het woorddeel 'steyn' duidt in de naam van het huis daar in dit geval wel op.

Het Rechthuis

Bij de overdracht van 1779 werden ook twee percelen tiendplichtig bouwland op *De Eng* van negen en vijf morgen toebedeeld aan twee verschillende hoeven bij de verkoop van de ambachtsheerlijkheid *De Vuursche en Drakenstein*.²² Met nog wat andere grond erbij komen we aardig aan 'een hoeve land' (16 morgen). Het grootste stuk hoorde toen bij 'het gerechthuys van de Vuursche' met de tolboom, het kleinste stuk lag achter de 'broodbackerije', die we in het groot uitgevallen achttiende-eeuwse bakhuis herkennen bij de huidige boerderij met het adres Hoge Vuurscheweg 1.²³

In het gebied 'Dye Polder van Warnaers' op de schetsmatige kaart 3 staat een erf dat *Everts huijs* wordt genoemd, waarvan ik al in deel 1 concludeerde dat het een van de vier hoeven was die Charles, van Bourgondië dan wel zijn zoon Johan, bezat vanaf 1581.²⁴ Bij vergelijking van deze kaart met de nauwkeurigere kaart 2 concludeer ik dat hiermee is be-

Kaart 3. Fragment 'Dye Polder van Warnaers' van de anonieme en ongedateerde kaart van *De Vuursche*, noorden boven (Nationaal Archief, 4.VTH-3019).

doeld een voorganger van het *Rechthuis* van *De Vuursche*, dat we nu kennen als restaurant *De Lage Vuursche* (Dorpsstraat 2, afb. 4). Dat is vooral gebaseerd op het tafereeltje dat Lucas Jansz Sinck ons in 1619 laat zien van de omgeving van *Warnaers hofstede* (afb. 3). Het zo te zien L-vormige gebouw staat ten westen van de Vuursesteeg, c.q. Dorpsstraat, op een hoek. Dat is overeenkomstig de huidige situatie van het voormalige *Rechthuis*.

Het oudste gedeelte van dit voormalige *Rechthuis* stamt uit 1654, maar in 1647 staat het al op de kaart (zie afb. 2), heel prominent aan het westeinde van de Slotlaan. Bij de schatting van de waarde van het *Nonnenland* in 1625 heeft een gezelschap *gerechtshuyden van Seyst* zich *getransporteert omtrent het pannenhuijs staende op de Vuys*. Een 'pannehuis' is een ander woord voor herberg met

Afb. 4. Gezicht op het Rechthuis in Lage Vuursche anno 1781, met tolboom en de kei achter de bomen links, Jan Bulthuis 1786 (particuliere collectie).

brouwerij.²⁵ Er stond hier al een gebouw, zodat we mogen aannemen op grond van de korte tijdsspanne en continuïteit dat op dezelfde plaats een nieuw pand is gebouwd als opvolger van het ensemble dat in 1619 is afgebeeld. Ik meen dan ook dat ik hier het antwoord heb op de twijfelende suggestie in het *Kastelenlexicon* dat op deze plaats het oude huis *Draeckesteijn* stond.²⁶ Dat is niet het geval, zoals ik in 2005 al aantoonde en wat ik hier eerder noemde.

Doordenkend, komt het mij voor dat *Warnaers hoeve* als ‘huisboerderij’ (Engels: *home farm*) bij het verdwenen huis *Draeckesteijn* tussen de wallen op *Warnaers hofstede* haar bedrijf uitoefende in *Weernaers vene*. Zo past het dat *Warnaers hoeve* als land en gebouw buiten de zeven morgen lag en stond en *Warnaers hofstede* met het verdwenen huis *Drae-*

ckesteijn erbinnen of op de grens van beide. Het nu aanwezige kasteel *Drakensteyn* dateert pas van na 1640 en het bevat geen oudere (funderings)delen.²⁷ De tijd van de versterkte huizen was overigens in de eerste helft van de veertiende eeuw voorbij. In 1352 sloten bisschop Jan van Arkel en de stad Utrecht een overeenkomst waarin staat dat aan de westzijde van de IJssel geen versterkte huizen of burchten meer mochten worden gebouwd.²⁸ Elke suggestie van een versterkte toren, rond of vierkant, moet zonder eenduidige bewijzen dan ook vooralsnog als speculatief worden beschouwd.

Charles van Bourgondië en Evert Hendrix

Josina van Drakenburg heeft het goed *Drakenstein*, inclusief de zeven morgen in het *Nonnenland* op 4 november 1570 geschonken

aan haar zoon Claes van Zuylen van der Haer (ca. 1540-1602), die daar tegelijk mee werd beleend. Hij heeft de heerlijkheid *Drakenstein* een jaar later verkocht aan Charles van Bourgondië, heer van De Vuursche, maar behield voor zichzelf de zeven morgen, zoals dat tot uitdrukking komt op de kaart *Die Veurse Heerlijckheit*, A° 1597 (kaart 2).

Charles werd er op 10 september 1571 mee beleend²⁹, maar moet al eerder op een of andere wijze zeggenschap over *Warnaers hofstede* hebben gehad. Op 29 december 1569 kwam hij namelijk met enkele inwoners van Baarn en Eemnes overeen om een sloot van 'veertien roeden voeten' breed (14 voeten van 12 per roede van 3,76 m = 4,4 m) en vier zulke voeten diep (1,25 m) te graven rond de buitenste wallen van deze hofstede. 'Schout Evert' moest toezien op het werk en de arbeiders kregen via hem bij aanvang een vat bier.³⁰

Op afbeelding 3 kunnen we met een beetje goede wil twee grachten gewaar worden met daartussen een wal, mogelijk zelfs nog een binnenste wal. We hebben een aardige getuigenis uit 1527, toen Pieter Aelmansz van de monnik Gijsbert Lap hoorde: *Warnaerts hofstede, die begraven leyt nochtertijt mit schone grafften, die nyet bewassen noch gevolt en zijn, dus niet begroeid en opgevuld*.³¹

Al eerder dan 1569 had Charles van Bourgondië wat te vertellen over het goed *Drakenstein*, want op 14 februari 1563 ('nieuwe stijl' 1564)³² verhuurde hij als 'heer van De Vuursche' aan Evert Hendrix, oud-schout van Oostveen een huis en enig land op De Vuursche voor tien achtereenvolgende jaren. De pacht blijkt een verlenging van tien eerdere jaren. Hij pachtte 'van de Heeren van Drakenstein' *een stuk Erfs [hoeve] en Velds [heide] van de Vuursche, beginnende van Warnards hofstede [...] of daaromtrent, strekkende Noordwaards 500 à 600 Roeden* [ca. 2 km].

Evert verplichtte zich dit stuk grond tot *De Inham* eerst af te scheiden van 'de Hooge Vuursche' met een wal en daarna het gebied aan te maken in kampen (afgeschei-

den percelen) en deze afzonderlijk rondom te bewallen.³³ Het komt mij voor dat noordwaarts ruim gezien moet worden als noordwestwaarts wegens 'tot *De Inham*' en dat de wal langs de (nu westelijke) Zwarte Weg moet hebben gelegen. Die afstand is 2 km lang naar de *Goyer Schans* (nabij Hilversumseweg) en er is een verkaveling haaks daarop tot voorbij *De Inham*. Evert wordt omstreeks 1550 al genoemd, maar dan zonder patroniem, en hij is bij een proces in 1569 'oudt omtrent negentich jare'.³⁴ Door zijn ontginningsactiviteit is hij ongetwijfeld de naamgever van *Everts huis*.

Hoe het precies zit met de bezitsverhoudingen in de periode 1564-1571 ten aanzien van het gebied behorend bij de heerlijkheid *Drakenstein*, met dezelfde omschrijving als in 1362 van huis, veen en weg, blijft een raadsel. De enige verklaring die ik kan bedenken is dat Charles van Bourgondië – als voogd namens zijn vrouw – onderhands gebruiksrechten had verworven van Josina van Drakenburg. Het ging namelijk in 1570 en 1571 om de belening, de relatie met de rechtsopvolger van de bisschop van Utrecht, en niet over (erf)-pacht. Het was een chaotische tijd

In het volgende en laatste deel (in *TVE 2023-4*) ga ik in op de verwickelingen vanaf 1625 toen mr. Cornelis van Vianen en jhr. Ernst van Rheede c.s. de gecombineerde heerlijkheden *De Vuursche* en *Drakenstein* met het Nonnenland van het Vrouwenklooster verdeelden, waarbij alle heerlijke rechten gekoppeld werden aan de hofstad *Drakensteyn*.

Bronnen en bronbewerkingen

Archief 635 *Drakestein te De Vuursche en heerlijkheid de Vuursche* (...), Het Utrechts Archief (HUA).
A.J. Maris, *Repertorium op de Stichtse leenprotocollen uit het landsheerlijke tijdvak*, Den Haag 1956.
Oorspronkelijk aanwijzende tafels (OAT) bij kadastrale minuutplans van De Vuursche, omstreeks 1830, Beeldbank Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE).

Literatuur

P.H. Damsté, "Drakensteyn" – een erfpachtgoed van Vrouwenklooster aan De Bilt, in: *Maandblad Oud-Utrecht* 40 (1967). p. 79-83.

J. van Doesburg, B. van der Laan, M. van der Heiden, 'Ronde versterkingen met meerdere concentrische grachten in de schijnwerpers', in: R. Gruben, e.a. (red.), *'Zij waren van grote en zware steenen'*, Wijk bij Duurstede 2017, p. 45-64

D.Th. Enklaar, *Middeleeuwse rechtsbronnen van Stad en Lande van Gooiland*, Utrecht 1932.

D.Th. Enklaar, 'Zestiende-eeuwse wandelingen door Nederland', in: *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap*, 54 (1933).

F.E. Farwerck, 'Archeologische overblijfselen in de omgeving van Baarn', in: *Westerheem* 3 (1954), p. 18-21.

F. Gaasbeek, *Baarn – Geschiedenis en architectuur*, Zeist 1994.

J. Groeneveld, 'Grensrelicten en oude wegen op De Vuursche – De kaart van Lucas Jz. Sinck uit 1619', in: *Tussen Vecht en Eem*, 2005 no. 1, p. 26-38.

J. Groeneveld, 'De Vuursche en de verdwenen Hofstede van Elten – 16e-eeuwse kaarten en een getuigenis uit 1449', in: *Baerne*, 45 (2021) 3, p. 76-85.

A. Kos, *Van Meenten tot Marken – (...)*, Hilversum 2010.

E.N. Palmboom, *Het kapittel van Sint Jan te Utrecht*, Hilversum 1995.

M.D. Saan, 'Drakestein' op: <https://cchin.nl/kastelenlexicon/> van NKS Kenniscentrum voor Kasteel en Buitenplaats, 2005, laatste wijziging 30-10-2014 (gezien 16-03-2023).

D. Spiekhout, *Het middeleeuwse kastelenlandschap van het Oversticht – De ontwikkeling van bisschoppelijke burchten, adellijke huizen en versterkingen in relatie tot het landschap en de samenleving in Noordoost-Nederland tussen 1050 en 1450*, Groningen 2020.

Noten

1. HUA 635, inv. 2 t/m 8. Ik hanteer voor de heerlijkheid de naam *Drakenstein*, tenzij in (historische) aanhaling. Voor het huidige huis hanteer ik kasteel *Drakensteyn* (opgave Koninklijk Huisarchief dd. 4-1-2023), hoewel het strikt genomen geen kasteel is.
2. Maris, p. 24; leenregistratie *Drakenstein*; 3x (...) = 'als dat gelegen is'.
3. HUA 635, inv. 3, foto's 608-609. In de kopie-akte stond Barenwech i.p.v. Barenberch (vergelijk ook Maris, p. 24).
4. HUA 1005-4, inv. 82. Transcriptie in boek.

5. HUA 635, inv. 3, foto's 599-600; verdediging: Damsté, p. 79-80.
6. R. Blijdenstein e.a., *Inventarisatie historische bebouwing gemeente Soest* (rapport), 1988, p. 1 t/m LXXV, i.h.b. p. XIX (via internet).
7. Voor 1350 bezat Gode Stael al *De Eult* met westwaartse venen in de strook van paleis *Soestdijk* en *Pijnenburg*; Palmboom (1995) p. 288-289.
8. 'Enkeerdcomplex': Keunen e.a. RAAP-Rapport 3391; 'De Eng': HUA 34-4, inv. 2106, akte 114; vestigings voorkeur 'essen' (engen): Spek, p. 720-721. Classificatie 'enkeerd' geldt alleen indien dikker dan 50 cm. Het akkercomplex kan dus iets groter zijn geweest door latere uitbreiding en dat blijkt ook uit het gebruik omstreeks 1830 volgens de OAT's van De Vuursche.
9. Kos (2010), p. 80-83; id., 'Emil-Ludenlezing', in: *TVE* 2021 no. 4, p. 317-318.
10. Hilhorst en Hilhorst (2001), p. 27.
11. Enklaar (1931), p. 35-36; Groeneveld (2021), p. 82-83.
12. Lijst ridderhofsteden 1536: HUA 635, inv. 4 (film 3), foto 26-28. Twee huizen *Drakensteyn*: Maris, "Drakensteyn" in: *Maandblad Oud-Utrecht* jrg. 40 (1967), p. 90-91; erkenning ridderhofstad 1671: HUA 635, inv. 3 (film 2), foto 627-628. Storend is het dat in dit archief op indexen en fiches betreffende akten van vóór 1671 regelmatig gerept wordt van de 'ridderhofstad' *Drakenstein*, maar geen akte die ik heb gezien rept daarvan, slechts 'hofstede'.
13. HUA 635, inv. 3 (film 2), foto's 599 en 600.
14. HUA 1005-4, inv. 83-2, ontvangstbevestiging door bisschop Jan van Arkel dat hij de zeven morgen veen van Vrouwenklooster in erfpacht heeft ontvangen.
15. Van Doesburg e.a. (p. 59) behandelen resten van 'ringgrachtenkastelen' in sompig gebied en op de overgang van nat en droog in het westen van Nederland. Spiekhout, p. 112-123, eender in Oversticht.
16. HUA 635, inv. 3, foto 627. Sommige fiches in de voorlopige indexen verwijzen heel storend naar 'ridderhofstad' betreffende akten van voor 1671, terwijl daarin slechts sprake is van 'hofstad'.
17. HUA 34-4, inv. 2106, akte 114, koop en verkoop dd 19-11-1779.
18. Zie o.a. Gaasbeek e.a., p. 327. Ook drs. B. Olde Meijerink twijfelde in een telefoongesprek herfst 2022 nog.
19. Groeneveld (2005); kaart: NA 4.VTH-2582. In 2016 toonde ik andermaal de nauwkeurigheid van de kaart aan de hand van de loop van de Vecht; zie 'De kaart van Lucas Jansz Sinck uit 1619 : een verbluffend nauwkeurige kaart, in: *TVE* 2016-2, p. 71-76. Kaart NA 4.VTH-2584 toont

- binnen de cirkels als een wal en twee grachten alleen een boom op een eiland.
20. Damsté, p. 82-83.
 21. Van Doesburg e.a. schrijven (p. 59, r.): 'Een "ringgrachtenkasteel" kon betrekkelijk snel worden uitgevoerd, vooral wanneer de opstallen in hout werden uitgevoerd.' 'Kasteel' wil dus niet per se 'van steen' betekenen.
 22. HUA 34-4, inv. 2106, akte 114. In 1806 en 1808 maakte de eigenaar van kasteel *Drakensteyn* aanspraak op de tienden die betaald moesten worden door de eigenaar van *Klein Drakenstein*; zie HUA 635, inv. 2, foto's 212-219.
 23. Gaasbeek e.a., p. 327.
 24. HUA 635, inv. 2, foto 126. fiche nr. 1251, ongedateerd, omstreeks 1580, verwijst naar Johan; Karel overleed in 1581.
 25. HUA 635, inv. 3, foto 629.
 26. *Saan/Kastelenlexicon*, Tab 'Algemeen': 'Op een kaart uit 1619 is een L-vormig gebouw te zien, maar het is niet duidelijk of hier het middeleeuwse Drakestein is afgebeeld of een later huis.' Onder 'Bouwgeschiedenis' wordt dit herhaald en voorts gesteld: 'Op de plek van het latere Drakestein is een L-vormig huis met het bijschrift 'Warnaers hofste' te zien. Het is niet duidelijk of dit een afbeelding is van het middeleeuwse huis, of van een later huis. (...) Op de plek van dit huis heeft Gerard van Reede in 1640 een achtkantig huis in Hollands-classicistische stijl laten bouwen.' Het achtkantige huis staat echter op de plaats van de cirkels (zie noot 19).
 27. Gaasbeek e.a., p. 437.
 28. HUA 701, inv. 103; Van Doesburg p. 60; Spiekhout, p. 183-184.
 29. Maris, p. 25. Gaasbeek e.a., p. 437. Belening 1571: HUA 635, inv. 3, foto's 602-603
 30. HUA 635, inv. 3, foto's 608-609.
 31. Enklaar, p. 165.
 32. In die tijd was de jaarindeling naar de paasstijl gewoon. Pas in 1575 werd in de Zuidelijke Nederlanden de huidige Nieuwjaarstijl ingevoerd, in 1580 in Holland. In andere gewesten was dit soms nog veel later.
 33. HUA 635, inv. 2 (film 1), foto 128, fiche 277; inv. 7, foto's 399-407, Memorie in proces van Jan Carel Barchman Wuijters tegen Johan Swaving, schout van Oostveen (na 1750), i.h.b. foto's 403 en 404, verwijzend naar huurcedulen dd 15 dec. 1553 (in afschrift eenmaal 1533) en 14 feb. 1563. Huurcedulen niet gevonden.
 34. HUA 635, inv. 5, foto 152 (ca. 1550), foto 125 e.v. (1569),

JAAP GROENEVELD publiceert sinds 2004 over regionale en lokale geschiedenis van het Gooi en Eemland. Historisch-geografische onderwerpen vormen daarin een rode draad en zijn voorkeur gaat ernaar uit bestaande leemten nader te onderzoeken. Hij was bestuurslid en eindredacteur van *Tussen Vecht en Eem* (2003-2010) en bestuurslid bij de Historische Kring Eemnes (2009-2020).

Soldaten in de Vechtstreek (1672-1673)

Het belang van lokale archieven

Henk Michielse

De rampen die de regio tussen Vecht en Eem over zich heen kreeg in het ‘verschrikkelijke jaar 1572’ en het Rampjaar 1672-1673, hebben gezorgd voor drukbezochte herdenkingen en nog komende herdenkingsprogramma’s. In het voorbije jaar lag de nadruk vooral op Naarden, dat tijdens de Opstand in de Nederlanden zwaar te lijden had van Spaanse soldaten, al kregen ook andere plaatsen het nodige te verduren. Ook in 2023 zal Naarden vol zitten met herdenkingsfeestelijkheden rond de glorievolle herovering van de stad op de Fransen in 1673. Maar ook elders in het werkgebied van TVE valt er in 2023 heel wat te gedenken, van Weesp en Muiden tot Loenen en Breukelen.

De Vechtstreek had als frontgebied tussen Franse en Nederlandse troepen het meest te lijden van de *Guerre de Hollande*, de strijd van de Franse koning Lodewijk XIV tegen de Republiek. Hoe dorpen en steden bij die strijd betrokken raakten en hoe dat uitpakte in het dagelijks leven, is saillant beschreven in *Soldaten in de Vechtstreek 1672-1673 – Sporen van het Rampjaar in het archief*. Dit door uitgeverij Waanders prachtig uitgegeven boekje is geschreven door Wouter van Dijk, archivaris van het Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, waar de archieven bewaard worden van de Vecht-gemeenten, van De Bilt tot en met (nog even) Weesp naast die van andere instellingen zoals kerkgemeenschappen en van particulieren.

De bestaande verhalen over de geschiedenis van het Rampjaar zijn meest gebaseerd op contemporaine publicaties als *De Fransche Tyrannie* (1674) van de diplomaat Abraham de Wicquefort (zie bijvoorbeeld de artikelenreeks van Hans Mous in *TVE* in de jaargangen 2014 en 2015, *Water en vuur – Het rampjaar in de regio*), maar dat beeld kan flink aangevuld en bijgesteld worden op basis van lokale archiefbronnen. Zo schreven dominees en een enkele pastoor verslagen van wat er in hun plaats gebeurde. In kerkenraadsarchieven en

de rekenboeken van de diaconie vinden we de weerslag van het oorlogsgeweld op het leven van de bewoners net als in de archieven die betrekking hebben op de belastingheffing.

Verstrooyinge door de fransen veroorzaekt

Soldaten in de Vechtstreek begint met de *Opmaat tot het rampjaar*, enerzijds de geopolitieke verhoudingen in Europa, waarbij Frankrijk uitgroeide tot de machtigste staat die de jonge Republiek wel eens een toentje lager zou laten zingen, en anderzijds de politieke verhoudingen in de Republiek zelf. Maar ook over de paniek die toesloeg toen de Franse legers naderden, waarna Johan de Witt de zondebok werd en Willem III stadhouder en opperbevelhebber van het leger. Besloten werd de al uitgedachte maar nog onbeproeft waterlinie als laatste redmiddel in te zetten. Er kwamen vluchtelingenstromen op gang uit Utrechtse dorpen die hun heil gingen zoeken achter die waterlinie.

In de kerkenraadsarchieven valt te lezen over de *verstrooyinge door de fransen veroorzaekt*. De kerkbestuurders van de hervormde gemeente Weesp noteerden in juni van het *vluchtjaar* 1673, dat er van de 656 lidmaten 262 vertrokken waren, terwijl er in Weesp ook nog

aardig wat andere bevolkingsgroepen leefden die daar een veilig heenkomen zochten. In Loenen, dat praktisch ontvolkt raakte, werd genoteerd: *De Gemeente tot Loenen door der Franschen inval verjaagd zynde heeft sich eenen tydt lang meestendeel t'Amsterdam verhouden, alwaar de naamen der gedoopten van ontrent desen tydt moeten gesocht worden.* De woningen van de gevluchte Weespenaren werden al gauw bezet door vluchtelingen uit door

de (katholieke) Franse soldaten tegemoet met het *alder heiligste sacrament* in de hand en vroeg de Franse commandant nederig het dorp te sparen *in de naam van den geene die aldaer in dat Hijligh tegenwoordig was*, waarop het leger rechtsomkeert maakte en zelfs nog wat brandjes bluste.

Als beloning stond Willem III de katholieken van het dorp toe hun schuilkerk vrij te gebruiken *mits geen aanstootelijkheid te ge-*

Abcoude verwoest door de Fransen in 1672, door de Nederlander Isaac Sorious die een reeks afbeeldingen maakte van de verwoestingen door de Fransen.

de Fransen bezette plaatsen alsmede door Staatse soldaten die met hun gezinnen in deze stad werden ingekwartierd.

Dat de Fransen alles behalve lieverdjes waren, blijkt wel uit het platbranden van een dorp als Nigtevecht en het plunderen van de bewoners van Loenen. Het dorp werd *soodanich geplondert ende gespolieert dat sij alles wat de selve hebben gehad, teenemaell hebben wech genomen soodanich berooft dat zelfs de kleederen ende hembden aen het lijff niet hebben behouden maar eenige seer onerbarmelijck naekt uijt getrocken.* In Abcoude deed zich een wonderlijk tafereel voor. Toen een compagnie Fransen bezig was het dorp te plunderen, kwam de pastoor in vol ornaat

ven aan den gereformeerde gesinthen. In propagandaboeken als dat van de goed geïnformeerde Wickefort kom je dit verhaal niet tegen. Kennelijk kwam het niet van pas, schrijft Van Dijk, dat een katholieke priester zich voor het vaderland had ingespannen. En zo blijkt maar weer eens te meer het belang van lokale archieven voor zowel de landelijke als de regionale geschiedschrijving.

Insolentiën ende roverijen

Ook Nederlandse soldaten konden intussen voor flinke problemen zorgen: garnizoenssteden draaiden op voor hoge kosten terwijl hun inwoners last hadden van het soldatenvolk.

De stadsbestuurders van Weesp, dat door legeren heden werd overstroemd, klaagden bij de landelijke overheid over *niet alleen de insolentien [grofheden] maar oock de onbehoorlijcke diefstallen ende roverijen welke bij de militien sedert haere inquantieringe in deser steede aende ingeseetenen zijn gepleecht* en vroegen om financiële vergoeding. Bij de Staten van Holland drongen zij erop aan barakken voor de soldaten te bouwen en te zorgen voor *legersteeden ende bultsacken*. Als er weinig strijd geleverd werd, gingen de soldaten zich ook nog eens vervelen. Garnizoenssteden zoals Weesp hadden – zo vertelt Van Dijk uitvoerig – ook veel te stellen metrellende soldaten, die niet alleen de inwoners lastig vielen, maar ook met elkaar op de vuist gingen en zelfs hun meerderen schoffeerden. Een herbergiersweduwe, Trijntje Bartholomeus, kwam klagen, dat haar herberg kort en klein geslagen was. Willem III ging als opperbevelheb-

op de Fransen of zijn zegen af te smeken voor een militaire tegenzet. Interessant is ook wat hij opduikt uit de archieven over geboorte, huwelijk en dood. Uit de hele regio zijn er voorbeelden van soldaten die met lokale meisjes trouwen of van wie de kinderen in de plaatselijke kerk worden gedoopt. Zo trouwden in Vreeland een adelborst en vijf soldaten met meisjes uit het dorp zelf en uit Loosdrecht en Weesp.

Toen in september 1673 de Nederlandse troepen onder leiding van Willem III Naarden bevrijd hadden, ontruimden de Fransen de Vechtstreek en kon begonnen worden met de wederopbouw. In het slothoofdstuk *De tol van de strijd* wordt de rekening opgemaakt van de jaren 1672-1673. Ook letterlijk, schrijft Van Dijk, want vooral uit archiefstukken die te maken hebben met belastingheffing, worden de gevolgen van anderhalf jaar oorlog in de regio duidelijk. Breukelen, dat in de frontli-

Fransen troepen trekken in 1672 plunderend en schietend door de ruïnes van Nigtevecht, eveneens door Sorious.

ber van het leger de troepen disciplineren, overigens niet alleen om de garnizoenssteden tevreden te stellen, maar vooral om een efficiëntere krijgsmacht te creëren.

Intussen ging het dagelijks leven zo veel mogelijk door. Ook daarvan krijgen we een beeld uit de archieven. Wouter van Dijk geeft er meerdere sprekende voorbeelden van. Zo werden er allerlei dank- en bededagen gehouden om God te danken voor een overwinning

nie lag, was bijna helemaal weggevaagd. In een *memorie* uit het dorpsarchief wordt beschreven welke bewoners van Breukelen en omgeving schade hadden opgelopen door de oorlogshandelingen. Meer dan 150 gezinnen en andere dorpelingen waren dakloos geraakt of hadden een zwaar beschadigd huis. Nog jaren na het vertrek van de Fransen zwierven er mensen door het land die huis en haard verloren hadden. Daar is ook iets van terug te

Belegering van
Naarden in 1673 door
Willem III.

vinden in de kerkelijke armenzorgrekeningen. Zo gaf men in Loenen, waar elke uitgegeven stuiver precies werd verantwoord, twee gulden en tien stuivers aan een predikantsweduwe met zes kinderen, die verklaringen bij zich had *dat haer man verbrant was met de kerck door desen oorlogh*.

Basis voor herdenkingen

Ook de infrastructuur had forse klappen opgelopen. Zo hadden Staatse troepen de dijken doelbewust doorgestoken om het land voor de Fransen ontoegankelijk te maken. Ook bruggen moesten hersteld worden, terwijl de wegen in slechte staat verkeerden door achterstallig onderhoud en het onder water zetten. Vele buitenplaatsen langs de Vecht lagen in puin, meestal omdat de bewoners gewei-

gerd hadden aan de Fransen brandschatting te betalen. Maar veel kan Van Dijk ook *niet* vertellen, doordat de archieven eveneens veel te lijden hadden gehad van het oorlogsgeweld of door vluchtelingen waren meegenomen naar elders. Zo meldde de predikant Salomon Bor in Nieuwer ter Aa, die een nieuw verslagboek ging maken, dat *de voorige boecken ende aanteeckeningen in de Oorlogh verstroijt ende niet te vinden* waren.

Hier eindigt dit relaas van de sporen van het Rampjaar 1672-1673 in het archief van de Vechtstreek. Dit archief kon niet alles vertellen, maar veel wel en dat heeft Wouter van Dijk fraai uitgezocht en beschreven, terwijl Waanders zijn verslag rijkelijk geïllustreerd heeft uitgegeven. En zo is ook een goede basis gelegd voor veel herdenkingen in de toen zwaar getroffen Vechtstreek.

Wouter van Dijk, *Soldaten in de Vechtstreek 1672-1673*.

Sporen van het Rampjaar in het archief.

Waanders Uitgevers, Zwolle 2022, 96 pagina's. ISBN 9789462624610; prijs € 13,50.

VOOR DE DONATEURS VAN TVE IN NEDERLAND GELDT EEN ACTIE.

Bestel deze publicatie zonder verzendkosten op www.waanders.nl
onder vermelding van de code 'Vecht'. Deze actie is geldig tot 31 oktober 2023.

Koude Oorlog aan de Vecht

De B.B. Commandopost in Nieuwersluis

Wim van Schaik

De Russische dreiging en het mogelijke gebruik van atoomwapens bij een gewapend conflict vergrootten omstreeks 1950 de vrees voor een Derde Wereldoorlog. Die zou waarschijnlijk in Europa worden uitgevochten. Om de burgerbevolking te beschermen werd in 1952 de Organisatie Bescherming Bevolking (B.B.) opgericht. De onderdelen zoals de reddingsdienst, de medische dienst en de brandweer werden aangestuurd vanuit een commandopost. In Nieuwersluis kwam de commandopost voor Kring Utrecht A., commandant werd J.B. Doedens.

De B.B. was een civiele organisatie die onder verantwoordelijkheid van de burgemeesters viel. Hoewel de B.B. ook ingezet kon worden bij rampen, zoals de watersnoodramp in 1953, lag het accent op hulp in oorlogsomstandigheden. In de praktijk kwam dat neer op de bescherming van de bevolking tegen luchtbombardementen. Daarbij ging het, behalve om chemische en bacteriologische wapens na 1955 met name om atoomwapens. Het was de bedoeling om plaatselijk een zelfbeschermingsorganisatie op te zetten, waarvoor in Loenen achtereenvolgens gedacht werd aan een hoofdkwartier in Dorpsstraat 70, de oude gymnastiekzaal en het gemeentehuis. Omdat zo'n ruimte bestand moest zijn tegen radioactieve neerslag, de zogeheten *fall-out*, had de realisatie daarvan zoveel voeten in de aarde dat het er niet van gekomen is.

Om de hulpverlening te organiseren was het land verdeeld in blokken van ongeveer duizend inwoners, de leiding van de hulp-

werkzaamheden lag bij een van de bewoners, het blokhoofd. De gemeente Loenen, die toen alleen nog bestond uit de dorpen Loenen en Nieuwersluis, was verdeeld in zeven blokken.

Het is nodig dat een bestuurspost wordt ingericht die vrij is van fall-out.
Hr. van Doornik is al enkele malen advies gevraagd.

Gaan B en W ermee akkoord dat met de inrichting van een dergelijke post niet teveel haast wordt gemaakt i.v.m. de komende grenswijziging? Als de grenswijziging nl. doorgaat zullen er ten aanzien van de huisvesting van het personeel maatregelen genomen moeten worden en zou een grondige verbouwing van het gemeentehuis aan de orde kunnen komen. Hierbij zou bv. een verwarmingskelder tevens vergroot kunnen worden tot een fall-out-vrije bestuurspost.

B. & W. M. b.
akb

-1702
fall-out. n.v.
ruimte

Het onderbrengen van de hulpdienst had bij B. en W. geen toprioriteit.

Ondanks hun uniformen was de B.B. geen militaire maar een burgerorganisatie onder verantwoordelijkheid van de burgemeester.

Een belangrijke taak van de B.B. was ook de informatievoorziening van de burgers. Daarom ontvingen alle gezinnen in september 1961 een envelop met daarin *Wenken voor de bescherming van uw gezin en uzelf*, een informatiebrochure over de maatregelen

die door de huisgezinnen getroffen zouden moeten worden om zo goed mogelijk tegen een atoomaanval beschermd te zijn. Het ging daarbij onder andere om het vinden van schuilgelegenheden in de woning, de aanschaf van voldoende plakband om de woning af te sluiten voor *fall-out* straling en het aanleggen van noodvoorraden levensmiddelen.

Commandopost bij de Koning Willem III-kazerne

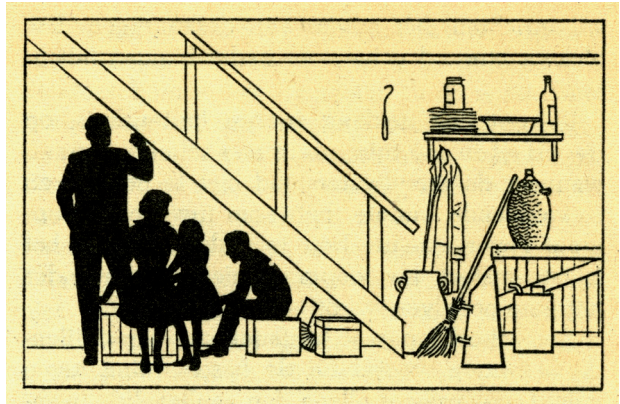
Bij de BB wordt meestal gedacht aan schuilkelders waar de bevolking onderdak kan vinden ten tijde van een bombardement. De commandopost in Nieuwersluis was dat niet, het was een centrale plaats waar informatie verzameld werd over dreigende rampen zoals radioactieve straling. Deze informatie werd dan gebruikt om de hulpverlening te organiseren.

Al in 1951 kreeg de op te richten B.B. van het ministerie van Oorlog de beschikking over de voormalige verwarmingskelder van de Koning Willem III-kazerne om deze tot commandoruimte te verbouwen. Deze bunker, die ongeveer op de plaats lag van de huidige goederen-ingang van de gevangenis, was zeker niet ruim. Na de verbouwing waren er een tweetal niet al te grote werkruimten, daarom werden in 1962 plannen voor een nieuwe verbouwing ontwikkeld. De eerste verbouwing had f 3.100 gekost, deze zou ongeveer f 400.000 gaan kosten en zou bovendien op ernstige bezwaren van het ministerie stuiten in verband met de gebruiksmogelijkheden van de kazerne. Maar het ministerie bood ook uitkomst. De militaire functie van fort *Nieuwersluis* was in 1960 opgeheven en de militaire autoriteiten waren be-

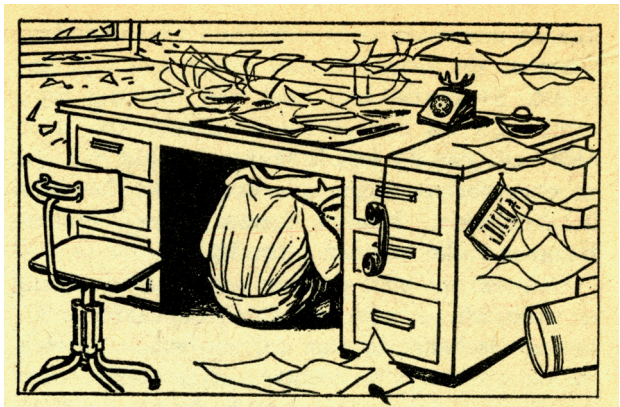
reid om de benodigde ruimte op het fort aan de B.B. ter beschikking te stellen.

Commandopost op fort Nieuwersluis

Om het fort voor zijn bestemming als commandopost die het in 1967 kreeg, geschikt te maken waren nogal wat aanpassingen nodig. In de eerste plaats moest het terrein toegankelijk zijn voor vrij veel zwaar verkeer, daarom werd de ophaalbrug over de Nieuwe Wetering vervangen door een dam aan de Rijksstraatweg. Verder werd een deel van de oude bomvrije kazerne verbouwd, zodat dit voldeed aan de eisen van de moderne oorlogvoering. De wit geschilderde buiten-

Aanbevolen schuilplaatsen in 'Wenken voor de bescherming van uw gezin en uzelf'.

In de ABC-ruimte
(foto Maaïke van
Schaik).

muur markeert dat deel van het gebouw. De muren werden verstevigd en er werden gasdichte en drukbestendige deuren aangebracht, verder kwamen er in het gebouw een luchtzuiveringsinstallatie, een noodaggregaat en een telefooncentrale. Bij stroomuitval kon zelf energie worden opgewekt door het hard trappen op drie speciaal geprepareerde fietsen. In de plaats van de benauwde ruimte in de oude commandopost bij de

Koning Willem III-kazerne kwamen, behalve drie werkruimtes, een slaap- en sanitair deel en een kantine.

De werkruimtes

De bezetting van de commandopost bestond uit 45 mannen en vrouwen, die twee weken volledig afgesloten in de post konden verblijven. Daarvan waren er telkens vijftien actief in de werkruimtes: de ABC-dienst, de Communi-

De communicatie-
ruimte (foto Maaïke
van Schaik).

catieruimte en de Commandoruimte, vijftien waren eventueel op te roepen en verbleven meestal in de kantine en vijftien waren in het slaapvertrek aanwezig.

Het was essentieel dat de bevolking werd gewaarschuwd, voordat het atoom-, bacteriologische of chemische gevaar ter plaatse was aangekomen. Vooral bij nucleaire rampen gaat het om gevolgen op vrij grote afstanden, verspreid over een groot gebied werd daarom gewerkt met vaste en mobiele meetposten.

De A(toom)B(bacteriële)C(chemische) dienst verzamelde informatie over de plaats en de kracht van de explosie, daarvoor werden meetgegevens uit verschillende waarnemingsposten verzameld en samengevoegd. In de commandoruimte werden op basis van de resultaten daarvan, aangevuld met gegevens over de weersomstandigheden, voorspellingen gedaan waar de *fall-out* terecht zou komen. Via de communicatieruimte werden de nodige diensten in het bedreigde gebied daarvan op de hoogte gebracht en vervolgens werd de bevolking door middel van sirenes, luidsprekerauto's en andere middelen gewaarschuwd.

De bemensing

Bij de oprichting was het de bedoeling dat de B.B., naast een klein beroepskader, zou bestaan uit ongeveer 230.000 vrijwilligers, maar dat voornemen bleek al snel te optimistisch te zijn: er meldden zich niet meer dan 125.000 personen aan. Nu was al bij de oprichting met die mogelijkheid rekening gehouden en daarom was er een 'noodwachtplicht' in het leven geroepen. Deze hield in dat je kon worden opgeroepen om verplicht lid te worden van de B.B. De opgeroepen noodwachters kregen gedurende een aantal zaterdagmiddagen of doordeweekse avonden een opleiding van 150 uur en moesten daarna ongeveer eens per twee maanden opkomen voor oefeningen, ook 's avonds en op zaterdagmiddagen. De vergoeding was niet indrukwekkend: aanvankelijk een gulden voor een avond of

Kast in de commandoruimte (foto Maaïke van Schaik).

Als de nood het hoogst was... kon eigen elektriciteit door middel van speciale fietsen worden opgewekt (foto Maaïke van Schaik).

middag, in het midden van de jaren zestig werd dit anderhalve gulden.

Toen deze plicht in 1958 werd ingevoerd, werden in eerste instantie militairen opgeroepen die hun dienstplicht hadden vervuld. De

verwachting was dat zij gevoel voor discipline en teamwork zouden hebben. Dat bleek echter nogal tegen te vallen. Velen, vooral oud-Indiëgangers, voelden helemaal niets voor de noodwachtplicht. Zij hadden het vaderland al een aantal jaren gediend en werden nu ook nog eens tot hun veertigste jaar bij de B.B. ingelijfd. Eind jaren zestig werden zij dan ook vervangen door buitengewoon dienstplichtigen. Dat waren degenen die op enigerlei grond hun militaire dienstplicht (nog) niet hadden vervuld. Dat gaf een toestroom van jongens die vrijstelling hadden gekregen, omdat hun lichte niet was opgeroepen, wegens broederdienst of persoonlijke onmisbaarheid. Zij verkeerden in de veronderstelling dat ze met rust gelaten zouden worden en hun gedwongen lidmaatschap van de B.B. kwam hun motivatie dan ook niet ten goede.

Behalve een onvoldoende personeelsbezetting was er ook het probleem dat de B.B.-ers vaak moeilijk bereikbaar waren in geval van een oproep voor rampenbestrijding en dat hun opleiding tekortschoot. Fataal was echter de notie dat de B.B. in het geval dat de gevreesde (nucleaire) wereldoorlog zou uitbreken, de bevolking waarschijnlijk bijzonder weinig bescherming zou kunnen bieden. 'Indiaantje spelen in de schaduw van de atoombom', zoals het op 11 februari 1961 in een artikel in de *Haagse Post* werd omschreven.

De opheffing

Hoewel de bedoeling prima was en er veel B.B.-ers waren die hun taak met idealisme en ambitie uitvoerden, was een grote meerderheid van de bevolking er niet rouwig om dat de organisatie op 1 juli 1986 werd opgeheven. Fort *Nieuwersluis* stond daarna leeg,

totdat Natuurmonumenten, de nieuwe eigenaar, het enkele jaren geleden een nieuwe bestemming gaf. Als onderdeel daarvan werden ook de oude B.B.-ruimtes zo goed mogelijk in de oorspronkelijke staat teruggebracht. Ze zijn tegenwoordig te bezichtigen: in de ABC-ruimte is een levensechte animatie te zien (en te horen) van een *fall-out* melding van post 'Anna 30' in Abcoude en in de communicatieruimte gaat het over de melding van een atoomaanval op Amsterdam.

Dit artikel verscheen eerder in *Vechtkroniek*, mei 2021, nr. 55.

Bronnen en literatuur

RHC Vecht en Venen, Archief gemeente Loenen, 1944-1964, nrs. 262, 265, 266.

Bart van der Boom, *Atoomgevaar, dan zeker B.B. Geschiedenis van de Bescherming Bevolking*. Den Haag 2000.

Cor Kaim, voordracht Bescherming Bevolking, gehouden voor Natuurmonumenten op fort *Nieuwersluis*, 2020.

Loenen/Nieuwersluis, *Rijksstraatweg ong. Fort Nieuwersluis LN27c1*, inventarisatie van terrein en gebouwen.

Rieke Leenders, *Als de hemel valt, Bescherming Bevolking tussen fantasie en werkelijkheid*. Tilburg, 2001.

Fort!, magazine Stichting Liniebreed Ondernemen, juli 2020.

WIM VAN SCHAİK was in zijn werkzame leven docent economie. Sinds 2008 schrijft hij over regionale geschiedenis. In 2018 promoveerde hij aan de Universiteit van Utrecht. Thans rondt hij een boek af over Johannes Anderson, die in de negentiende eeuw niet alleen notaris was maar ook burgemeester van Kortenhoef, Loenen, Loenersloot, Nederhorst den Berg en Nigtevecht.

Oud Huizen – Omgeving Oude Raadhuisplein

Het tiende deel van de serie ‘Oud Huizen in beeld’ is uit. Hierin staat de omgeving van het Oude Raadhuisplein centraal. Het beeldmateriaal is, net als voor de andere delen, de afgelopen vijftien jaar verzameld via de rubriek ‘Oud Huizen in beeld’ in de *Huizer Courant*. Het Oude Raadhuisplein met zijn omgeving was en is het kloppende hart van Huizen. Het unieke fotomateriaal van vele ‘oude’ winkeliers of hun families bevestigt dit beeld.

De ontwikkelingen en veranderingen in het winkelbestand door de jaren heen worden zichtbaar in de vele foto’s. Tevens maken we kennis met de vele bekende Huizer families die het ondernemerspotentieel vormden in de jaren 1913-2018. Een voorbeeld hiervan is de familie De Lange, waarvan Gijsbert begon met het venten van stoffen, terwijl zijn vader in 1929 een zaakje had aan de Langestraat. Het bedrijfje groeide in de loop der tijd uit tot een winkel in herenkleding in de Havenstraat in 1953, gevolgd door een in dameskleding in 1964 aan de Voorbaan. De winkels breidden zich verder uit tot in 2019.

Deze ontwikkelingen in de middenstand worden afgewisseld met beeldmateriaal dat een indruk geeft van het leven en de actualiteit van het moment: Een prentbriefkaart uit 1901 met daarop Piet van Gent uit Naarden die als marskramer met zijn hondenkar garen, band en knopen ventte. Een foto van 29 maart 1938 waarop de officieren van het Regiment Infanterie zich meldden bij de burgemeester, vooruitlopend op de mobilisatie van augustus 1939. En we zien wielrenner Wim van Est, die ter gelegenheid van de opening van de lampenwinkel van Brands, Huizen per fiets aandeed.

Daarnaast zijn er talloze foto’s van dorpsfeesten, bruiloften en partijen waarop de Huizer vrouwen steeds minder in hun Huizer dracht te zien zijn.

Kortom, net als de voorgaande negen delen geeft ook dit boek een mooi tijdsbeeld van Huizen. Oude Huizers zijn vast heel blij met deze terugblik in de tijd.

Claudette Baar

Oud Huizen in beeld – Omgeving Oude Raadhuisplein, uitgeverij J. Bout & Zn., Huizen, 2022. Te koop bij drukkerij Bout, Ceintuurbaan 32-34, Huizen, www.boutdruk.nl, de boeken kosten € 34 per deel excl. verzendkosten.

Bij aanschaf van drie of meer boeken geldt een verkoopprijs van € 29 per stuk.

Bob de Geus, verzetsstrijder (1923-1999)

Hoe verzeilt een Hilversumse 17-jarige scholier in het verzet, wordt na de oorlog zonder opleiding aan de Koninklijke Militaire Academie Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht, krijgt na zijn pensionering een hoge functie bij het Koninklijk Huis en wordt een gewaardeerde bekende van de koninklijke familie? In *Bob de Geus 1923-1999. De oorlogsjaren van een jonge Hilversumse verzetsstrijder* is die opmerkelijke levensloop opgetekend door Leo Pauw. Hij putte uit de verhalen van diens zoon Hans, vulde die aan met de ervaringen van andere bekenden van diens vader en voorzag die van de noodzakelijke historische achtergrond.

Het resultaat is een veelzijdig, boeiend en soms tragisch portret van een van de bekendste leden van de Hilversumse verzetsgroep U61 en de landelijke spionagegroep Albrecht. Bobs keuze voor het verzet heeft ingrijpende gevolgen. Zijn huwelijk loopt na jaren van afstandelijkheid in 1973 uit op een scheiding van tafel en bed. Hij wijt dat aan twee gebeurtenissen: de Engelse luchtaanval in december 1944 op doelen in Hilversum en aan de korte duur van het huwelijk van zijn ouders, waardoor hij geen voorbeeld had als vader en echtgenoot.

Bob de Geus, doopnaam Teunis, wordt geboren op 10 maart 1923. Na hem volgen twee broers. Een broertje vóór hem is kort na diens geboorte overleden. Zijn ouders, aannemer/timmerman Teunis en Evertje Boegschoten, scheiden al na elf jaar. Evertje voedt de jongens alleen op en trekt een tijdje in bij haar ouders die in een tuindershuis wonen op het landgoed van de buitenplaats *Sperwershof* in 's-Graveland. Bob, kleinzoon van tuinknecht Boegschoten van de familie Röell die nauwe banden heeft met het koningshuis, zal in 1985 adjudant-generaal in buitengewone dienst van koningin Beatrix worden.

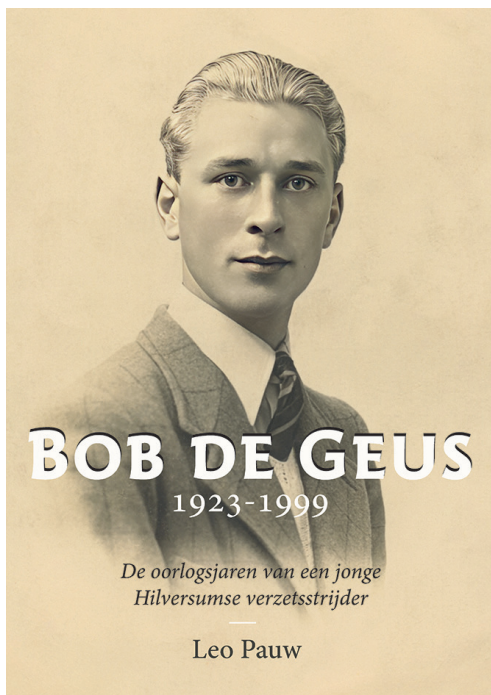
Zover is het nog lang niet. Evertje verhuist met haar zonen naar Hilversum. Zij voorziet in haar levensonderhoud door onder andere de was te doen voor lokale notabelen. Als op 10 mei 1940 het Duitse leger Nederland binnenvalt, beseft de dan nauwelijks politiek bewuste scholier een misdadige ideologie waartegen verzet geboden is.

Dominee Roth

Bob werkt sinds 1939, na het behalen van zijn mulodiploma, bij de Rijksverzekeringsbank in Amsterdam. Gestimuleerd door dominee Roth die hij leert kennen via diens tweede dochter Riet op wie hij verliefd wordt, gaat Bob in 1942 terug naar de schoolbanken van het Christelijk Lyceum in Hilversum, en krijgt in 1944 zijn hbs-b-diploma. Krijgt, examens worden dan niet meer afgenomen.

Vanwege steeds heviger onderdrukking door de bezetter, het bloedige optreden tegen de landelijke stakingsacties in april-mei 1943 en het oppakken van nog meer mannen voor dwangarbeid in Duitsland, de *Arbeitseinsatz*, is Bob de Geus serieus betrokken geraakt bij het verzet in Hilversum. Hij versterkt de verzetsgroep van Gé Verheul, die samenkomt in het huis van dominee Roth aan de Utrechtseweg 61. De bezoekers noemen zich Club U61.

Het verblijf aan het Christelijk Lyceum biedt Bob de mogelijkheid in schooltijd informatie over de Duitse aanwezigheid in Hilversum en omgeving te verzamelen tijdens zijn talloze fietstochten. Thuis werkt hij zijn aantekeningen uit en schrijft er coördinaten bij, geeft die aan een koerierster die een schakel is naar de eindbestemming Engeland. Door zijn leeftijd loopt Bob het risico te worden opgepakt voor de *Arbeitseinsatz*, maar hij beschikt over een vrijstellingsbewijs dat ook na de avondklok, *Sperrzeit*, geldig is. Hierdoor kan hij voed-

selbonnen voor onderduikers en vervalste persoonsbewijzen aan joden afleveren en onderduikers elders in het land wegbrengen. Over zijn afwezigheid op school wordt nooit moeilijk gedaan.

Met domineesdochter Riet trouwt Bob in december 1944, nadat zij tijdens de voorbarige euforie over een nabije bevrijding, Dolle Dinsdag, in verwachting is geraakt. Na het huwelijk voor de wet in het Oude Raadhuis fietst het jonge echtpaar naar dominee en aanstaande schoonvader Roth voor de kerkelijke bezegeling. Op weg naar 's-Graveland komt het paar terecht in een Engelse lucht-aanval op Duitse doelen die door Bob als lid van de groep Albrecht is aangevraagd. Elk van hen duikt in een greppel langs de weg en ze overleven zonder enig fysiek letsel.

Twee trauma's

De Geus houdt er twee psychische trauma's aan over. Riet verwijt hem de jaren daarna dat hij niet met haar in dezelfde greppel is gedo-

ken en zij zich door hem in de steek gelaten voelde. Hij zal zich blijven afvragen of zijn informatie aan Londen over de doelen onnauwkeurig was. Tot zijn ontzetting vallen de bommen op de wijk Trompenberg, acht onschuldige burgers komen om, onder wie een baby. In januari 1945 vraagt De Geus de staf in Londen om een tweede bombardement dat na enkele keren uitstel op 20 maart plaatsvindt. Eveneens op basis van zijn informatie. Daarbij komen naar schatting honderd tot tweehonderd Duitse militairen om.

In 2010 reconstrueert historisch geograaf Egbert Pelgrim in het *Hilversum Historisch Tijdschrift* de rampzalige eerste luchtactie en stelt vast dat onjuiste informatie van Bob de Geus niet de oorzaak is geweest.

Waarom was Hilversum doelwit? Door de verhuizing van het Duitse opperbevel in 1942 van Den Haag naar Hilversum is die plaats voor het landelijke verzet van groot belang geworden. Naar schatting honderd tot 120 mensen hebben er een dagtaak aan en ongeveer duizend mensen verlenen hand-en-span-diensten.

Groep Albrecht

Inmiddels is de landelijke spionagegroep Albrecht ook in Hilversum actief. Albrecht is de codenaam van de 26-jarige oprichter en beroepsofficier Hendrik Geert de Jonge. Sinds maart 1943 rekruteert hij leden en uiteindelijk zijn er landelijk twintig man actief. In de zomer van 1943 vraagt een lid aan Gé Verheul van U-61 ondersteuning en worden Bob de Geus en Eli Millenaar opgeleid tot spion/verkenner. Het werk bestaat vooral uit kaartlezen en kaarttekenen. En uit het herkennen van Duitse insignes, uniformen en legereenheden.

In juni 1943 heeft de groep een globaal overzicht van de Duitse aanwezigheid en zijn alle verzamelde inlichtingen in het Engels uitgetypt en gefotografeerd. Het lukt De Jonge echter niet de 650 negatieven met informatie via Frankrijk en Spanje naar Londen te bren-

Inleiding

Deze "spionage"-kaart werd voor de eerste keer vervaardigd en voorloof in juni 1944 door Frank, Arend en E.J. leden van de beschietingsgroep "Albrecht". Maandelijks werd de kaart geheel opnieuw bijgewerkt door Arend en de leden van de groep "Albrecht" die toen vanuit "U 61" werkten. Belangrijke wijzigingen werden veldwerk of dagelijks doorgegeven. De kaart en verdere gegevens werden per koetsierij vanuit Utrecht gehaald, waar de groep "Albrecht" een coördinatiecentrum had van de diverse groepen en van daaruit of naar Engeland verzonden of later via "line-crossing" over de grote rivieren naar het geallieerde hoofdkwartier in Zuid-Nederland gebracht. De kaart geeft in de eerste plaats aan hoe de Duitsers Hilversum vielen en verdere gebieden die Duitsers zich in Hilversum hadden gevestigd.

Van belangrijke gebieden werden detailschetsen gemaakt, deze zijn op de kaart aangegeven met See Sketch A, B, C, of D. Zo geeft sketch D de details van het belangrijke "Spieringgebied" waarin het Rijkswaterstaat en Waaieroorcomples met Duitse hoofdkwartieren waren gevestigd.

Verklaring van tekens en cijfers

- tankversterping rondom Hilversum, soms bestaande uit een stelsel wal met rijkhout bekleed, 3 m hoog met daarvoor een droge gracht van ± 7 m breed, soms stelsel een tankgracht.
- prikkeldraadversterping langs de hele tankversterping
- rijen gepantserde palen in de tankversterping, 150-100 m hoog
- mitrailleuropstelling, dikwijls in groepen versterkt en met prikkeldraad omgeven
- pantserafweergeschut
- loopgraven
- spiering, maar, dat de tankgracht de wegen of spoorwegen kruist

- plaatsen waar luchtafweergeschut is opgesteld
 - 1 2 3 4 5 cijfers betrekking hebbend op de tankversterping
 - ① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧ ⑨ ⑩ ⑪ ⑫ ⑬ ⑭ ⑮ ⑯ ⑰ ⑱ ⑲ ⑳ ㉑ ㉒ ㉓ ㉔ ㉕ ㉖ ㉗ ㉘ ㉙ ㉚ ㉛ ㉜ ㉝ ㉞ ㉟ ㊱ ㊲ ㊳ ㊴ ㊵ ㊶ ㊷ ㊸ ㊹ ㊺ ㊻ ㊼ ㊽ ㊾ ㊿ cijfers duiden gebouwen aan waarin Duitsers waren gevestigd
 - U.A. 7/4 plaatsaanduiding welke infanterie eenheid de stelling ter plaatse bezet, in het voorbeeld de zesde groep van de tweede sectie
- Eenkele voorbeelden**
- Sketch B: detailschets van Crallische brug en omgeving
- 2 b complex van mitrailleurinstallaties
- c 1 stuk luchtafweergeschut, 2 cm 1 zoeklicht

- d 3 stukken luchtafweergeschut, 2 cm tankwal loopt hier door het bos in halve cirkel rond de heuvel bij Arndt's trouwe spiering over weg
 - 18 tankgracht door de heide
 - 21 vijver ± 8 m breed
 - 26 palen met mitrailleurmonsten
 - 35 36 sanitair Helderbevel, ligging van troepen in het Spieringgebied, sketch D
 - 1 Bladhuus, Armee Obercommando later in de Blaskow-luchtkamer, sketch D
 - 23 bureaus Ordkommandantur en bureaux Feldgendarmen
 - 16 5 eenmalig Chr. Lycium-troepenlegering
 - 44 en 45 leging 58-troepen
- Voor verdere bijzonderheden over deze kaart lees het boekje: "Onderdrukking en verzet in Hilversum 1940-1945"

Kaart van de spionagegroep Albrecht.

gen. Hij wordt gearresteerd bij een derde poging de Frans-Spaanse grens over te steken en slijt de rest van de oorlog in gevangenissen en concentratiekampen. Het inlichtingen- en spionagewerk gaat door, ondanks het feit dat ook De Jongs opvolger Van Arkel en nog vele andere medewerkers worden gepakt. Desondanks heeft de groep Albrecht meer dan tweeduizend rapporten en 250 schetskaarten voor het Bureau Inlichtingen in Londen verzorgd.

Prins Bernhard

Na de oorlog heeft Bob de Geus moeite zijn draai te vinden. Tijdens een tournee door Nederland bezoekt prins Bernhard een tentoonstelling over het verzetswerk in Hilversum. Hij ontmoet De Geus die dan werkloos is, vader van een pasgeboren zoon en zonder inkomen. Na een korte periode bij de Binnenlandse Strijdkrachten, waar hij belast is met onderzoek naar gronden waarop vermeende collaborateurs in Hilversum vastzitten, krijgt De Geus een kort ontslagbriefje van de prins en een aanbevelingsbrief van het Centraal Bureau van de Landelijke Organisatie voor de Hulp aan Onderduikers waarin hij 'een der beste leden' van hun organisatie wordt genoemd. Dat helpt.

Op 16 september 1945 treedt De Geus in dienst van de Koninklijke Landmacht en op 16 mei 1946 wordt hij beëdigd tot reserveof-

ficier. Leo Pauw, die een mooi eerbetoon aan hem heeft samengesteld, heeft helaas niet kunnen achterhalen hoe De Geus zonder opleiding aan de KMA officier heeft kunnen worden. Hoe het ook zij, De Geus maakt gestaag carrière en in 1980 wordt hij benoemd tot Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht (IGK). Hij volgt daarmee, met een onderbreking door W.H. de Savornin Lohman, de prins op die in 1976 alle formele banden met de krijgsmacht heeft moeten afbreken in verband met zijn betrokkenheid bij de Lockheed-affaire.

Er ontwikkelt zich een band met het Koninklijk Huis, vooral met prins Bernhard die op zijn vakanties graag een aantal vrienden en bekenden meeneemt naar Porto Ercole. Ook De Geus, die daar volgens zijn zoon wel eens tegenop zag, maar geen 'nee' durfde zeggen. De Geus blijft tot 1985 IGK en wordt dan benoemd tot adjudant in buitengewone dienst en vervolgens tot Chef Militair Huis van koningin Beatrix, een functie waaruit hij in 1989 eervol wordt ontslagen.

Bob de Geus, maakte ondanks de gevaren die hij zou lopen, een keus voor verzet tegen onrecht, terwijl de meesten wegkeken. En ondanks de trauma's die hij daarbij opliep, maakte hij een opmerkelijke carrière als kleinzoon van de tuinknecht van de familie Röell.

Joris Cammelbeeck

Leo Pauw, *Bob de Geus 1923-1999. De oorlogsjaren van een jonge Hilversumse verzetsstrijder.* Uitgeverij Verloren, Hilversum 2023, 102 pagina's. ISBN 9789464550542; prijs € 19.

VOORAANKONDIGING OPEN DAG

Zaterdag 21 oktober 2023

‘Sporen van grenzen tussen Vecht en Eem’

Wij lopen bij ons doen en laten tegen grenzen aan. Vaak zijn deze grenzen duidelijk.

Soms zijn ze minder zichtbaar. Van een aantal grenzen resteren alleen sporen.

Op de grens tussen Utrecht en Holland ligt Loenen aan de Vecht. Het dorp kent een geschiedenis met veel grensconflicten. Daarnaast is het met zijn 144 rijksmonumenten een van de charmantste dorpen van Nederland. Het centrum heeft dan ook sinds 1966 de status van beschermd dorpsgezicht.

De Stichting Tussen Vecht en Eem organiseert samen met de Historische Kring Loenen op 21 oktober de Open Dag van 2023 over ‘Sporen van grenzen tussen Vecht en Eem’ met boeiende lezingen en excursies. Komt u ook?

Voorlopig programma

- 09.30 uur Ontvangst en inschrijving
Locatie: Grote Kerk Loenen
- 10.00 uur Welkom
- 10.10 uur Lezing door **Juliette Jonker-Duijnste**e over buitenplaatsen
en de grenzen tussen veen en zandgrond
- 10.45 uur Pauze
- 11.00 uur Lezing door hydrochemicus **Maarten Ouboter** over
water op de grens
- 11.45 uur Lezing door prof. dr. **Michiel Korthals** over grenzen aan de landbouw
- 12.30 uur Lunch

Excursies in de middag (onder voorbehoud)

Landgoed *Vrederijk* en *Ruygenhoek*
Dorpswandeling Loenen
Kasteel *Loenersloot*

In september volgt meer informatie. Inlichtingen via de website:

www.tussenvechteneem.nl

Inhoud

Frits Booy	A.D. Hildebrand (1907-1977) <i>De schepper van Bolke, Belfloor en Monus</i>	67
Sander Koopman	Een leven in de zandgroeven <i>Het werk van amateurgeoloog Lucas Hofland (2)</i>	76
Eddie de Paepe	Hilversum en het 'zachte goud' <i>Mislukte proeven met zijdeteelt</i>	86
Joris Cammelbeeck	Het Nederlands Vestingmuseum na corona <i>Interview met directeur Tammo ter Hark</i>	98
Sarah Remmerts de Vries	De Kalkovens aan de Huizer haven <i>Ooit karakteristieke bakens voor de vissers</i>	101
Jaap Groeneveld	De heerlijkheden van De Vuursche (1359-1671) <i>Hofstede en heerlijkheid 'Drakenstein' tot 1625 (2)</i>	104
Henk Michielse	Soldaten in de Vechtstreek (1672-1673) <i>Het belang van lokale archieven</i>	114
Wim van Schaik	Koude Oorlog aan de Vecht <i>De B.B. Commandopost in Nieuwersluis</i>	118
Recensies		123
● Oud Huizen in beeld		
● Verzetstrijder Bob de Geus		
Open dag TVE in Loenen		128